

STRIP **PRESSING**

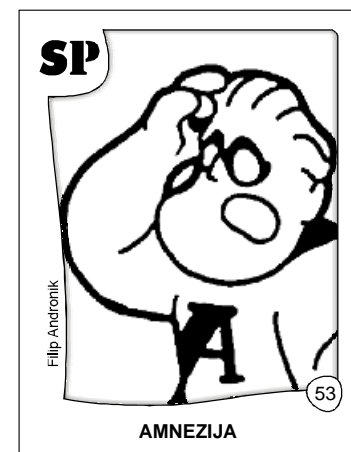

MAGAZIN ZA DEVETU UMETNOST • BROJ 15

STRIP PRESSING

Sadržaj

008 Intervju: Stevan SUBIĆ
VREME STOJI, A PROSTOR SE KRIVI KAKO JA POŽELIM
Razgovarao: MARKO STOJANOVIĆ

034 Strip klasici: KRCKO
MAŠERO: VOLIM GA JER NAS PLAŠI
ili SVET KAO GOZBA I FARSA
Piše: BORIS LAZIĆ

039 ExYu Intervju: Vjeko ĐANIŠ
U ZNAKU AVANTURE
Razgovarao: ŽIVOJIN TAMBURIĆ

047 REC!enzije
„Hrvatski antifašistički strip“
Piše: NIKOLA MILIĆEVIĆ
„Best of Bocko“
Piše: PREDRAG Ž. VAJAGIĆ
„Konstantinovo raskršće 1-2“
Piše: VLADIMIR MILOŠEVIĆ
„Balkan Comics Connections“
Piše: NIKOLA TEMKOV
„Kiša“
Piše: DALIBOR ĐORĐEVIĆ
„Beskrvni 2: Zla krv“
Piše: ŽELJKO OBRENOVIĆ

055 Balkanska pravila:
Aleksandru TALAMBA Tamba
OSTAJEM VERAN STRIPU
Razgovarao: DRAGAN PREDIĆ

064 Intervju:
Roberto REKJONI
(Roberto RECCHIONI)
QUO VADIS, DILAN DOG?
Razgovarao: ZLATIBOR STANKOVIĆ
Preveo: VLADIMIR TADIĆ

075 In memoriam:
Miodrag MARKOVIĆ Miša
ODLAZAK VELIKANA
Piše: ALEKSANDAR TEOKAREVIĆ

078 Priče iz majstorske radionice:
Igor KORDEJ
RAZVIJAO SAM SE PRIRODNO,
PUTEM TEŠKE ŠLJAKE
Razgovarao: MARKO STOJANOVIĆ

096 Strip fenomeni: WOLVERINE
ČOVEK BEZ PROŠLOSTI, S OŽILJCIMA NA DUŠI
Piše: UROŠ SMILJANIĆ

Umesto jubileja

Ovo je petnaesti broj „Strip Pressinga“. Petnaesti koji sam uredio, što u paru, što samostalno, ali jedna stvar se nikada ne menja – uvek kad krenem novi broj, kao da krećem ispočetka. Treba ujuriti kvalitetne stripove, kvalitetne sadnike za tekstove, kvalitetne sagovornike za intervju... Puno jurnjave, i to što smo već istrčali maraton (ili dva) ne čini trku lakšom. Naprotiv, otežava je – jer je sve teže biti bolji nego što si bio, uraditi nešto što već nisi... Iznenaditi čitaoca, pa još pozitivno. Svaki novi broj „Strip Pressinga“ za mene je, stoga, kao prvi... A ovaj je to još više od svih prethodnih. Zašto?

Zato što se ovaj broj odigrao u toku ili paralelno s nekim stvarima koje se odigravaju po prvi put. Jedna od njih je, recimo, Prva internacionalna izložba bugarskog stripa, otvorena u Leskovcu na veće kada pišem ovaj uvodnik, praćena još nečim što se dešava po prvi put ne samo u ovom regionu već, čini mi se, i na ovom kontinetu – naime, Leskovac i Sofija su upravo postali prvi evropski gradovi koji su se, u okviru programa 16. Balkanske smotre mladih strip autora, pobratimili po stripu!

Zato što ovaj broj radimo, usudiću se da kažem, manijačkom brzinom kako bi iz štampe izašao na vreme za prvi Nifest, novoosnovani festival stripa u Nišu, čija je alfa i omega (i dobar deo ostatka grčkog alfabeta) moj dobar prijatelj Zlatibor Stanković. Niš nije imao strip festival duže od 15 godina, i to će se, krajem aprila, konačno promeniti – nadajmo se, zauvek. „Us few, us happy few“ koji radimo na „Strip Pressingu“ nismo navikli da se samo nadamo, pa novim brojem časopisa činimo šta možemo na tome da nam dugo živi, živi Nifest...

Zato što svaki novi broj „Strip Pressinga“ nekome i jeste prvi. Prvi je, tako, Jani Stojanović, koja je za ovih pet meseci svog života toliko promenila moj život na bolje koliko mi je otežala nalaženje slobodnog vremena za rad na ovom broju „Strip Pressinga“ – u prevodu, nemerljivo. Sa uređivanjem ovog broja, zaista sam krenuo ispočetka, i to Janinog... Ali znate šta? Dok počeci jesu teški, istovremeno su i nezaboravni, puni strasti i izazova, svega onoga što se nepovratno gubi što ste bliže kraju – a Jana mi je učinila ne samo ovaj broj već i ceo život jednim novim, velikim početkom. Zato je ovaj broj za mene prvi i zato ga posvećujem upravo Jani, kao i njenoj majci koja je uz sve obaveze oko nje ponovo našla vremena da izlektorise dobar deo tekstova u petnaestom broju „Strip Pressinga“...

Marko STOJANOVIĆ

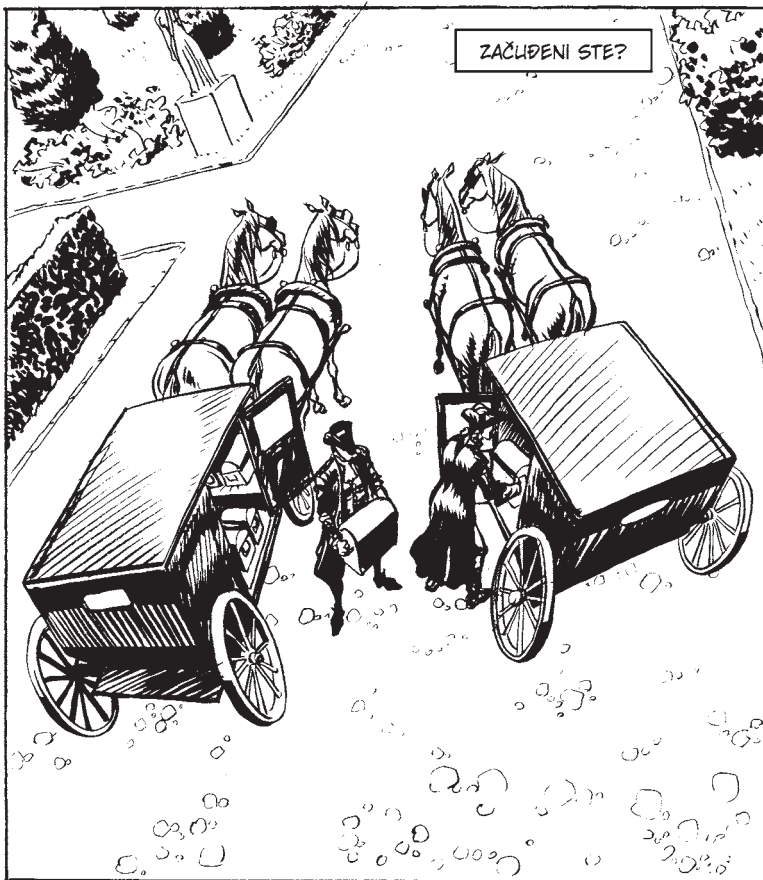
STRIP PRESSING

Magazin za devetu umetnost
Izdavač Studentski informativno
izdavački centar - Niš
adresa Šumatovačka bb, 18000 Niš
telefon 018/523-418 fax 018/523-120
žiro račun 42500-678-5-22823
glodur Pressinga Dejan N. Kostić
urednik izdanja Marko Stojanović
priprema za štampu Vladimir Vukašinović
likovni urednik Zlatibor Stanković
lektura Ivan Arsenov, Nadica Stojanović

Pod pokroviteljstvom
Ministarstva prosvete, nauke i
tehnološkog razvoja, april 2014.

Ilustracija: Sabahudin MURANOVIĆ Muran

ZAČUĐENI STE?

JESAM.

ZA RAZLIKU OD VAS,
JA PROVERAVAM ROBU
KOJU KUPUJEM.

MISLIM DA TO U OVOM
SLUČAJU ZAISTA
NIJE NEOPHODNO.

NAJZAD, NIJE KAO
DA NE ZNAMO ŠTA
JE U SANDUCIMA.

SKIPTAR CARA DUKLJANA,
KRSNIKOVI KOSIRI, DIVLJANOV
ŠLEM I ŠTA JOŠ BEŽE...
A DA, TRIGLAVOVA LOBANJA.

NA PUTU OD TURSKE GRANICE DO
PETROVARADINA STALI STE DA PROMENITI
POTKOVICU. KRATKA STANKA, ALI
DOVOLJNA DA SADRŽAJ SVOG SANDUKA
IZLOŽITE RADOZNALIM POGLEDIMA...

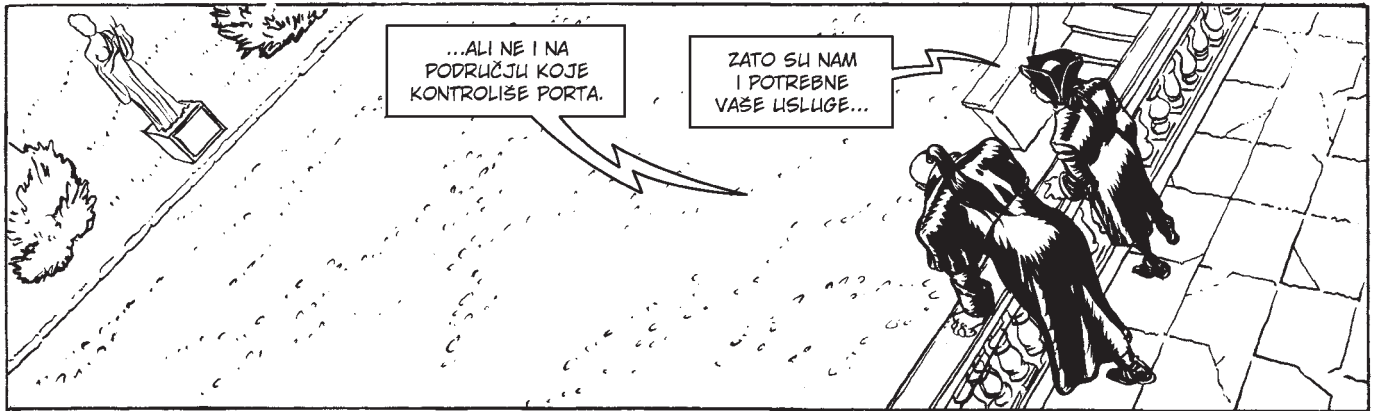

...A TO JE ONO
ŠTO MI RADIMO,
GOSPODINE MUŠA...

MI POSMATRAMO.
LVEK.

AKO SU PRIČE O VAŠEM KRSTAŠKOM REDU ILE ISTINITE, RADITE VI MNOGO VIŠE OD TOGA...

...ALI NE I NA PODRUČJU KOJE KONTROLIŠE PORTA.

ZATO SU NAM I POTREBNE VAŠE USLUGE...

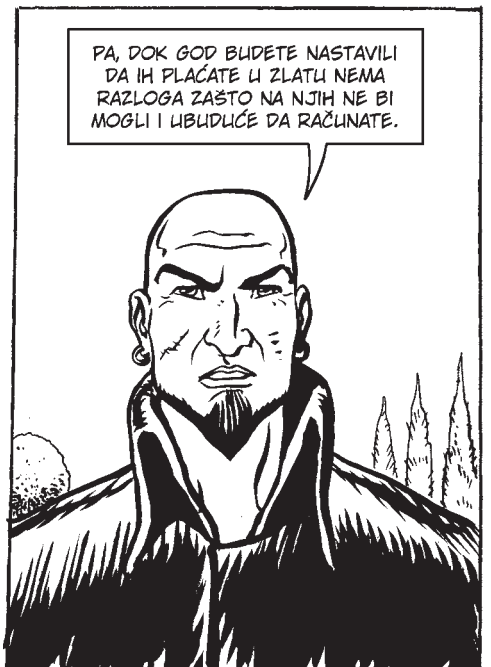

NEOPHODNE.

HM, DA. NEOPHODNE, AKO TAKO HOĆETE.

...USLUGE U UKLANJANJU NEKRSTA TAMO GDE MI TO... ZA SADA... NE MOŽEMO LIČNO DA OBAVIMO.

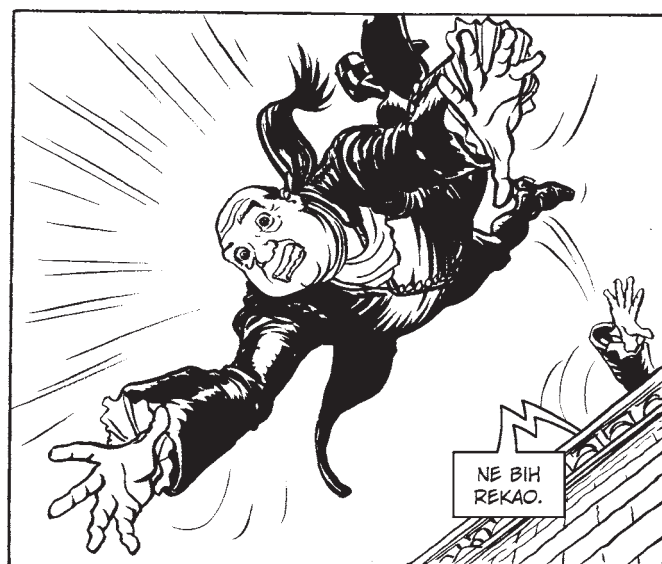
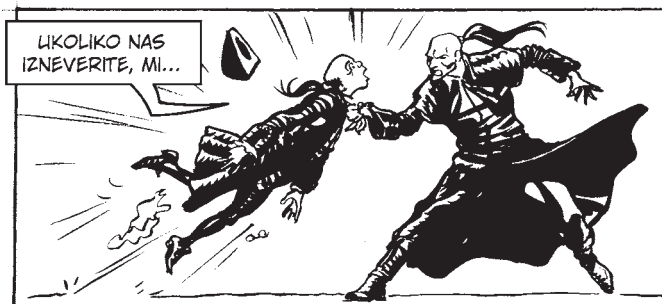
PA, DOK GOD BUDETE NASTAVILI DA IH PLAĆATE U ZLATU NEMA RAZLOGA ZAŠTO NA NJIH NE BI MOGLI I UBUĐUĆE DA RAČUNATE.

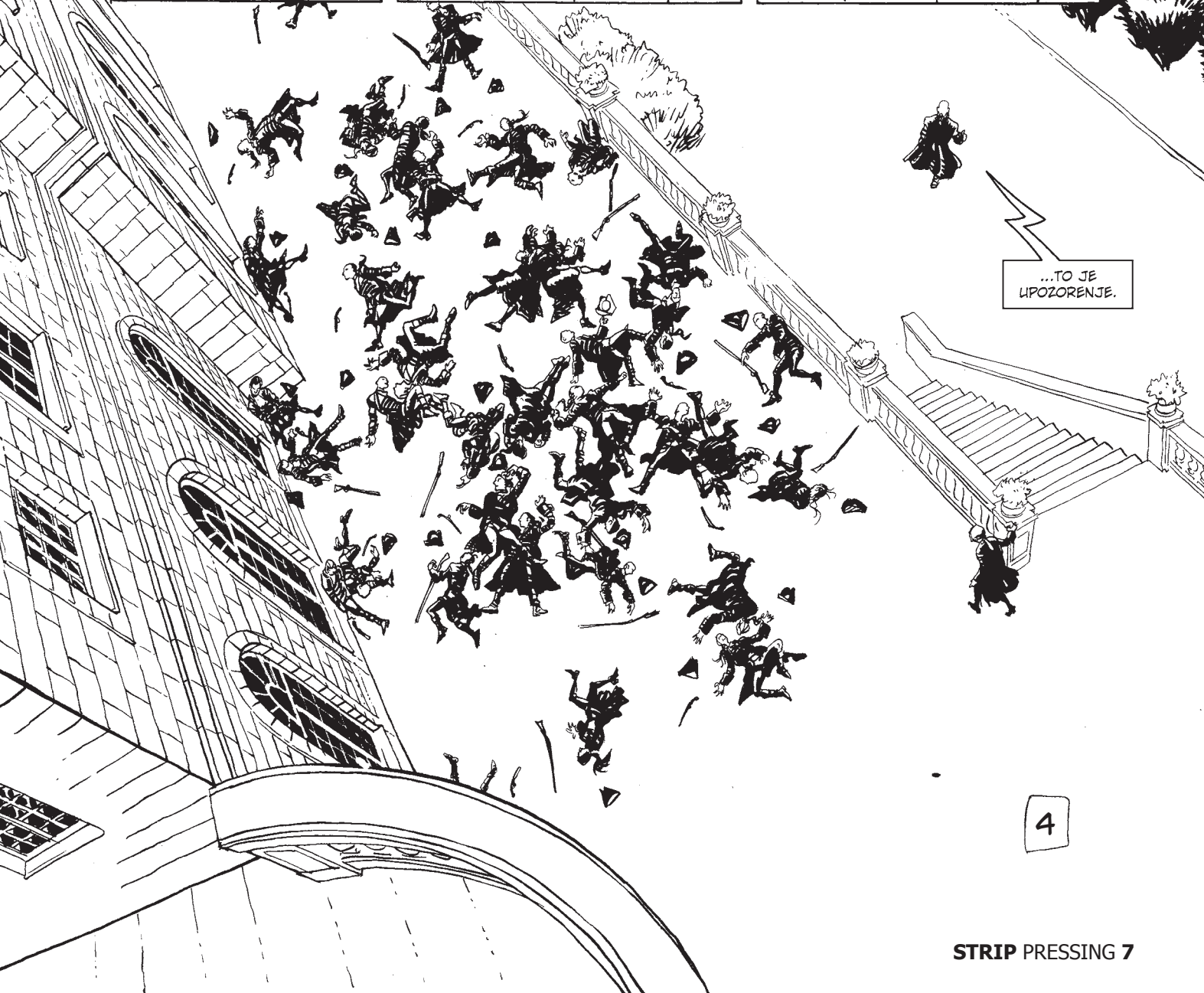

ODLIČNO.

TO NAM OSTAVLJA JOŠ SAMO JEDNU SITNICU...

2

Vreme stoji, a prostor se krivi kako ja poželim

Stevan Subić ne samo da je član elitnog i vrlo ekskluzivnog kluba srpskih crtača koji rade za najvećeg italijanskog izdavača „Sergio Bonelli Editore“, koji broji svega petoricu ljudi, već je i njegov najmlađi član – a sasvim sigurno i jedan od najmlađih crtača koj rade za „Bonelija“. Zainteresovani? Odlično, pošto ispod sledi njegova priča koja je, kako to već zna da bude, i priča o njemu...

PRESSING: *Moja proa saznanja o zrenjaninskoj strip sceni potiču iz izdanja „Zrenjaninski strip almanah“. Tebe, međutim, tamo nema. Zašto?*

Stevan SUBIĆ: Almanah se dogodio u periodu u kojem sam ja uveliko već bio, i to hiljadama svetlosnih godina, udaljen od crtanja, od stripova uopšte. Tada sam uređivao i vodio jedan prilično politički intrigantan fanzin, paralelno sa fanzinom uređivao sam i radio emisiju a naravno, radio i posao koji mi je plaćao račune, pljuge, penziona i održavao zalihe u frižideru. Crtanje nije postojalo u galaksiji u kojoj sam živio tih godina. Mada, moj doprinos nastanku „Zrenjaninskog strip almanaha“ ipak postoji i u vezi je sa fanzinom koji sam uređivao...

PRESSING: *Imam neki utisak da si ti individualac. Grešim li, ili si u startu odlučio da se sam probijaš kroz strip?*

SUBIĆ: Jedna orijentalna krilatica, koje ne mogu da se otremem, glasi: „Ako nisam za sebe, ko će za mene biti? Ako sam samo za sebe, šta sam ja? Ako ne sada, kada?“ Ubeđen sam da su jedini ograničavajući faktori

za svako ljudsko biće zapravo njegova hrabrost i mašta. Ono, čaša je dopola prazna/puna... Smatram sebe potpuno slobodnim i k tome se i te kako uzdam u svoju imaginaciju... Nikada nisam dugovao nikome ništa, sve što imam i na čemu radim proizvod je mog truda, doslednosti i odricanja. Trudim se i da niko ne duguje meni. Jednostavno, kidišem pod parolom „sam svoj gazda“ u konstantnoj rovovskoj borbi sa „okolnostima“, samim sobom i planiranjem. Pa gde stignem...

PRESSING: *Da li te je to i koliko koštalo?*

SUBIĆ: Pošto mogu svakoga ponosno da pogledam u oči i pokažem svoj rad i proizvod, moj trud nije uzaludan, vedro i hitro ustajem svakog jutra. Ostale mogućnosti poput malograđanštine i sujete usijanih glava, nepoverenja i izostanak podrške ili sasvim prirodno postojanje onih koji te ne prihvataju i koji bi da te uspore ili spotaknu, čime god da se baviš, mene ne zanimaju. Avaj, ne mogu a da ne dodam reč-dve o prednostima „probijanja u grupi“ (pogotovo onoj za koju se tvrdi da ne postoji), o monopolima, o interesima i podršci koju te grupe čuvaju i generišu za svoje članove, o indolentnom, razornom unitarizmu koji uslovljava svako novo ime da se prikloni ili sedne u zadnje redove, tamo gde u Srbiji uvek ima mesta... Mišljenja sam da svaki medij kojim se ljudsko biće može poslužiti u ovoj zemlji mora biti potpuno decentralizovan. Slobodan, dakle pristupačan. Naravno, to nije moguće. Grupisanja, razume se, omogućavaju lakši pristup informacijama, uticaju, novcu... Opstanku. Kada se ovakva misao sagleda malo uže, najpre u kontekstu koji zanima mene, verujem time i svakoga ko ovo čita, a zove se Strip, otkriva se jedna posebno zanimljiva relacija u odgovornosti za propadanje ili sumrak stripa, umetnosti u Srbiji, uopšte. Ako se time već ne bave sede glave, vrteći pospano svoje našuljane palčeve, sasvim sigurno neću ni ja, posebno ne na ovom mestu... Ja nastojim da živim slobodno i ne odstupam, ne tolerišem i ignorišem. Svako nosi svoj krst. Prihvati odgovornost i kreni odlučno napred ili prihvati svoje mesto u društvu nakon što si odustao ili se predao.

PRESSING: *Zašto si napustio strip u jednom trenutku, i zašto si mu se u drugom trenutku vratio? Jesi li se tada bio predao?*

SUBIĆ: Recimo da mi se dečačka zanesenost stripom 2001. godine naglo raspršila, razrušila kao čelom razbijeno ogledalo... Koliko bi trajalo rasipanje stakla tog ogledala, toliko je trajalo i moje napuštanje stripa... Kao i povratak nakon 9 godina – sasvim naprasit, iznenađan, kao da je anesteziji nad crtačkim refleksom istekao rok trajanja ili prošlo dejstvo. Nakon neke „pjane“ proslave, izjutra, u toku razgovora telefonom, papir se tu zatekao pod nekom hemijskom i crteži su ponovo izmiledi... A evo ih, 4 godine kasnije, i dalje se pojavljuju – poslednje 4 godine prilično kasno ležem kako bih na silu odspavao par sati i što pre ustao da nastavim gde sam prethodne noći stao...

PRESSING: *Kao neko ko je imao dugu pauzu u bavljenju stripom, zapažas li neku promenu, razliku između stanja u srpskom i stripu uopšte 2001. i stanja u stripu 2009, kad si se stripu vratio?*

SUBIĆ: Ne mogu za sebe reći da sam vrsni poznavalac prilika u stripu. Nisam. Dok sam agresivno konzumirao strip, čak ni tada, ni najmanje

nisam obraćao pažnju na to odakle potiče neki strip, koja su imena autora, da li uopšte postoji još neko osim mene kome se to dopada a još manje me je zanimalo da znam bilo šta o izdavaču. Ja sam strip gledao, zurio još kao dečak u panele sa silnom željom da proniknem u to kako se takve stvari uopšte mogu na taj način crtati. Nisam nikada pričao o stripovima, ali jesam ih kupovao i trampio se s kime sam stigao pa štrafta kući, fotelja pod kasetofonom, tiha muzika i strip. Sećam se velike pijace u rodnom mi Zrenjaninu sa početka i sredine 90-ih. Tamo su na par mesta po pijaci junosi neke prodavale stripove raširivši inventar na nekoliko tezgi. Gužva! Tamo sam provodio svako subotnje prepodne koje sam mogao, kao uostalom i dosta klinaca u to vreme. Listanje, guranje od tezge do tezge, trampa, cenkanje... U Zrenjaninu je strip u tom periodu bio žestoko vitalan, u smislu da je bio dostupan i popularan, veoma popularan. Kao kada se danas zaputite na neki festival gde znate da je organizovana takozvana „Berza stripova“, tako je bilo svake subote na pijaci u Zrenjaninu. Nekadašnja „Velika pijaca“ u u zem centru grada u kojoj je na ulazu dominiralo 5- 6 tezgi sa stripovima... Ono što sam primetio danas o sceni u Srbiji, iliti Zrenjaninu, jeste da tih prebogatih tezgi nema već 15-ak godina, da su se stripovi pojavili na kioscima pre 3-4 godine ali svega po 2 do 3 primerka po broju kojima su atmosfere prilike isprale naslovnice te je popriličan problem, neretko, proniknuti šta je to na polici uopšte... Scena ne može postojati bez publike. Rečju, nešto se morbidno događa sa imaginacijom u ovom društvu. Raspoložemo fantastičnim autorima ali smo izgubili publiku

što bi na duže staze moglo biti pogubno po srpski strip. Verujem da je tako i na širem planu u umetnosti uopšte što se naše zemlje tiče, ali da se ipak ne vraćamo na kontekst od pre dva pitanja...

PRESSING: *Ti si, gotovo uvek, kompletan autor svojih stripova. Kako izgleda tvoj scenario po kome radiš –postoji li uopšte kao takav?*

SUBIĆ: Uglavnom sam do sada radio sa konkretnim ciljem poput učešća po domaćim i međunarodnim konkursima. Počinjao sam svoje stripove kako sam stigao... Od kraja, sredine, dešavalo se da počnem i od prve table. Imam pred sobom motiv, „pupak“ novog stripa ali njemu tek treba kvalitetno umrsiti „creva“, smestiti ga u adekvatno telo, oživeti ga i omogućiti mu da prošeta do neke nagrade ili objavljivanja. Najčešće nisam imao scenario, niti postavku. Stripove sam razvijao iz jednog ili dva kadra koji mi nisu izbijali iz glave pa sam ih iz osвете orobio u stripovima. U poslednje vreme značajno sam promenio pristup. Prvo konkretna ideja pa onda redom... Verovatno zbog toga jer sam u međuvremenu angažovan od strane jednog od vodećih evropskih izdavača. Ozbiljno, koliko autorski strip kreativno daje manevarskog prostora toliko ga i uzima, baš kao i boravak u profesionalnim vodama.

PRESSING: *Kako si uopšte došao u poziciju da radiš za jednog od vodećih evropskih izdavača, „Bonelija“ (Sergio Bonelli Editore)? Pitam, jer priča zvuči pomalo nestvarno...*

SUBIĆ: Pitali me ljudi da li želim da radim za njih, a moj odgovor je bio brz i posve jednostavan. To je u suštini sve. Nema mnogo natezanja kada su najveći „igrači“ u pitanju. Procenjen si i

okvalifikovan kao interesantan i u profesionalnom smislu potentan. Stigne ti ponuda, kao što se meni dogodilo dok sam na moru, uz obalu u nekoj birtiji ispijao hladno pivo sa devojkom! Iza visoko podignutih obrva ono trenutno iznenađenje brzo prestaje kada uvidiš da ti se nisu javili iz kakvih lokalnih novina da ilustruješ ne znam-ti-šta, već izdavač koga toliko poštuješ i na čijim si izdanjima odrastao, te prosto se proklete uzemliš u prvu stolicu na koju naiđeš i kreneš da radiš. Kao nikada ranije. Čak i na odmoru, na plaži... Međutim, ponudi koja menja život iz korena, prethode 3 godine isposničkog, bezmalo neprestanog crtanja uklopljenog u rad na naftnim bušotinama. Tri godine ispunjene ogromnim odricanjima, ali i objavljivanjem po domaćim izdanjima, nagrade na domaćim i stranim festivalima, sa 12 nagrada od kojih su 5 Prix-evi na domaćim i međunarodnim festivalima. Rad ne ostaje neprimećen. Potreban je i talenat, naravno, ali rad je to čime se ponosim.

PRESSING: *Kakva su tvoja iskustva u radu s Italijanima? Jesi li zadovoljan tretmanom, odnosnom...?*

SUBIĆ: I te kako. Pošten posao sa pravim ljudima. Prihvaćen sam takav kakav jesam, uz neke sasvim sitne uredničke intervencije pedagoški naslovljene a sa datom kreativnom slobodom. Čovek prosto ne može, a da ne radi takav posao sa osmehom na licu. Ono što je prepotrebno svakom autoru, bez obzira na to za koga da radi, jeste da se što pre pomiri sa odgovornošću (i prihvati je) koju ima pred početak rada na svakoj novoj tabli, najpre pred sobom, a potom i prema veličini izdavača čiji kredibilitet i značaj mogu da budu na početku zastrašujući. Svaka tabla je nova premijera dotadašnjeg rada i to

pred ozbiljnom publikom čiji zvižduk ne znači samo da je nešto loše odigrano a bis je retkost. Opet, sve se svodi samo na rad.

PRESSING: *U skorije vreme, inao si prilike da radiš nekoliko puta po tuđem scenariju. Koliko je to drugačije iskustvo od rada po sopstvenoj priči, i šta je u tome tebi konkretno drugačije?*

SUBIĆ: Neuporedivo zahvalnije iskustvo. Stripovi tako rađeni mnogo lakše ispadnu dobri, štaviše, odlični. Ako je tim valjan i iznikao na temeljima sličnog senzibiliteta, ako se energije koje iz autora istiskuju scenario ili crtež poklope, onda se to u takvom stripu oseti. Čitalac to nazire, možda ne toliko da bi o tome razmišljao, ali svakako se ta očigledna energija sabija u pozitivan stav o onome što je pročitao. S druge strane, ono bitnije jeste da se putem saradnji povezuju autori, izbija na površinu sirov kvalitet jer za ništa slabije nema niti vremena niti finansijske podrške... Tako se u kontrolisanim uslovima, sa ograničenim resursima, kristališe i oblikuje deveta umetnost u Srbiji, stimuliše se publicitet i promovise strip, rečju, gradi se publika. Upoznat sam sa nekim ranijim pokušajima, kiselim i bivšim, ali ono što danas gradi publiku, i o čemu pričam, jesu najpre „Vekovnici“ i „Beskrvni“ (koji se tek zaleću, ali to dobro rade) i imaju svoju punu podršku!

PRESSING: *Hvala, tvoja podrška je dragocena zato što ne ostaje samo na rečima. Ipak, kad govoriš o sličnim senzibilitetima – uzevši tvoj opus pre početka rada za „Bonelija“, ja lično nemam utisak da je tvoj senzibilitet bio baš blizak „Boneli“ produkciji. Ipak, to tebe nije sprečilo da u celu priču uđeš maksimalno ozbiljno i svoje eventualne lične preference staviš na stranu. Jel se radi o onome – ja sam profesionalac, i radim šta mi je naručeno najbolje što mogu?*

SUBIĆ: Tako nekako ali i nije. Niko nije i ne može biti u profesionalnom stripu samo zbog toga što to želi, tipa – Bogom dan. Takvi najčešće ostaju na mestu ukopani, u frontalnom sudaru sa svojom ambicijom, gde ih napusti realnost, pa izobličeni ne prihvataju da u mnoštvu pokušaja nešto ne štima i promene potom nešto u unutar sebe. Crtači su individue sa potpuno specifičnom sposobnošću vizualizacije koja ilustruje pokret, protok vremena i perceptivnost je, samim time, drugačija. Kao što profesionalni teniseri treniraju svoje udarce i vremenom ih usavršavaju tako i svi mi koji se profesionalno bavimo umetnošću. Vratimo se onima pominjanima na početku ovog pasusa... Važno je shvatiti gde škripi i šta, gde može da se načini manji ili veći iskorak, ili čak dva. To možda i

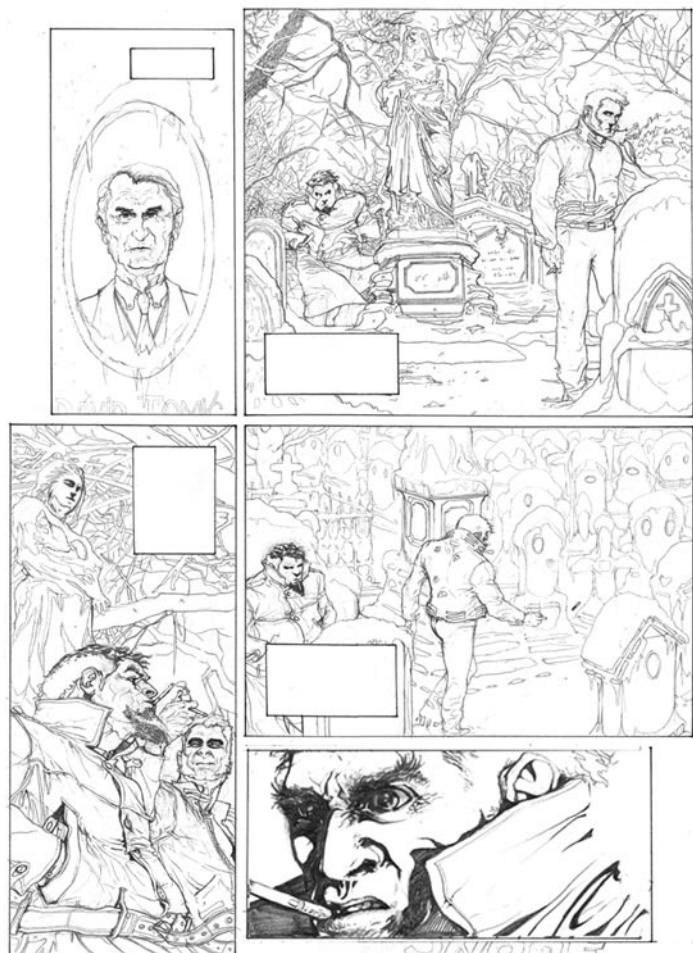
jeste fleksibilnost, ali ne i obavezno podilaženje ukusu publike, već iskren predan rad na sebi, usavršavanje pokreta. Senzibilitet je taj koji se nikada ne menja. On je tiha veza, nemirno tkanje, između oka, rođenjem pa i životnim iskustvom stečene percepcije, i ruke, usavršenog poteza. Ja sam profesionalac i radim sve i uvek najbolje što mogu u tom trenutku. Bilo naručeno, dobro plaćeno ili ne.

PRESSING: *Maltene svaki strip koji si uradio posle svog povratka stripu je pokupio neku nagradu na nekom od strip festivala, kako u Srbiji tako i u inostranstvu, zar ne? Budući da si ih ciljno radio, s namerom da ih šalješ na konkurse, jesi li zadovoljan tvojim bavljenjem stripom u poslednjih nekoliko godina, ili imaš neostvarenih ambicija?*

SUBIĆ: Dabome, svaki... Iako nisam uradio nešto puno stripova već onoliko koliko se moglo ali eto, imam stopostotan učinak... Do sada. Mogu reći da jesam zadovoljan, kuda god da sam uputio strip, bilo koji, on je nagrađen ili objavljen, shodno tome s kojim ciljem sam ga slao. Imam svega još par „takmičarskih“ varijanti na kojima bih se još okušao, u pitanju su evropski festivali, ali otom potom. Nije mi „hića“, trenutno, što bi se reklo...

PRESSING: *Koliko je tvoj crtački stil evoluirao od kad si počeo da crtaš, i u kom pravcu? Ima li zaslužnih za tu njegovu promenu?*

SUBIĆ: Prilično se razvio, kažu neki veoma brzo, i dalje evoluira. Prvi povratnički crteži nakon 9 godina pauze, oblikovani u strip, nagrađeni su 2009. na salonu u Beogradu. Od tada do danas usmeravam svoj stil ka nekim ciljevima koje sam postavio te se i pravac i dinamika kojom se menjam crtački oslanjaju na ono što bi tržište moglo da zatraži od mene, ali u određenim granicama kojima štitim sopstveni stil, osobenost. Pojasnih svoj odnos ka tome u prethodnom odgovoru. Što se uzora tiče, neposredno zaslužnih nema. Najčešće kada čujem ovo pitanje kažem da crtam po „sluhu“. Imam pred sobom papir, postavku kadrova i to je to. Gordo se držim tog osećaja. Ne koristim reference, osim u slučaju da saradujem sa veoma angažovanim scenaristom ili prosto želim da neki detalj verno predstavim. Mada, s druge strane, koji strip crtač može reći da mu čitanje stripova nije izbrušilo oko za neke specifične detalje koje kasnije crta ređe, lakše ili sa uživanjem... Nesvesna akumulacija vizuelnih iskustava jeste taj „sluh“... Svi to imamo, neki izraženije, neki malo više... Nisam od onih koji se oslanjaju na etablirane stilove i zvučna ime-

na, trudim se da u crtanju budem spontan, prepoznatljiv... Crtam stvari onako kako ih vidim. Ne oslanjam se na tuđa rešenja. Štaviše, begam od njih...

PRESSING: *Deluješ prilično siguran u sebe. Ima li ljudi čije mišljenje slušaš u svom radu, ili si sam sebi apsolutni, jedini autoritet po pitanju uspešnosti onoga što si uradio?*

SUBIĆ: Samopouzdanje je stvar karaktera, imaš ga ili nemaš. Ljudi, čini se, ipak žive i bez njega, je li... Ali ego već može biti žestoko problematičan. Srećom, ja svoj ego krotim vrlo uspešno. Imam jedan poverljiv krug prijatelja i starijih kolega sa kojima razmenjujem mišljenja, koji su upućeni u sve što radim i bez pardona me, bezosećajno, masakriraju kritikama. Devedeset pet posto tih ljudi nema nikakve veze sa stripom osim kao dosledni i edukovani čitaoci – poneki sa čitalačkim stažom koji seže u godine pre mog rođenja. Jedna od važnijih lekcija koju sam dobio do sada, a staje u toliko malo reči, jeste i ta da treba znati odmeriti trenutak kada dići ruku s olovkom ili četkicom sa papira... Svako ko se bavi umetnošću bilo koje vrste zna na šta se ova lekcija odnosi i koliko je, zapravo, važna... Važna je i u svakodnevnom životu, a kamoli u umetnosti.

PRESSING: *Koji su ti dalji planovi u baoljenju stripom?*

SUBIĆ: Urednici „Sergio Bonelli Editore-a“ značajno su „prekrojili“ moje planove u poslednjih godinu i po dana, na prvom mestu Đanfranko Manfredi (Gianfranco Manfredi), jedan od najvećih evropskih scenarista. Nakon početka saradnje sa izdavačkom kućom na čijim sam serijalima doslovno odrastao, promenio mi se odnos prema planiranju i ciljevima. Mada, moram priznati izvesna je mogućnost da u ne toliko dalekoj budućnosti započnem sa radom i na jednom projektu za tržište koje nije italijansko, ali je podjednako važno... Otom potom.

PRESSING: *Spominješ Manfredija... Znam da si radio table po scenarijima Žan Pjera Pekoa (Jean Piere Pecau), kao i barem nekolicine, uslovno rečeno, domaćih scenarista. U čemu su sličnosti a u čemu razlike pristupu pisanju scenarija? U čemu je Manfredijeva specifičnost? Znam, na primer, da on uz scenario prilazi u veličinu te raspored kadrova na svakoj novoj strani... Šta još?*

SUBIĆ: Njegova predanost istraživačkom radu, ogromno iskustvo, snažna vizualizacija i pažljiv, sistematičan rad na svakom pojedinačnom scenariju u dugom nizu naslova u serijalima kojima je tvorac ili je u njima učestvovala su svakako prednosti rada sa gospodinom Manfredijem. Neprocenjivo iskustvo. „Magični vetar,“ (Magico Vento) , „Šangajski đavo,“

(Shangahi Devil), „Skriveno lice“ (Volto Nascosto) su neki od njegovih serijala koje čitaocima ovog našeg razgovora, nadam se, ne treba naročito objašnjavati. Osobenost takve scenarističke veličine starog kontinenta jeste i ta da piše scenarije za svakog svog autora ponaosob, vodeći računa o stilskim odrednicama i senzibilitetu koji crtača krasi, i zbog kojih je taj autor i odabran za saradnju. Respekt i podrška radu svojim crtačima je potpuna! Naročito sada, u slučaju njegovog novog serijala „Adam Vajld“ (Adam Wild) koji u Italiji izlazi iz štampe na jesen ove godine, a za koji je svakog angažovanog crtača izabrao on sam – tako i mene. Ne želim da izvlačim nikakve paralele, ali što se domaćih scenarista tiče, moj sagovornik je jedan od onih čiji rad poštujem i na čiji se poziv za rad uglavnom uvek odazovem! Imao vremena za to ili ne...

PRESSING: *Odakle ti u naftnoj industriji, pa još u službi stranog kapitala i ruskih oligarha (Smeh)?*

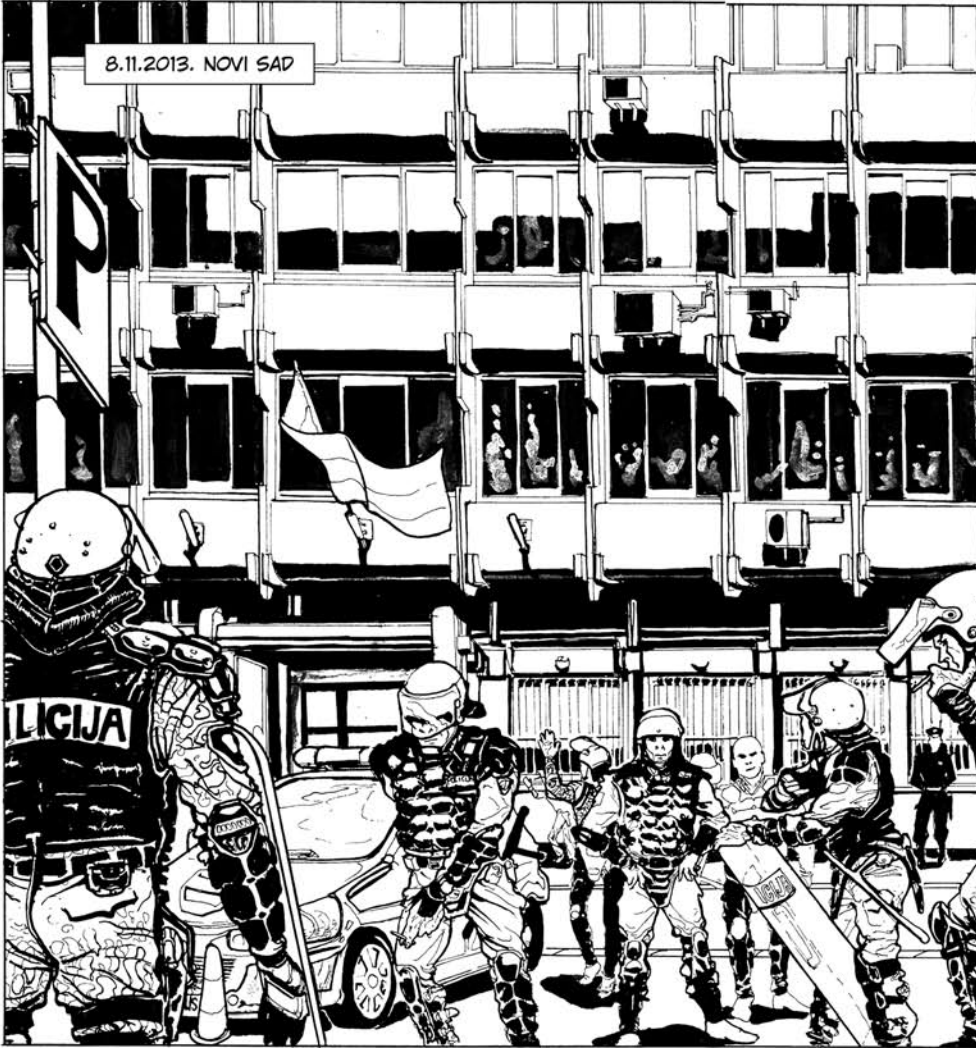
SUBIĆ: Pitanje potrošačke korpe i životnog standarda, valjda. U dvadeset prvoj godini sam počeo da radim u NIS-u, počeo da izdržavam sam sebe... Recimo da je to bez okolišanja, onako, pravi muški posao (Smeh) – spartanski, b'ate... Pet godina kasnije pojavljuju se Rusi. Obzirom za koju cenu je najveća državna kompanija prodana, vlasnik je mogao biti bilo ko sa ove planete, ili bilo koje druge. Rusi sa ove planete su sasvim u redu... To je priča na kojoj sam zahvalan što sam je proživio. Deset godina života sam proveo radeći za najveću kompaniju u Srbiji, a ono što sam tamo naučio o životu, ljudima, prirodi (koju naglašavam!) i silama planete na kojoj obitavamo, radeći na naftnim bušotinama je iskustvo bez paralela, bez sinonima...

PRESSING: *Kako uspevaš da crtaš u uslovima u kojima radiš?*

SUBIĆ: Nosim strip uvek sa sobom, doslovce crtam sve vreme. I kada nemam pred sobom papir, ja crtam. Mapiram sve što me okružuje. Proizvodim „reference“ svakodnevno, neprestano. Dešavalo se da spavam svega po sat-dva noću i ujutru ležerno odlazim na bušotinu, jer sam tokom noći, nakon posla, crtao nešto čemu nisam mogao da odolim. I tako po nekoliko dana, bez preterivanja. Naročito od kako sam angažovan od strane „Bonelija“ . Kada ozbiljno zalegnem, onda crtam od 10 do 12 sati dnevno za crtačkim stolom koji je moj dizajn, u prostoru koji sam po svojoj volji aranžirao tako da služi samo za crtanje, ali ga ne zovem studiom jer on to nije. To je prosto deo kuće u kome vreme stoji, a prostor se krivi onako kako ja to želim.

8.11.2013. NOVI SAD

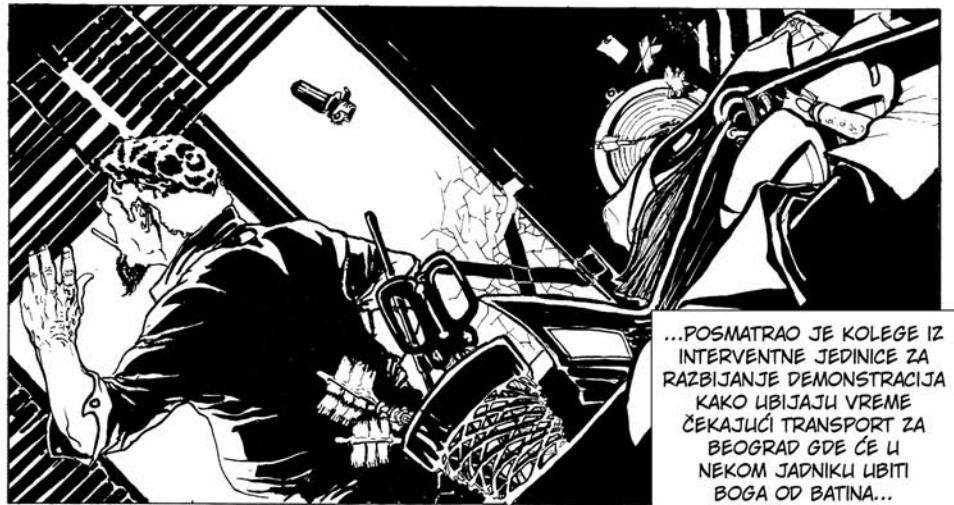
STEFAN VLKAJLOVIĆ,
PO ZANIMANJU INSPEKTOR
NOVOSADSKOG MUPA...

...PO PRIRODI...

...VUKODLAK...

...POSMATRAO JE KOLEGE IZ
INTERVENTNE JEDINICE ZA
RABIZANJE DEMONSTRACIJA
KAKO UBIJAJU VREME
ČEKAJUĆI TRANSPORT ZA
BEOGRAD GDE ĆE U
NEKOM JADNIKU UBITI
BOGA OD BATINA...

...I RABIZAO
GLAVU OKO
SERIJE UBISTAVA
LJUDI KOJE
JE NEKO
SASVIM STRU-
ČNO ISKASPIO.

DAVIDU TOMIČU SE JESTE ŽURILO, ALI ZAKAZANI SASTANAK NIJE IMAO NIKAKVE VEZE S TIM.

NOŽ KOJI JE DOBIO U GRUDI PRE PETNAESTAK MINUTA ISPRAZNIO JE NJEGOV ROKOVNIK DO DALJNJEG, TOGA JE BIL BOLNO SVĚSTAN...

... ALI JE PRKOSNO FIKSIRAVŠI POGLED NA TAVANICU INSISTIRAO DA MU SE OSTAVI NEKO VREME DA U PRIVATNOSTI, SA SAMIM SOBOM, RAŠČISTI OVO NEPLANIRANO I PERMANENTNO PENZIONISANJE ŠTO GA JE, IPRKOS POZNYM GODINAMA, SNAŠLO SASVIM NEPRIPREMLJENOG.

ČOVEK KOJI JE ČUČAO NA PODU NJEGOVE ANTIKVARNICE NIJE POKAZIVAO NIKAKVE NAMERE DA GA OSTAVI NASAMO, ŠTO JESTE OSTAVLJALO UTISAK ODREĐENE DOZE NEOTESANOSTI...

...ALI SE ZATO SAVRŠENO UKLAPALO SA TIM ŠTO JE ISTI PALIO JEDNU CIGARETU ZA DRUGOM IPRKOS JASNO IZLOŽENOM ZNAKU „ZABRANJENO PUŠENJE“ NA ZIDU DAVIDOVE ANTIKVARNICE.

IZGLEDALO
JE DA
ĆE PROSTO
MORATI DA
STISNE PETLJU
I SAČEKA DA
ANŽEJ KAROLJI,
KOJI SE
ŠKOLOVAO ZA
LEKARA...

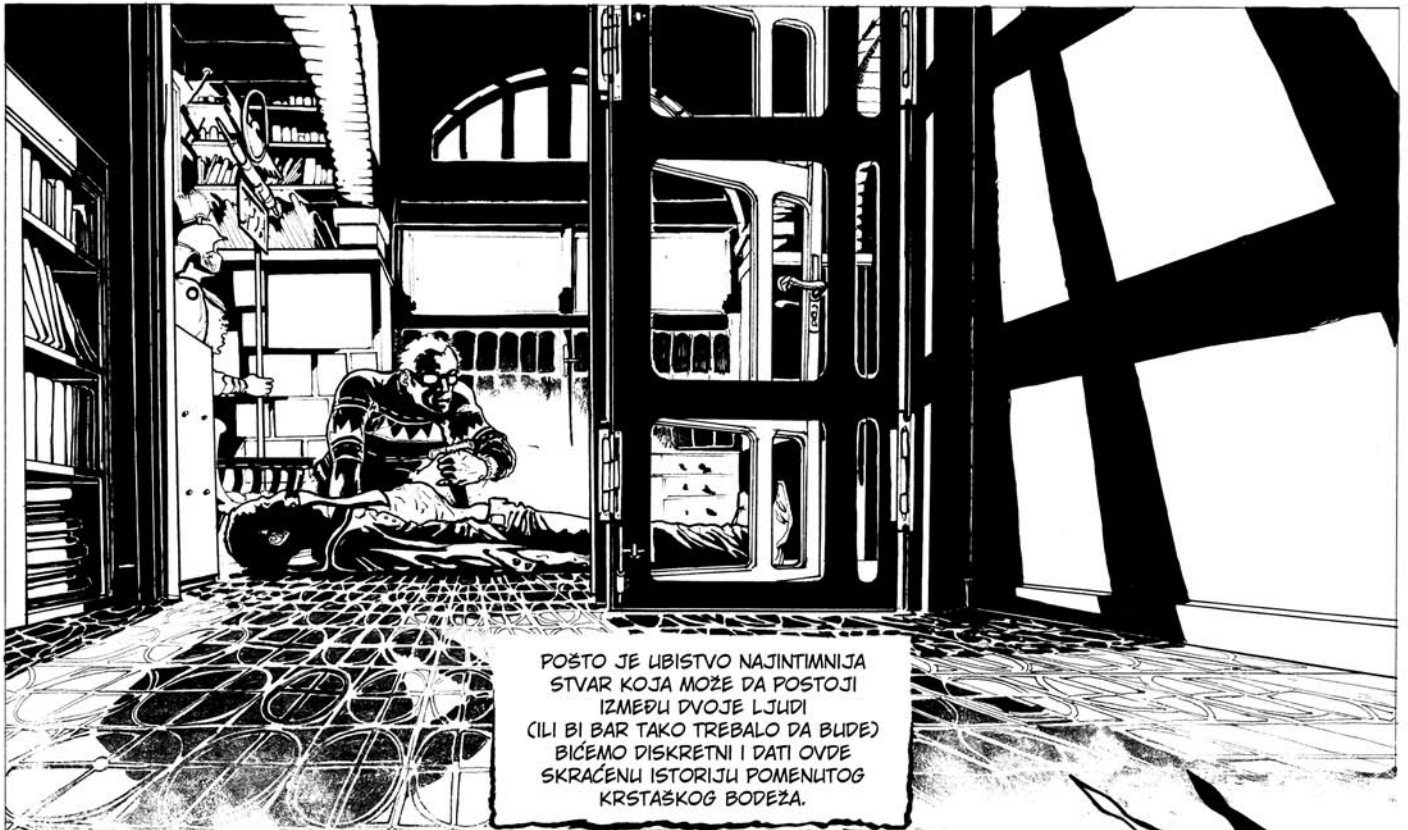
...DOK JE U LBIJANJU
BIO SASVIM SAMOUK...

...RAŠIRI PAPIR S
PLEMIČKIM GRBOM...

...I KONAČNO KRENE DA
VEOMA RETKIM KRSTAŠKIM
BODEŽOM ZAVRŠAVA GNJAVAZU
U KOJU SE DAVIDOVO LBISTVO
NA KRAJU PRETVORILLO.

POŠTO JE LUBISTVO NAJINTIMNIJA
STVAR KOJA MOŽE DA POSTOJI
IZMEĐU DVOJE LJUDI
(ILI BI BAR TAKO TREBALO DA BUDE)
BIĆEMO DISKRETNI I DATI OVDE
SKRAĆENU ISTORIJU POMENITOG
KRSTAŠKOG BODEZA.

BODEZ JE
ISKOVAN OD
SASKOG
ŽELEZA NA
IMANJU GROFA
LUJA PERGOA
U ALZASU,
FRANCUSKOJ,
ČIJI GA JE
MLADI SIN
GOTFRID
PONEO SA
SOBOM U PRVI
KRSTAŠKI POHOD
1096.

MLADI GOTFRID
TOLIKO JE BIO
ŽEDAN SLAVE
DA JE NA ČELU
SVOJE JEDINICE
LIPAO MEĐU
REDOVE
SARACENA
I NE PRIMETIVŠI
DA SU NJEGOVI
SABORCI
MLIDRO
PROMENILI
PRAVAC
KRETANJA.

PRIČA KAZE DA SU GA SELDZUCI BRIZLJIVO OKUPALI MASLINOVIM ULJEM I ZATIM PO DRUGI PUT RAZODENULI NJEGOVIM SOPSTVENIM NOŽEM, NAPRAVIVSI OD NJEGOVE KOŽE KORICE NAROČITOG PRIMERKA KURANA ZA SULTANA DUKAKA.

NOŽ SE POTOM PONOVO POJAVLJUJE U TREĆEM KRSTAŠKOM POKRETU KADA JE JOSIF KARULJI, VELIKAS U SLUŽBI FRIDRIHA BARBAROSE U SVADI OKO TOGA KOME OD NJIH DVOJICE ZADOBIJENI BODEŽ PRIPADA JEDNIM POSEBNO DIVLJAČKIM ZAMAHOM OBEZGLAVIO SVOG POLUBRATA HERCEGA.

NEGDE U TO VREME, JOSIF JE U JAFI SA NOŽEM ZA PASOM PRISUSTVOVAO SASTANKU NEKOLICINE VITEZOVA RAZLIČITIH REDOVA REŠENIH DA OČUVAJU SUŠTINU IDEJE KRSTAŠTVA KOJA SE PO NJIMA OGLEDALA U "UKLANJANJU SVIH ONIH BIĆA I POJAVA KOJA SVOJIM POSTOJANJEM VREDAJU PRIRODU HRISĆANSTVA", ŠTA GOD TO ZNAČILO.

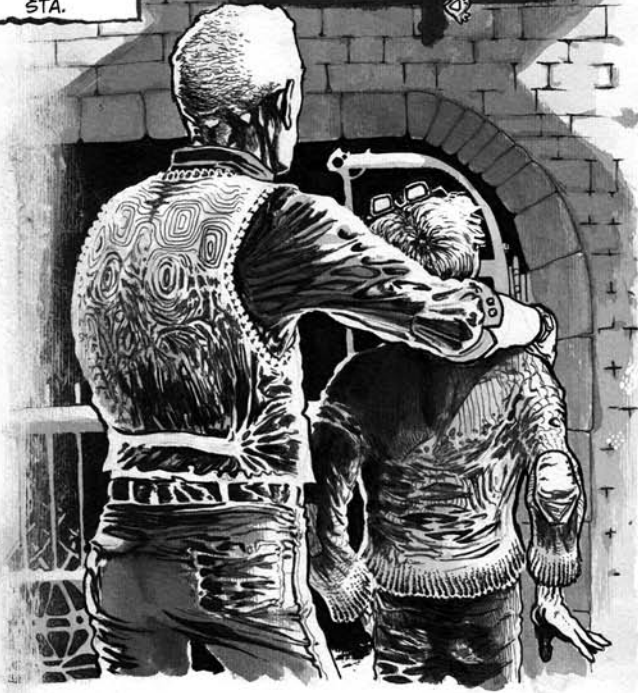
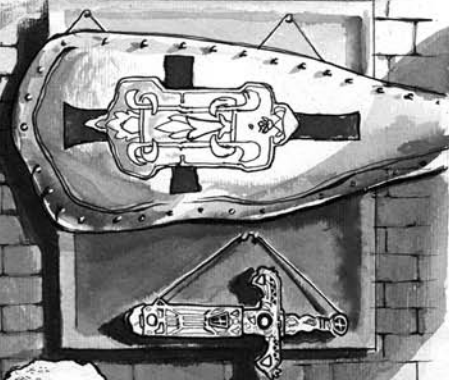

MNOGO GODINA KASNIJE NJEGOV POTOMAK JANOŠ KAROLJI, KAPETAN U AUSTROUGARSKOJ VOJSCI PONEO JE DOTIČNI NOŽ PREKO DUNAVA, I DALJE SVE DO SOLUNA, GDE GA JE NEKI JOVICA ČVOROVIĆ, REDOV IZ TABANOVACA, NATAKAO NA SVOJ BAJONET I TIME UZDIGAO NA NIVO HEROJA MONARHIJE.

ČETRDESET ŠEST GODINA POSLE TOGA JANOŠEV UNUK OTO OTKUPIO JE ISPOD RUKJE DOTIČNI BODEŽ OD TADA MLADOG ANTIKVARA DAVIDA TOMIĆA - ČIME SE BODEŽ KONAČNO VRATIO U RUKJE PORODICE KAROLJI, KOJOJ...

...SEM NEKOLIKO PARI RUKJI, MALOG STANČIĆA U PETROVARADINSKOJ NA ČIJEM JE ZIDU NOZ PROVEO OSTATAK VREMENA I STARE SLAVE KOJU JE PREDSTAVLJAO PONOSNO IZLOZEN POGLEDIMA RETKIH POSETELACA, NACIONALIZACIJA NIJE OSTAVILA BOGZNA ŠTA.

9.11.2013.

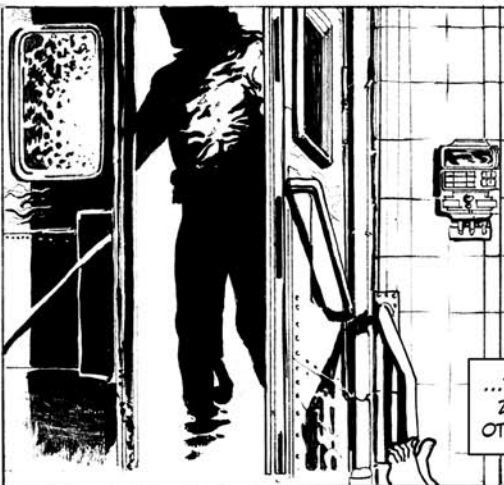
IME: DAVID TOMIĆ
Doktor Španić: B. S. 2012
PREZIME: Otić

DAVID TOMIĆ SE OSEĆAO NAGO KAO NIKADA DO TADA NA METALNOM STOLU NOVOSADSKE POLIKLINIKE...

...I IAKO JE, RUKU NA SRCE, BIO POLASKAN PAZNJOM KOJU SU MU TRI PATOLOGA POKLANJALA ...

...TVRDOGLAVO JE ZADRŽAO ZA SEBE PRAVO DA IM NE OTKRIJE SVE SVOJE TAJNE.

NAIME,
OSOBA
ZA KOJU
SE TAKO
POMNO ČLIVAO
BIO JE
ALEKSEJ
VASILJEVIČ...

...KOJI JE
UPRAVO
DOŠAO
DA GA
IDENTIFIKUJE
...

...I ČIJE JE
ŠUMNO
BUBNjanJE I
SLEPOČNICAMA
...

...MOGLA DA
SMIRI SAMO
HITNA POSETA
GRADSKOJ
ČITAONICI.

STEFAN
VUKAJLOVIĆ
NIKADA NIJE
VOLEO DA ČITA,
PA NI IZVEŠTAJE
PATOLOGA...

...PA SE ZATO S PUNO
PAZNJE TRUDIO DA
SASLUŠA NARACIJU
SUDSKOG PATOLOGA
SVETLANE HADZI-PEŠIĆ
(ČUDATE MIRKOVIĆ)...

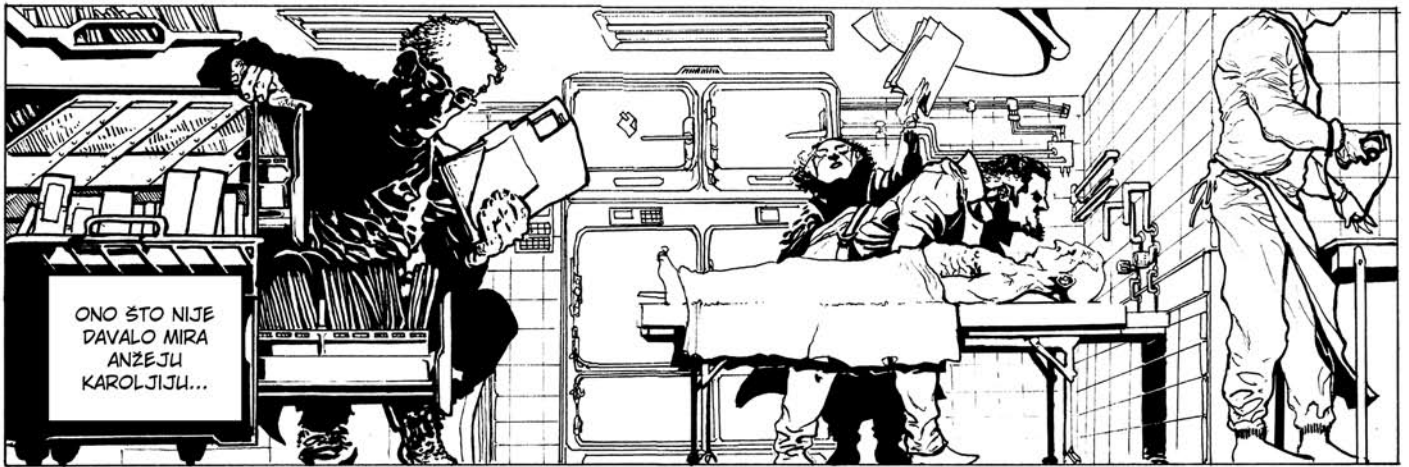
...U ČEMU GA JE
OMETAO ČUDAN
MIRIS KOJI
NJEHOVIM
IZOŠTRENIM
ČULIMA...

ŠNJOF
ŠNJOF

...NAPROSTO
NIJE
DAVAO MIRA.

ŠNJOF
ŠNJOF

ONO ŠTO NIJE
DAVALO MIRA
ANZEJU
KAROLJITU...

...BILA JE ČINJENICA
DA SE VUKODLAK
VEĆ SIVIŠE DUGO
MLVAO OKO NJEGA.

TO ŠTO JE ŽIVOTINJA
LUDISALA ISTI VAZDUH
KAO I ON BILO JE
NAPROSTO
LIVREDLJIVO...

...TOLIKO DA JE ZA
TRENUTAK POZELEO
DA ZANEMARI PLAN
I IZ OVIH STOPA SASPE
ŠEST SREBRNIH
MALIŠANA U
LEĐA ZVERI.

NAŠAVŠI
KONAČNO ONO
ŠTO JE TRAZIO...

...S NADOM DA ĆE GA
TO DOVESTI DO
ONOGA KOGA TRAZI...

PLEMICKI
GRBOVI
ISTOCNE
EVROPE

...ALEKS JE U APSOLUTNOJ
TIŠINI URONIO U ISTORIJU,
KOJU JE POSLE SVIH TIH
VEKOVA POČEO DA SMATRA
ZA DRAGU PRIJATELJICU.

VUKOJE JE MOGAO SAMO DA SANJA O APSOLUTNOJ TIŠINI...

...DOK SU MU NJEGOVE DRAGE BESPOSLENE KOLEGE SKAKALE PO ŽIVCIMA SA OSOBITIM ZADOVOLJSTVOM.

NJEGOVO ZADOVOLJSTVO BILO JE RAVNO NJIHOVOM U TRENTKU KADA JE SHVATIO DA GA OD MIRA I TIŠINE DELI SAMO PAR PRISTISAKA NA OBARAČ NJEGOVOG SLUŽBENOG CZ-A...

... A OD REŠENJA SLUČAJA JEDNA POŠETA STEVI KAPIČIĆU, KUSTOSU NOVOSADSKOG MUZEJA I VELIKOM ZALJUBLJENIKU U HERALDIKU.

DAVID JE ČVRSTO DRŽAO
FIGE DA SU I PATOLOZI
ZAVRŠILI S NJIM,
I ČEMU MU JE, TREBA
TO ISTAĆI, OBILATO
POMAGAO RIGOR MORTIS.

SVOJU NADU
BAZIRAO JE NA
ČINJENICI DA SU
GA METODOM
NAJMANJEG
ZAJEDNIČKOG
ČINIoca SVELI NA
NEKOLIKO CIFARA
I NEKOLIKO
REGISTARA...

...KAO I NA
TOME ŠTO JE
MARŠUTA NJEGOVE
POSLEDNJE
EKSKURZIJE
NEPOGREŠIVO
VODILA
I HLADNJAČU.

BUDIĆI DA JE JEDINA
RODBINA KOJA SE MOGLA
OBAVESTITI BILA NA
PRIVREMENOM RADU I
NEMAČKOJ, MOGAO SE
NADATI DA ĆE KONAČNO
POVRATITI DEO PRIVATNOSTI
...

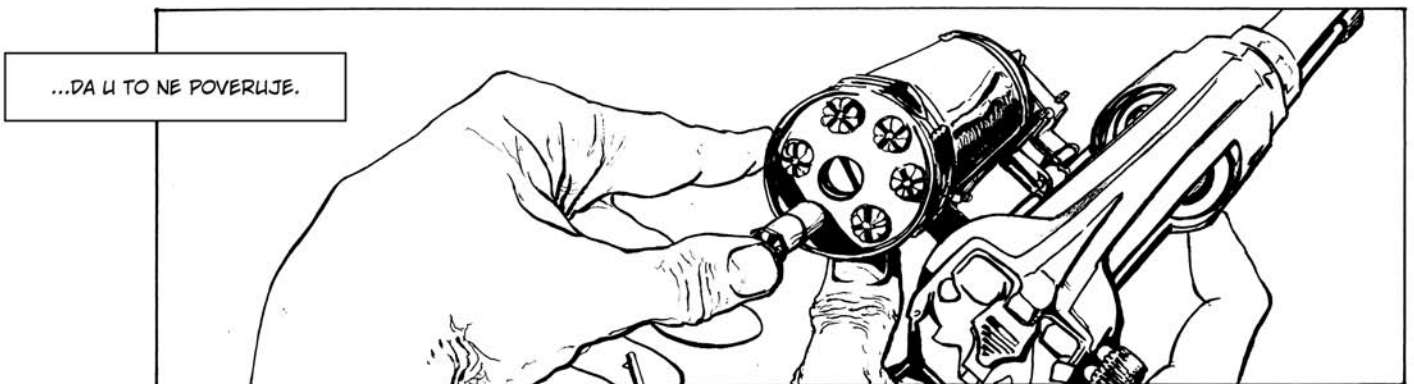
...NAJZAD DOBITI NEŠTO
ZASLUŽENOG MIRA,
MAKAR ON BIO,
I TO JE BIO SIGURAN,
PODJEDNAKO PRIVREMEN.

MIRNO PETROVARADINSKO
POPODNE OBEĆAVALO JE
I SPOKOJNO VEČE...

...ALI JE ANZEJ ZNAO
DOVOLJNO O NATPRIRODNOJ
POJAVI KOJA MU JE
DOLAZILA U GOSTE
I PRIRODI VERE KOJU JE
(OD NJE) BRANIO...

...DA LI TO NE POVERUJE.

REŠEN DA SA ZVERKOM ZAVRŠI
PO KRATKOM POSTUPKU PRE NEGO
ŠTO PUTNIK STIGNE U NOVI SAD,
ZAVALIO SE ŠTO JE LIDOBNIJE
MOGAO U MRAC KOJI, KAO I
ČEKANJE, POSLE SVIH TIH
LUBISTAVA NIJE PRESTAO DA
SMATRA NUŽNIM ZLOM.

POŠTO JE ČEKANJE
JEDNA UOPŠTE VEOMA
DOSADNA AKTIVNOST
NEĆEMO ČASITI NI ČASA
...

ДНЕВНИК

НОВОСАДСКА ХРОНИКА

28. ФЕБРУАР 2011

ПУН МЕСЕЦ НАД ЛИМАНОМ

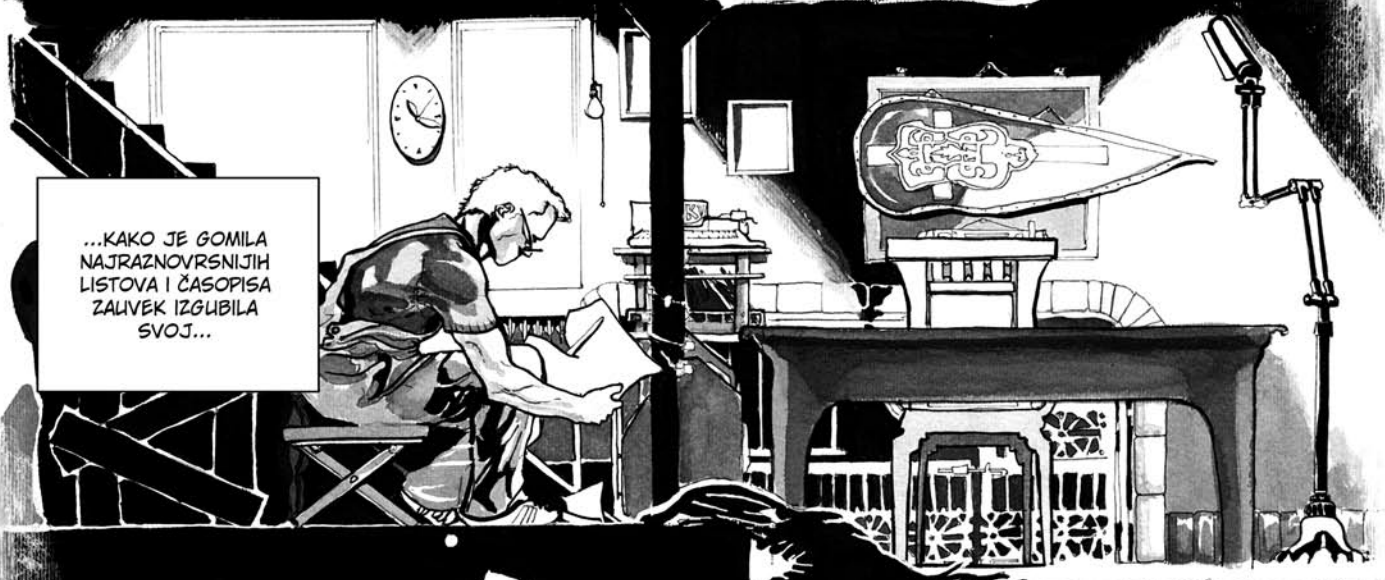
...VEĆ ĆEMO ISKORISTITI
PRILUDNI INTERMECO ZA
LIVID I TO KAKO JE
GOMILA NOVINSKIH
ISEČAKA ZAPRAVO
DOSPELA NA STOČIĆ
STANČIĆA I
PETROVARADINSKOJ
...

...KAO I TO KAKO JE
NEKOLICINA LJUDI ČIJE SU
SE PORODICE I NEKOM
TRENUTKU ZAMERILE
PORODICI KAROLJI
DOSPELA U MRTVAČNICU.

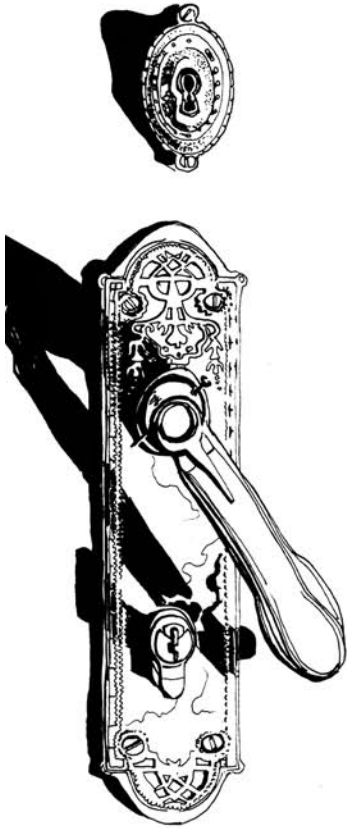
BIĆE NAM, NAMAH, JASNO KAKO SU IZVESNE IDEJE U PROMIKLOJ TIŠINI MRAČNOG STANA U PETROVARADINSKOJ DOBILE SVOJ SADAŠNJI OBLIK...

...KAKO JE GOMILA NAJRAZNOVRNIJIH LISTOVA I ČASOPISA ZALVEK IZGUBILA SVOJ...

...A JEDNA KLOPKA IZ SVOJIZH METU PRONAŠLA I SVOJ MAMAC.

ANZEJ
KARULJI
OBAVIO JE
SVE
PRIPREME
PO
PRAVILIMA
REDA.

IZGOVORIO JE PROPISANE
BAJALICE ZA VEZIVANJE
KOJE ĆE USPORITI
LIKANTROPOVE POKRETE
...

...PREKRSTIO SE...

...I POTRUDIO DA
OVOM POSEBNOM
VUKODLAKU BUDE
TOPLO OKO SRCA.

OVO NIJE BIO PRVI PUT
DA JE ALEKSEJ POGOĐEN...

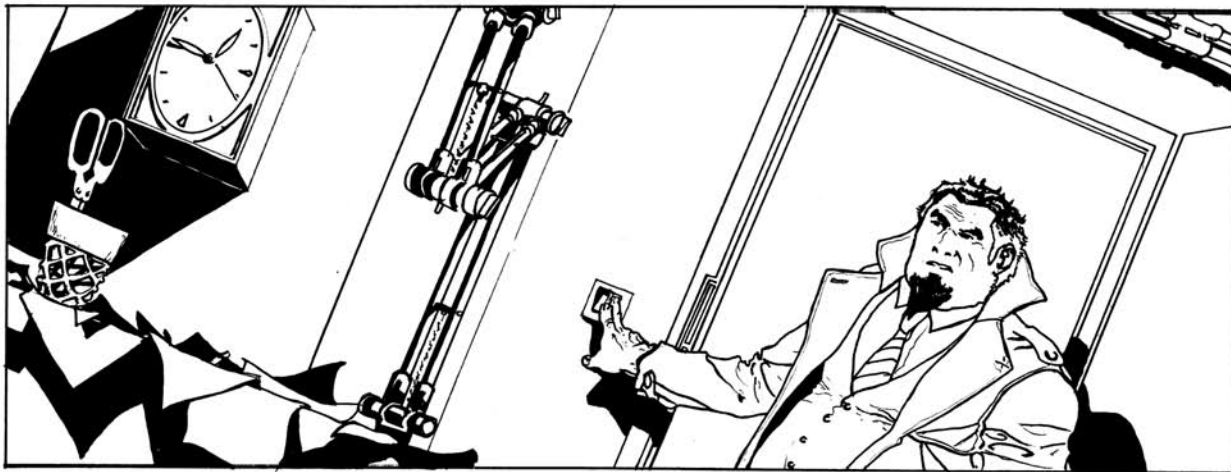
...MADA SU SREBRNI MECI
LIČINILI DA SE OVOG PUTA OSEĆA
POČAŠĆENIJE NEGO INAČE.

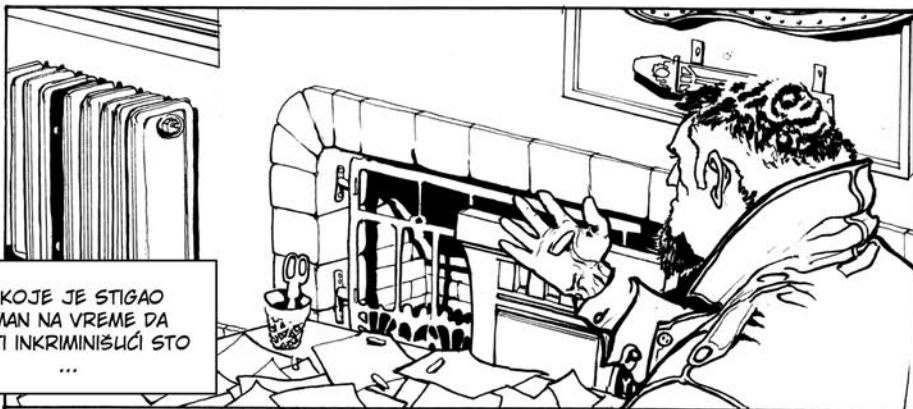
LIPHTIO JE LJUBAZAN
OSMEH DOMAĆINU...

...I KRENULO DA MU SE,
KAO ŠTO JE HOSTALOM
I RED, LIČNO ZAHVALI.

VUKOJE JE STIGAO
TAMAN NA VREME DA
OČISTI INKRIMINIŠUĆI STO
...

...DOK SU SEDAM SPRATOVA NIŽE
S TROTOARA ČISTILI ANŽEJA.

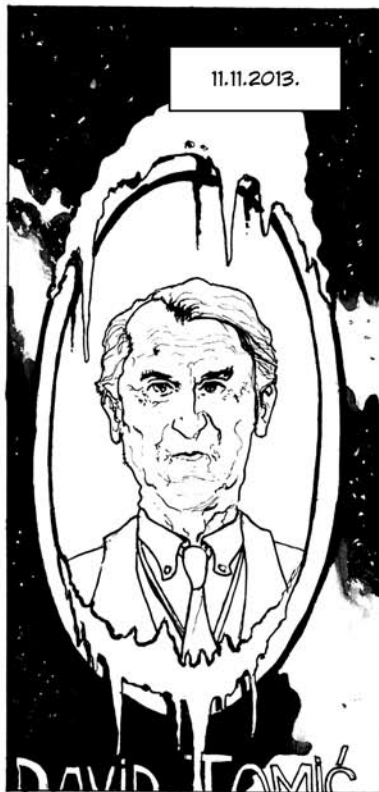
MNOGE STVARI MU
NISU BILE JASNE...

...POSEBNO TO KAKO JE
OPET USPEO DA ZAKASNI
...

...KAO I ODAKLE POTIČE
TAJ TAKO POZNATI MIRIS
KOJI JE
PROZIMAO ČITAV STAN.

ZAMKA ZA VUKOVE

SCENARIO: MARKO STOJANOVIĆ, CRTEŽ: STEVAN SUBIĆ

SUBIĆ
172

Strip fenomeni: Krcko

Piše: Boris LAZIĆ

Mašero: volimo ga jer nas plaši ili Svet kao gozba i farsa

J'écrivais comme je rêvais.
Macherot

Mašero pripada krugu klasične belgijske škole stripa i predstavlja jednog od istinskih, svetskih čarobnjaka devete umetnosti. Majstor pripovedanja, scenarista, crtač i slikar, podjednako dobar u pustolovnom kao i u fantastičnom stripu, u grotesknoj kao i u polurealističnoj figuraciji, majstor koji se isticao izvanredno živim i snažnim crtežom, blistavim radom na crnim masama, za koga je japanski klasični grafizam predstavljao vrhunac umeća crtanja, ostaće upamćen po žanrovski srodnim ali ne sasvim indentičnim animalnim serijalima „Krcko“ i „Sibilina“. Dok u prvom preovlađuje čedan i dražestan lirizam dočaravanja sveta livada i bara i dok je on stvaran iz perspektive bezopasnih sisara i donosi pustolovine dvojice drugara od kojih je prvi vispren i hitar a drugi spor i navičan – kad nije zanovetalo (kako to već nalaže kanon karakternog kontrastiranja junaka), drugi, pun samozatajnosti, kruniše njegov pozni rad i predstavlja stvaralačku fazu punu promena i poetičkih iskoraka, u kojoj atmosfera ima prevlast nad pričom, zagasite boje nad vedrim i preteče prilike nad okretnom Sibilinom, i samom, za razliku od ranijeg Krcka, sklonijem gatanju, vraćanju i čaranju.

Reč je, na prvi pogled, o vrsnom stvaraocu grotesknog stripa namenjenog deci. Međutim, kao i svaki umetnik od prvorazrednog značaja, i Mašero je prolazio kroz nekoliko faza, imao značajne mene i bio prinuđen, slično Frankenu, sa kojim je dugo saradivao u izdavačkoj kući „Dipuija“, da vrši kompromise između vlastitih stremljenja, shvatanja umetnosti stripa i zahteva izdavaštva, odnosno moralnih shvatanja sredine, vremena, tržišta. Tako, s jedne strane, imamo klasični strip za decu kao što su „Krcko“ ili „Sibilina“ (iz ranog perioda), a sa druge strane radove poput „Šaminua“ ili scenarije za „Izabel“, te posebno njegovu poslednju stvaralačku fazu obeleženu morbidnim svetom sutonske, fantastičke „Sibiline“, koja je (kao klasičan vid stvaranja začudnog i oniričnog stripa) mnogo bliža senzibilitnosti odraslih nego dece. Mašero, uostalom, decu nikad ne folirao. On im se obraća kao sebi ravnima, kao osobama zrelog rasuđivanja. Tu nema kiča, sladunjavosti, podilaženja. On ne stvara Ad usum Delphini, on ne ulepšava svet. On deci govori kako stvari zapravo stoje, on im govori istinu.

Njegove dve osnovne teme su priroda i fantastika. Ti tematski krugovi, prisutni od samog početka, dočarani su kroz crtež pun gracije, čednosti i naraciju punu slatke ironije, britke satire. Dva su uzroka kasnije njegovog nesporazuma između izdavaštva (kao i dela kritike i publike) i autora: njegova legitimna potreba za promenom (tematike, načina pripovedanja, crtanja) kao i nastojanje da se oslobodi stegne cenzure (koja za njega, koji stvara za decu, predstavlja vid nepoštenja i nepoštovanja mlade publike). Počev od 1954. pa sve do 1970. on neprestano stvara serijale i junake. Godine 1954, „Krcko“; 1956, „Čiča La Ul“; 1959, „Pukovnik Klifton“; 1964, „Šaminu“; 1965, „Sibilina“; 1966, „Papuča“ (sa Gosinijem na scenariju); 1969, „Muligan“ (sa Delportom na scenariju i Berkom na crtežu); 1969, „Izabel“ (sa Frankenom i Delportom na scenariju i Vilom na crtežu); 1970, „Mirliton“ (sa Kovenom na scenariju). Vidimo pripovedača, crtača potpuno posvećenog svom poslu, u pokušaju potpune simbioze sa ekipama redakcija „Tintina“, zatim i „Spirua“, koji ima potpunu vlast nad

sadržajem i formom svojih radova. Vidimo čoveka koji očekuje da će, prešavši kod „Dipuija“, u novom okruženju, uspevati da se bolje i svestranije izrazi nego u „Tintinu“ i „Kastermanu“. Pa opet, sredina sedamdesetih ostaje upamćena kao vreme jedne duboke depresije, koju zatim prati potpuni raskid sa očekivanjima izdavaštva, tržišta, publike; to je vreme obeleženo suštinskom poetičkom preobrazbom, zaokretom ka fantastici, začudnom i oniričnom, i ono predstavlja njegovu poslednju, zrelu pripovedačku i crtačku fazu, postupno obojenu i radikalnim nihilizmom na polju priča, te sve manje čistom, jasno građenom linijom, sa krupnijim planovima na polju crteža. Kasna „Sibilina“, uostalom, zahteva i posebnu obradu, što nije i ne može da bude predmet ovog eseja, ali na čiji sadržaj treba da se ukaže. Jer sve je to, što potpuno uzima maha u kasnom stvaralaštvu, već prisutno u zametku u „Krcku“ (serija ima celu jednu epizodu posvećenu avetima). Na početku kao i na kraju, kod Mašeroa, podjednako blista svet prirode i svet zaumnog. U „Krcku“, na početku, kao da je rana zora i ravnodnevnica dok se kasnije, u „Sibilini“, svet zaodeva atmosferom sutona. I kao što je svet šokirao „Krokijarima“ i „Šaminuom“, tako će ih onespokojiti ako ne i sablazniti „Velikom fantastičnom pričom“.

Njegova ljubav za prirodu i potreba za njom, život svesno vođen na selu, izbegavanje mondenih strana života, prijema i uopšte gradskog načina života, lakoća sa kojom je slikao životinjski i biljni svet, livade, šumarke, barice i rečna korita, zaseoke, do te mere su uticali na percepciju njegovog rada da su značajno suzili kako recepciju dela u nastajanju (a danas, po smrti autora, još utiču na percepciju dela kao celine) tako i onemogućili, na duže staze, rad i saradnju redakcija u dosluhu sa najboljim porivima i stremljenjima samog crtača/pripovedača. Jer, kao što smo rekli, ima nekoliko Mašeroa, i nekoliko tih slojeva je, tokom godina,

pokušavao da izrazi, i uspevao, jednako uspešno, u tome – mada ne koliko je hteo niti je dao što je hteo u punom obimu (stvorio je svega tri „Kliftona“, „Šaminu“ je dočekan sa podozrenjem) tako da mu se, još i danas, u starijoj kritici, priznaje samo klasični svet „Krcka“, i celokupan opus meri po tom ostvarenju, što je pogrešno i netačno i ne pomaže razumevanju samog autora.

Mašero je slikar prirode. Erže je rano uočio lakoću s kojom Mašero, majstor iz Vervjea, pripoveda o životinjskom svetu koji nastanjuje njegove zavičajne livade i šumarke i o kojima on najradije priča kroz svoje sekvencijalne naracije. Erže je, takođe, taj koji je Mašeroa ohrabrio da nastavi sa radom na groteski, iako je ovaj pokazivao solidno vladanje realističkim ili polurealističnim stilom. Časopis „Tintin“ je, međutim, tada već imao nekoliko crtača i scenarista koji su pokrivali druge tematike (pustolovni, istorijski, detektivski strip) a pokazalo se da im nedostaje slikanje životinjskog sveta, jednog od ključnih polja interesovanja same dece. S obzirom da je i sam Mašero bio sklon tome, tu je, na samom početku njegove karijere, došlo do izvesnog ujednačavanja crtačevih stremljenja sa potrebama izdavača i publike. Tako je nastao „Krcko“. I tako se, protivno kako svojim, tako i tuđim očekivanjima, Mašero s vremenom našao u klopci (1954-1964, period rada u „Tintinu“, na „Krcku“). „Krcko“ je bio jedan od vodećih serijala „Tintina“. Sam Mašero je, u toku samog rada, otkrivao nove poetičke obrasce, nove pripovedne tehnike, usložnjavao svoj samorodni, animalni svet. U tom radu i toj saradnji sa Eržom je bilo puno radosti, puno samopouzdanja, puno izdašnog i zrelog stvaralaštva. Međutim, u to vreme je crtač stripa u Belgiji često bivao zatočenik vlastitog, tržišnog, uspeha. Franken – „Spirua“ i „Gaše“, Pejo – „Štrumfova“, Mašero – „Hlorofija“. Franken se od depresije lećio putem „Crnih misli“, Mašero odvratnim nakazama svoje kasne faze, dok se Pejo više nikad i nije vratio, Joanu i Pirluiju, od kojih su ga, gle čuda, otrgli epizodni likovi. A racionalno gledano, stvar je stajala ovako: da bi štampanje časopisa bilo profitabilno, trebalo je tipovati na isplativo i onda zaleći na rudu i samo raditi na tome. Stari princip ponude i potražnje. Zato i podvlačim: najbolji autori „Dipuija“ su takođe oni koji su najdublje patili od depresija. Reč je o

paradoksu, u izvesnom dubljem smislu, jer su obojica bili žrtve vlastitog dara, kreativnosti, uspeha.

Sam „Krcko“ je prošao kroz nekoliko likovnih uobličjenja. Prva epizoda se još naslanja na probni životinjski strip „Operacija kaprifolijum“, junaci još trče na četiri noge i, uopšte uzev, još smo daleko od kasnije antropomorfizacije životinja i njihovog načina života. U prvim epizodama „Krcka“ elemente materijalnog života ljudi životinje koriste za vlastite potrebe, reč je o veštoj upotrebi raznih predmeta iz ljudske svakodnevice pretvorene u oruđa ili ubojita oružja, sve u zavisnosti od njihovih instinkata. Životinje su definisane, naoko slično postupku Diznijeve škole, po svojim prirodnim atributima, s tim što je Mašero kudikamo verniji prirodi – njega Erže stavlja ispred Diznija i neće biti da je to rečeno olako – i manje lažov po pitanju realnog sveta (u srži njegovog nesporazuma sa medijem stripa stoji slikanje svireposti grabljivaca kao i uživanja tih likova u tome da se bude svirep). Neko će reći: taj je poznao decu!

Mašero u stvari tačno započinje tu gde zastaju Flojd Mekferson ili Karl Barks: njegov škrtac je od onih ptica koje zaista pokazuju osobine sakupljanja raznovrsnih i na prvi pogled nepotrebnih predmeta, a ne tek tamo neki matori, zajedljivi, granzivi patak; njegovi su grabljivci tačno takvi, halapljivi i surovi, kudikamo suroviji i opakiji od Hromog Dabe, uz to u tome uživaju a sam Mašero s nesmanjenom sladostrašću slika baš takve prizore, momente kad neki nesmotreni zec bude proždran, neki siroti kukac uhvaćen u letu, i slika strah i bedu poraženog, radost i sreću pobednika, lisica i ptica sitih trbuha. U njegovim pričama se gine, zapravo, i nema foliranja po pitanju smrti. On je na tragu Ezopa, La Fontena. Za razliku od američkih stripovnih univerzuma, u njegovom niti se živi večno, niti spokojno. On otvoreno, nad grobom, deci kazuje šta biva posle smrti. Neki njegovi kvadrati se mere sa antičkim, grčkim epigramima. On ne folira decu i po tome je zarana prepoznat kao prvorazredan pripovedač. I dok ga publika prati, cenzura ga sve više i više sužava i koči.

Trebalo je, dakle, da umetnik umre da bi se izdavaštvo pokrenulo s mrtve tačke i odlučilo da objavi integrale „Krcka“ i „Sibiline“ (za života je štampan, u crno-belom izdanju – koje inače pogoduje isticanju Mašeroovog rada na crnim masama – samo „Pukovnik Klifton“). Danas su štampani integrali skoro svih radova, kao crtača na „Krcku“, „Kliftonu“, „Mirlitonu“, „Čiči La UI“, „Sibilini“, a kao scenariste na „Izabeli“. Kultni „Šaminu“, preteča celokupnog savremenog rada stripa za decu još uvek čeka ponovljeno izdanje. Ukletu je i dalje – ukletu. Zatureno, baš, kao kakav stari grčki epigram. Godine 2012. izdavačka kuća „Lombar“ štampa integral „Krcka“ („Chlorophylle“, na francuskom) u tri toma, po redu štampanja serijala u časopisu „Tintin“, a zatim u vidu samostalnih albuma, uz mnoštvo komentara, anotacija, ilustracija, fotografija Mašeroa, članova redakcije „Titina“, te drugih (realističkih, polurealističkih, grotesknih i animalnih) stripova koje je Mašero radio za svog prvog izdavača, kao redovni član ekipe „Tintina“. Crno-beli filmovi

pojedinih epizoda su izgubljeni tako da je rad na koloru izvođen samo na preostalim naslovima. U dodatku se nalaze i Mašeroovi radovi na animaciji kao i ilustracije rubrika o prirodi.

Budući da sam i sam dugo radio kao prevodilac i izdajnik (originala), kako bi to rekli mudri Latini, inače varalice, rekao bih reč dve o samom naslovu i njegovom prevodu na srpskom. I dok je radio na serijalu, Mašero je živeo na selu a s vremenom je sve manje napuštao Vervje. Ime „Krcka“ u originalu (Hlorofil) upućuje nas na crtačevu ljubav za prirodu, šume, otvoreni prostor. On je, dakle, zakleti seljak, bukoličar. Ističem, povremeno, da su Francuzi rđavi, kad ne i sasvim nepouzdana prevodioci: recimo, celokupna angloamerička naučno-fantastična književnost je, u njih, loše ili pogrešno prevedena, počev od pogrešno i tendenciozno prevedenih naslova. Ne postoji, u Francuskoj, ni jedan naslov klasičnih dela koji bi bio veran originalu. Tako Van Vogtovi „Slanovi“, da navedem samo jedan primer, nisu to već nekakva poluhiosterična „Hajka na slanove“ – „A la poursuite des Slans“ (kao da već u samom naslovu mora da se učita napetost, dramska tenzija, stres – valjda u cilju hvatanja kupaca, publike... i kao da Van Vogt sam po sebi već nije dovoljno zgrčen i napet), itd. I ta, takva, učitavanja, preimenovanja, se prenose na sam tekst, na roman. U već solidnog biblioteci naučnih radova posvećenih američkim ili ruskim majstorima žanrovске literature naučni radnici, po pravilu, u Francuskoj, menjaju ne samo naslove, nego su prinuđeni da ponovno prevode, radi preciznosti i verodostojnosti navoda, čitave odlomke priča ili romana, onda kada ih tumače. Ne znam zašto je „Hlorofil“ tako kod nas postao „Krcko“ (možda iz razloga što je ovo drugo ime toplije, prisnije), ali u vezi s tim preimenovanjem treba reći i sledeće. U srpskom prevodu aluzija na čist vazduh, na bilje i prirodu uopšte postaje tako nekakav Krcko, slatki Krcko, kao aluzija na samog junaka, kao da je junak sam nosilac Mašeroovog osećanja sveta – a to je, naravno, pogrešno. Osećanje sveta tog crtača nagoni Erže da ga uputi na slikanje prirode a samog Mašeroa da svog junaka nazove Hlorofil. Erže je nepogrešivo osećao tog čoveka. I tu, gde su se srela dva velika duha, dva umetnika sekvencijalnog, likovnog pripovedanja, tu suštinsku stvar naše uredništvo nije bilo u stanju ako ne da prepozna, razume, barem da ispoštuje. A prvi albumi su, u originalu, štampani u zelenom povezu, sa cvetnim motivima. Aluzija na livade je očigledna.

Po smrti crtača, izdavačke kuće „Dipuji“ i „Kasterman“ su objavile sledeći zajednički komentar: „Vršeći karikaturu ljudske zajednice kroz sliku malog sveta livada i šuma, Mašero je začinio čitav svoj rad jednom osobenom poezijom. Ovaj veliki klasik, koga svi podjednako cene, dao je neke od najboljih stranica belgijskog stripa.“ Njegovo delo uistinu predstavlja, putem životinjskih metafora, oštru satiru ljudskog društva. Srž tog pristupa je u slikanju svirepog realizma koji krasi životinjsko stanje, odnosno slikanje životinja podređenih potrebi za preživljavanjem. Ta je tema reka ponornica svih Mašeroovih stripova, a posebno je naglašena u epizodama „Krokijari“ i „Zizanon strašni“ serijala „Krcko“ (mada nam pacov Antracit još od prve epizode jasno stavlja do znanja gde se nalazimo

i šta nas dalje očekuje), kao i u kultnom „Šaminuu“, da istaknemo samo neke od ilustracija, varijacija, osnovne teme.

U prvim epizodama njegov životinjski svet još nije antropomorfan. S vremenom, međutim, i pod uticajem američke animacije, one se uspravljaju, hodaju na dve noge, a zveri i ptice koriste šape i krila kao ljudi ruke, prste. Te neosetne promene nužno dovode i do potpune antropomorfizacije životinjskog okruženja: to su centralne epizode „Krcka“, u kojima je junak opet suočen sa opakim delovanjem Antracita. Dok u ranim epizodama po livadama i barama životinje koriste samo neke od predmeta ljudske izrade za vlastite materijalne potrebe, dotle je život na ostrvu kao neki minijturni odraz ljudske civilizacije. Najbolju definiciju svoje poetike daće Mašero u početnim stranicama „Šaminua“. Mašero tu, čitaocu, kao na kakvoj teatarskoj sceni, otkriva Zooland. O čemu je reč? Radi se o ostrvu nastanjenom životinjama čija je evolucija slična ljudskoj. Zooland je zapravo produžetak i objašnjenje Zizaniona strašnog i načina na koji su životinje, na tom, ljudima nepoznatom ostrvu, evoluirale u svesna bića. Posebno je, pored tehnološkog napretka, interesantna ideja vegetarijanizma mesojeda. Budući da je Mašero satiričar, dakle i moralista posebnog, komičkog nerva, ovde je razvio misao po kojoj su se grabljivci odrekli određenih instinkata da bi omogućili život u zajednici. Naravno, početni impuls svih epizoda je u tome da neke od njih popuštaju svojoj naravi, kad u njima prevlada atavizam, i odaju se kriminalu, tojest, ako tako može da se kaže, životinjskom kanibalizmu. Proždirući bližnjeg svog...

Izgleda da su, ipak, taj antropomorfizam u punom vidu, ta kulminacija antropomorfističkih efekata, pokazali i svoja ograničenja. Zasad mašte, i potrebe da se bude nespontan, Mašero poslednje epizode „Krcka“ opet smešta u zaseoke, a „Sibilina“ će pak skoro u celosti da se odvija po livadama i šumarcima. Tu je priroda posvemašnja, i životinje, ptice i bube životare u svom prvobitnom okruženju. Opet je materijalni svet, svet oruđa, sveden na minimum. Međutim, provala nesvesnog je posvemašnja, ali poslednji ciklus predstavlja zapravo sasvim zasebno delo u okviru celokupnog opusa majstora iz Vervjea. Dok u „Krcku“ prevladuje klasični prelom table, podjednaki rad na prvom i drugom planu (sa retkim većim planovima silueta i lica), vešto pribegavanje crnim masama kada god treba da se istakne tajanstvenost ili začudnost, dok se likovi stilizuju radi preuzimanja gotovih rešenja na animaciji, dotle kasna „Sibilina“ rašiva svaki vid preetablinih kodova komunikacija s čitalaštvom i dovodi do krajnjeg oneobičavanja čitanja stripa. Mašero pribegava četkici, planovi su krupniji, linije valovite, treperave, krhke, bube, kukci, sisari, bilje, travke i plodovi kao da su uvećani i zaodeni u sumrak. Reč je, zapravo, o istom tom svetu, samo sada gledanom iz još veće blizine, dok su boje travki, stabala i neba u stvari sutonske, zagasite, po vremenu s kraja dana u koje Mašero smešta svoje fantastične pripovesti. Bića su začudna i zastrašujuća, htionska, krvoločna, čime Mašero postiže efekat izazivanja temeljnih osećanja nesigurnosti, nelagode. U svom poslednjem ciklusu kao da ne vodi dijalog s publikom nego sa sobom samim, s tradicijom. Potpuno se oslobodivši tuđih iščekivanja on, slično Feliniju (kako je negde tačno zapazio Kundera), sebe daruje onim što od sebe samog očekuje. Tu celokupno njegovo interesovanje za nemačku fantastiku izbija u prvi plan, tu se fantastički nerv delom dotiče La Fontena, delom braće Grim, u cilju sve snažnijeg isticanja morbidnog, u cilju otvorenog uživanja u sablasnom, u cilju nespontanog pevanja o ništavilu.

„Velika fantastična pripovest“, kako taj deo opusa Mašeroa naziva kritičar David Tiržon, ima 468 strana, okvirno pripada „Sibilini“, iako kako grafički, tako i poetički, sasvim odstupa od nje i prethodnog „Krcka“. To je njegova zrela faza, kruna njegovog umetničkog stvaralaštva. Taj svet otvara epizodom „Eliksira zlobnog“, preko „Vampira Birokraca“ (1980), „Fatalne buve“ i „Zaćaranog bifea“ (1981). Nosilac radnje postaje

rod čarobnjaka, Sibilina i njeno društvo su sve više posmatrači događaja kad nisu pukli epizodisti, radnji nedostaju klasični pripovedni postupci uvoda, zapleta, kulminacije i raspleta, u stvari radnje je sve manje, sve više je reč o slikanju atmosfere, nedostatak mimetičkog pristupa je potpun i ko bi tu očekivao Mašeroa realistu i naturalistu, razočarao bi se. „Mašero je zamenio jedan univerzum drugim zadržavši svoje junake“ kaže Tiržon, da bi zaključio da na livadama Gutaperke više nema ni traga od homo sapijensa. Okvir je postavljen. Čarobnjaci iz priče u priču jedni drugima postavljaju zamke, čine farse i, uglavnom, gladuju i dreče od gladi. Dolazi do pojave mutanata, biljke i plamčici postaju misaona bića, atmosfera je začudna i zloguka, to je dodatno pojačano odabirom boja, kao još jednim vidom oneobičavanja čulne percepcije, sve je više fluorescencije, i tako sve do „Sibiline i Mrmora“ (1990), gde se sve konačno rašiva i gasi, prestaje, a da ničemu nije dat zaključak ni rasplet. Prvenstvo je dato začuđujućem. Poreklo i funkcionisanje čuda retko kad se tumači („Fantastična noć“). Delo sasvim odudara od uobičajenih priča o slobodi i ugnjetavanju kakve smo imali u „Krcku“. Društvena dimenzija priča je sporedna, nebitna, čak i nevažna. Najzačudnija bića su često i najčovekolikija, što samo nadodaje atmosferi nestvarnog, kad nije i odbojnog, odvratnog. Sve smo manje u „Dipuiju“ – izdavač je kasnog Mašeroa sveo na svega dve objavljene table po svakom broju časopisa – a sve više u vrlo intimnoj, unutrašnjoj, oniričnoj priči, sa jakim primesama minimalizma i elipse, srodno postupcima tvorca „Filemona“ ili, sa one strane okeana, „Krejzi Keta“, dok nas pak sve to, u okvirima naše tradicije, neodoljivo podseća i na radove tvorca „Svemirona“. Delo je kratko ponavljanjem i varijacijama na zadatu temu, sa mnoštvom neočekivanih i dobrodošlih slika, simbola, poput ogromnog kamena na glavi svezajuće pečurke čije znanje, iskustvo (i teskobu „umnožavanja znanja“) taj kamen simbolizuje, itd. Ova velika fantastična pripovest onemogućava da se delo Mašeroa isključivo ograniči na mimetički i moralistički žanr farse. On je isto toliko fantastičar i simbolista koliko realista, dok je podjednako u jednom i u drugom prvorazredni groteskni satiričar. Doista, kao u nekoj obratnoj perspektivi, u nekoj igri jinga i janga, ono što je glavno u „Krcku“ (pustolovina) ovde je sporedno a što je sekundarno tamo (atmosfera straha od nepoznatog) ovde je glavno. Ukoliko Mašero stvara priče koje nikuda ne vode, onda bi to nikuda bilo sam siže priče i njenog razumevanja, da još jednom istaknem Tiržona iz njegovog prevratničkog eseja. Glavni su elementi

kasnih priča gladovanje, suton, zebnja, noć, strah, spodobne – o tome se pripoveda, na način rašiven i postmoderan.

Celokupna kasna „Sibilina“ proističe, ustvari, iz „Zaćaranog luga“, „Krcka“ (1956). Ta mala, svedena, majstorski vođena epizoda, iscizeliranih tabla (gustih i prezasićenih, u kojima kao da prepoznajemo postupak srodan režiji Žakobsa – oni su, uostalom, radili za istu kuću), građena – na grafičkom polju – kroz niz kontrastnih efekata – gusti prelom kvadrata, u koji Mašero smešta dijaloge protagonista, prethodi ili prati širi, krupniji kvadrat u koji smešta ključni motiv radnje – već otvara prostor ka fantastičkom iskoračenju kasnijih radova. Najbitniji vid njegovog stvaralaštva je ovde dat u zametku (čak i upotreba boja nagevostava isti rad kao u „Velikoj fantastičnoj pripovesti“). Blistav kad slika trenutak smrtno samospoznaje, još je jeziviji kad sugerise da takvu spoznaju ima kakva senka, tačka u vazduhu, plamčak nad grobom. Slikanje straha od neposredne pretnje smrću – Filip K. Dik negde reče da su životinje paranoične i Mašero je vrstan u tome da to komički oslika – pomaže da se taj strah ispolji, objektivizuje, racionalizuje. Ironijski otklon je tu vrlo snažan. Samoironija dobrodošla. U poslednjim stripovima tako dolazi do ekstrapolacije i proširenja jednog motiva putem kog nam Mašero, zapravo, još oštrije govori o životu, o umiranju. Realno gledano, on je među prvim striparima deci progovorio o ništavilu, sa osmehom na licu. Jer život je istovremeno i gozba i varka, čednost i farsa. Zar je to malo?

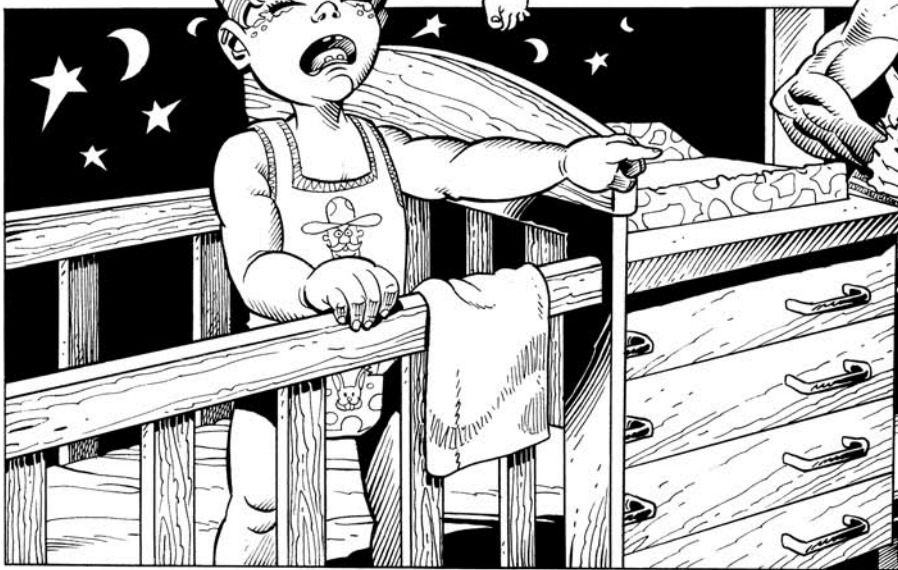

THE BOOGIEMAN

SCRIPT:
JORDAN KOCEVSKI
ART:
IGOR JOYCHEVSKI

SVE JE POČELO JEDNOG DANA
NEDUGO NAKON PRVOG ROĐEN-
DANA MOG SINA. PROBUĐIO ME JE
PLAČUĆI KAO NIKADA RANIJE. BILO
MI JE POTREBNO VIŠE OD SAT
VREMENA DA GA SMIRIM.

NAKON GOTOVO ČITAVE SEDMICE BESANIH NOĆI ZATEKAO SAM
GA, USPRAVNOG I KAO PO OBIČAJU UPLAKANOG, KAKO
POKAZUJE NA PLAKAR. VRATA PLAKARA BILA SU OTVORENA.
SAMO MALO, TEK ODESKRINUTA. TADA SAM ODLUČIO DA IH
ZAKLJUČAM I NADI DA ĆE MOJI PROBLEMI NEŠTATI.
I STVARNO I JESU.

...ALI SAMO TOKOM SLEDEĆE TRI NOĆI.
A ONDA ME JE IZ SNA PROBUĐIO NEKI
LIZASAN ZVUK PRAČEN VRISKOM. MALIŠA
SE UNEREDIO, I PRSTIČA UPRAVLJENOG
KA VRATIMA PLAKARA REKAO:
"BA-BA-ROGA, TATA..."

RAZMISLJAO SAM - KO LI JE DETE NALIČIO
TAKO STRAŠNOJ REČI? BABAROGA...
"BOOGIEMAN". JA NISAM. ZASIĞURNO NIJE
NI MOJA ŽENA. A ONDA MI JE POGLED PAO
NA VRATA PLAKARA, ISTA ONA KOJA SAM
ZAKLJUČAVAO SVAKOGA DANA. BILA SU
ODESKRINUTA. DA IH OTKLJUČA I OTVORI,
BEBA NIJE MOGLA.

MOŽDA... MOŽDA JE STVARNO
BABAROGA. BOŽE DRAGI, ŠTA JA TO
PRIČAM? A MOŽDA DA IPAK PROVERIM...
NA KRAJU KRAJEVA, NE POSTOJE
TAKVE STVARI KAO ŠTO JE...

Važno je trajati

Od izuzetnog značaja za položaj stripa na prostoru bivše Jugoslavije bila je pojava „Pegaza“ (1974. godine) urednika Žike Bogdanovića, „revije za istoriju i teoriju stripa i vizuelnih medija koji se izražavaju grafičkim putem“, kao i specijalnog broja magazina „Kultura“ (1975. godine), posvećenog stripu i priređenog od strane Ranka Munitića. Ova izdanja su o stripu govorila sa istorijskog, teorijskog i kritičkog stanovišta i time stvorila osnovu za dalju društvenu valorizaciju stripa i poboljšanje njegovog tretmana u kulturi i medijima. „Pegaz“ je izlazio od 1974. do 1997. godine, sa ukupno 13 brojeva i 7 specijalnih sveski. U vreme njegovog usponenog gašenja, jedini istinski nastavljivač ovakvog pisanja o stripu na prostoru bivše Jugoslavije bio je magazin „Kvadrat“, urednika Vjekoslava - Vjeko Đaniša. Đaniš je od 1992. godine do danas, za dvadesetak godina izlaženja, objavio 28 brojeva „Kvadrata“, u kome održava stalno visoko studiozni i stručni nivo tekstova. „Kvadrat“ je do danas ostao, sa svojim opsežnim intervjuima i kritičkim tekstovima o domaćim i stranim stripovima, iz pera najboljih esejista sa prostora ex-Yu i iz sveta, najvažniji magazin za dalje teorijsko utemeljenje i razvoj stripa kao umetničkog oblika. O njegovom skromnom uredniku se malo zna izvan strip scene.

PRESSING: Gde ste rođeni, koje ste škole pohađali i čime ste se sve bavili u životu?

Vjekoslav ĐANIŠ: Rođen sam u Bizovcu, dvadeset kilometara zapadno od Osijeka gdje živim i danas. Srednju školu sam završio u Osijeku. Nakon toga htio sam upisati Akademiju likovnih umjetnosti, jer me u životu zanimalo samo crtanje i maštao sam da postanem crtač stripova, ali nisam uspio i tako sam se upisao na Pravni fakultet. Tamo nije bilo matematike jer sve što se tiče brojeva za mene je i dan-danas nepojmljivo. Nakon prve godine i bubanja ispita napamet, shvatio sam da to nije za mene i odustao. Pored stripa bavio sam se i glazbom, zanimao me film i književnost. Nadam se da ću uskoro završiti i svoju prvu zbirku pripovijedaka!

PRESSING: Koji su prvi stripovi koje pamтите, a koji stripovi su na vas uticali u godinama odrastanja?

ĐANIŠ: Sa nekih pet godina počeo sam sricati prva slova i to naravno ona velika. Kako mi je otac jako volio čitati i doslovno gutao tada popularne vestern i krimi romane, mene su jako zanimale ilustracije na tim izdanjima. Jednom je kući donio nešto za mene jako zanimljivo. Bio je to, kako je on rekao, crtani roman, debeli svezak od nekoliko stotina stranica a zvao se „Misterij zelenih močvara“ (crtača Andrije Maurovića, prim. aut.). Još mi je rekao da je to poklon za mene. Taj poklon nisam ispuštao iz ruku i sa divljenjem sam gledao prekrasne crteže. Ali gle nevolje, iako sam znao velika slova ipak ga nisam mogao čitati jer su tekstovi ispod

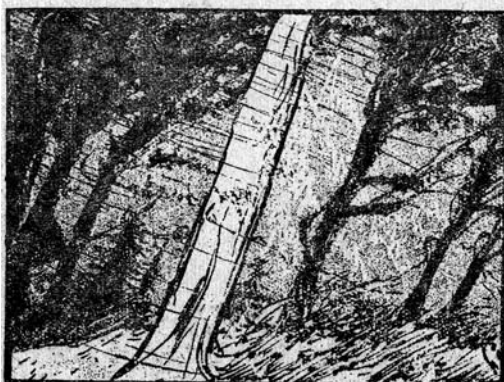
predivnih slika bili otiskani poput, takozvanih pisanih romana. Gledao sam samo slike i tako ih upamtio za cijeli život. To je bio razlog da za par mjeseci naučim i mala slova, tako da sam konačno mogao pročitati cijeli strip. Nakon toga počeo sam čitati i druge crtane romane koje mi je otac donosio, ali taj susret s Maurovićevim junacima nikada nisam i neću zaboraviti. Taj komplet „Misterija zelenih močvara“, reprint u izdanju Likosa iz 1962. godine imam i danas. Ovo je priča za jedan esej koji odavno već želim napisati, samo je pitanje kada će to doći na red. Sljedeće što je odredilo moju ljubav prema stripu je vestern edicija „Crtani romani“. Novi vizualni šok za mene je bio susret s vesternima o šerifu Roj Renku za koje sam tek dosta godina kasnije saznao da ih je crtao genijalni Alberto Breća (Alberto Breccia). Pojedine kadrove Maurovićevog serijala pamtim cijeli život a to je i slučaj s Brećinim stripovima. Ta ružna, izgužvana lica, ali i pojedini kadrovi ne mogu se zaboraviti. Nakon tridesetak godina ponovno sam pregledavao te stripove i dojam je ostao isti kao što ga pamtim iz djetinjstva. Kasnije su došli Prat (Pratt), Batalja (Battaglia), Topi (Toppi)... Sljedili su ih klasici američkog novinskog stripa: Foster (Foster), Rejmond (Raymond), Gudvin (Godwin)... Nakon toga brojni francusko-belgijski autori i njihovi stripovi. Zanimljivo, nijedni drugi stripovi, iako sam ih od tada pročitao na tisuće, nisu na mene ostavili takav dojam kao Maurovićevi i Brećini. Možda je to samo pitanje nostalgije prema djetinjstvu, ali kada bolje promislím, ima tu i nešto drugo...

PRESSING: Koje sada stripove volite da čitate?

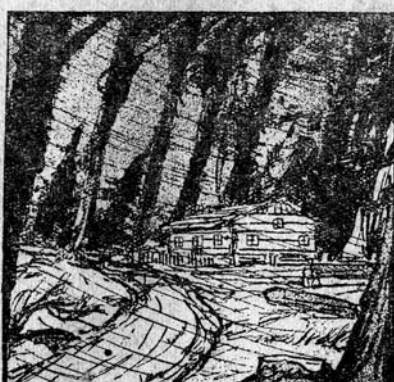
ĐANIŠ: Sve dobre stripove. Broj stripova i njihovih autora bi bio prevelik za nabranjanje.

PRESSING: Kako je nastala ideja za „Kvadrat“, da li je bilo nekih inspiracija i koja je bila početna urednička koncepcija?

ĐANIŠ: Vrlo je teško osmisliti nešto novo i originalno, barem kada su časopisi u pitanju. Tako sam i ja u kreiranju „Kvadrata“ imao određene

Jedne strašne olujne noći, daleko na jugu, na putu za Vodene šume, dogodilo se nešto veoma neobično...

Na putu, što je kroz Vodene šume vodio duboko u tajanstvene nizine Zelenih močvara, nalazilo se prenočište Sam Alena, bivšeg kopača zlata.

Te večeri je Sam Alen sa svojom kćerkom dosta rano zatvorio gostionicu... Cijeloga dana nitko se nije zaustavljao... Bili su sami u cijeloj kući...

uzore i on je sinteza ali i iskorak od tih uzora te prilagodba našem tržištu stripa, ako se o tržištu u našim uvjetima uopće može govoriti. Još kao klinac maštao sam o pokretanju svog strip magazina. Presudan trenutak i početak ozbiljnijeg razmišljanja o tome je izlazak kultnog „Strip Arta“, početkom osamdesetih godina. Slijedio ga je „Pegaz“, definitivno najbolji časopis za teoriju stripa kod nas koji je, na žalost, kratko izlazio. Tu je i američki „Žurnal stripa“ (Comic Journal) koji mi je povremeno dolazio u ruke a koji je najutjecajni časopis ove vrste u svijetu. Na moju odluku o budućem profilu časopisa utjecao je intervju s danas jednim od najpoznatijih francuskih izdavača stripa Žakom Glenom (Jacques Glénat), koji sam pročitao, čini mi se u tadašnjem „Poletu“. Odlučio sam slijediti njegov put i po uzoru na njegov „Chtroumpf“, također fanzin, pokrenuo „Kvadrat“. Kao i Glenu, namjera mi je bila vratiti pozornost na svoje djelovanje, ozbiljnim promišljanjem o mediju stripa i tako steći ugled i povjerenje među hrvatskim strip autorima za buduću suradnju. Zaboravio sam pritom na veliku razliku u kulturi stripa u mnogoljudnoj Francuskoj, gdje pojedini stripovi izlaze u nakladama od milijun primjeraka i gdje je to veliki posao u odnosu na malenu Hrvatsku. Zbog ovih okolnosti projekt „Kvadrat“ nikada nije postao komercijalan jer je časopis koji čita samo nekoliko stotina čitatelja, uglavnom onih koji o devetoj umjetnosti žele znati više.

Ono najvažnije što o „Kvadratu“ treba reći da je jedini časopis ove vrste ikada pokrenut u Hrvatskoj i jedina tiskovina koja se bavi stripom što je doživjela tolike godine izlaska. Jedan od ciljeva pokretanja ovoga časopisa je svakako poticanje hrvatskih autora i hrvatskog stripa. Isto tako, za razliku od inozemnih uzora, naš časopis promiče vrijednosti stripa uopće i ne daje prednost nijednom podneblju, izdavaču ili pojedinom naslovu što nije slučaj sa spomenutim uzorima. Danas u svijetu ima dosta sličnih časopisa osnovanih prije svega za promicanje pojedinih izdavača i njihovih naslova. „Kvadrat“ je izlazeći svih ovih godina ispunio i još uvijek ispunjava svoju osnovnu misiju propagiranja stripa kao umjetnosti.

PRESSING: Da li se urednička koncepcija menjala tokom vremena?

DANIŠ: U biti ne. Bilo je nekih prijedloga i ponuda od strane suradnika ali sam ipak odlučio ostati pri osnovnoj koncepciji. Doduše, ta osnovna koncepcija se postepeno nadograđivala iz godine u godinu, iz broja u broj, ali u biti je sve ostalo u zacrtanim granicama. Hoću li u budućnosti napraviti određeni iskorak, vidjet ćemo!

PRESSING: Koliko su vaši politički, a koliko stripski pogledi značajni za uredničku koncepciju?

DANIŠ: Politika me ne zanima. Pokušavam popularizirati kvalitetne stripove i kvalitetne autore, kako hrvatskih tako i autora širom svijeta. Pokušavam paralelno objavljivati novosti iz svijeta stripa, ali i revalorizirati klasike devete umjetnosti. Svi prilozil prolaze kroz tu prizmu, odnosno moj osjećaj za kvalitet. Do sada nikada nisam težio komercijalnom i dogovarao priloge o nekom stripu samo zato što je on popularan. Prije svega mora biti kvalitetan. Svjestan sam da u svijetu postoji tisuće kvalitetnih stripova o kojima nikada nećemo pisati jer jednostavno neće doći na red i zato, ne moram popuštati i snižavati kriterije jer dobrih stripova o kojima vrijedi pisati bilo je i bit će uvijek.

PRESSING: Kada i kako je izašao prvi broj?

DANIŠ: Negdje 1989. godine, nas nekoliko zaljubljenika u strip, u Osijeku smo osnovali udrugu ASA – Asocijaciju strip autora i pokrenuli svoje glasilo, magazin „Bang“. Moju malenkost izabrali su za urednika. Nakon prvog broja, krenuli smo u realizaciju drugog, međutim, kod nas u istočnoj Slavoniji već su se osjetili vjetrovi rata i udruga se osipala. Ubrzo je počeo rat i nitko normalan nije više razmišljao o stripu. Godine 1992, Zimonić je pokrenuo Salon hrvatskog stripa u Vinkovcima i ja sam, od nekih materijala prikupljenih za „Bang“, odlučio samostalno pokrenuti strip fanzin. U jesen te godine na spomenutom Salonu predstavio sam

prvi broj. On je u cijelosti bio fotokopiran samo su korice bile u dvije boje. Tu drugu, crvenu boju, jedan prijatelj grafičar otisnuo je sitotiskom. Prvi broj je imao 32 stranice. Sljedeći broj je imao tiskane korice i povećan broj stranica. U biti, svakim novim brojem povećavao se i broj stranica. Zanimljivo je prisjetiti se svih detalja i načina pripremanja tih prvih brojeva. Najprije sam tekstove, koje mi je ispisao na računalo jedan prijatelj, izrezivao u šlajfne i lijepio između njih ilustracije i fotografije, izrađivao tzv. špiگل. Tada si još nisam mogao priuštiti ni računalo koje je za mene bio san snova. Nakon toga sam tražio gdje fotokopirati stranice u nekoliko stotina primjeraka. Iz broja u broj mijenjao sam kopiraonice jer bi se strojevi redovno pregrijali i kvarili pa mi nitko živ, nakon jednog broja, nije htio kopirati sljedeći broj. Nakon fotokopiranja svake stranice, kod kuće smo supruga, kćerka i ja, hodajući oko stola u dnevnoj sobi, gdje su bile odložene pojedine stranice, slagali svaki primjerak i ručno ga klamali. Poslije ovog posla pakirali smo ih u kartonske ovitke, ispisivali adrese pretplatnika i nosili na poštu. Do svog šestog broja „Kvadrat“ je izlazio na taj način, rekao bih u manufakturi. Kada smo prešli na normalno tiskanje bilo je lakše ali se izgubio taj topli kućni osjećaj stvaranja časopisa i apsolutne kontrole nad njim. Tome fanzinu nitko normalan, pa ni ja sam, nije predviđao dug vijek, ali eto, odužilo se i on nakon dvadeset godina i dalje izlazi.

PRESSING: Umetnička grupa „Novi kvadrat“ (Ilić, Kordej, Devlić, Kostadinović i dr.) delovala je od 1977. godine. Vaš „Kvadrat“ počinje 1992. godine. Da li postoji neka veza između ovih „kvadrata“?

DANIŠ: Postoji. „Novi kvadrat“ je bio uzor generaciji stripaša koje je u vrijeme stasavala pa tako i meni. Kroz njih smo počeli promišljati o stripu na jedan sasvim novi način. Iz poštovanja prema toj grupi i svoj sam časopis nazvao „Kvadrat“. Međutim, bilo je to i vrijeme domoljubnog zanosa kod nas u Hrvatskoj i taj naziv ujedno je bio sinteza elemenata hrvatskog grba, koji je u početku simbolično čak bio i u logotipu časopisa. Kasnije sam ga izbacio je su svi počeli ubacivati te kvadratiće i gdje je trebalo i gdje ne. Danas razmišljam da ga ponovo stavim u logotip jer čini mi se ponovo ima smisla. To znači, osnovna jedinica stripa je kvadrat, ali i ime nekada popularne strip grupe „Novi kvadrat“, tako da je sam naziv sinteza više elemenata.

PRESSING: Jedna veza sa „Novim kvadratom“ je i vaša godina rođenja

(1957), koja je ista sa godinom rođenja Igora Kordeja, jednog od osnivača ove grupe, pa i sa mojom godinom rođenja? Da li ima nešto u toj godini što vezuje ljude za strip?

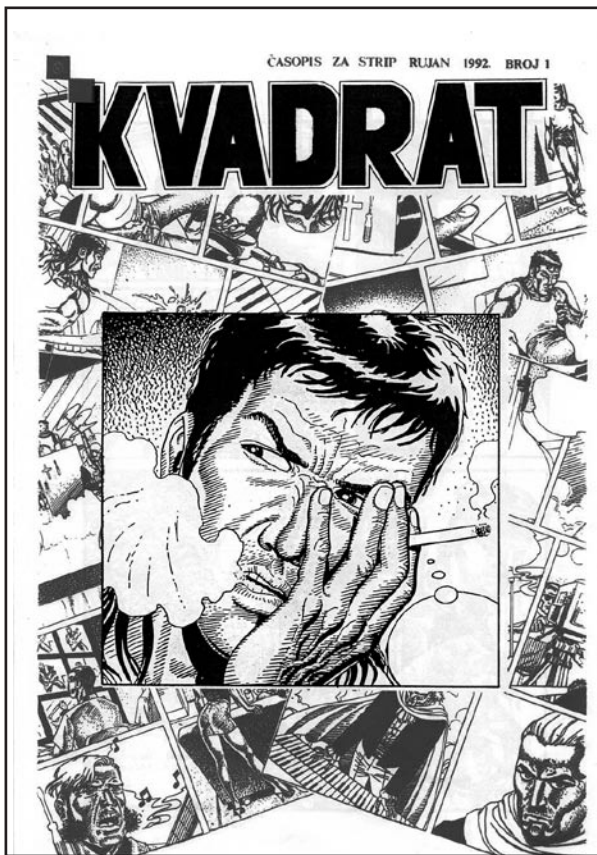
DANIŠ: Očito je da mi iz pedeset i neke volimo strip. Poznato mi je da desetak osoba koje ja poznam, što iz javnog života, što iz mog okruženja, i danas voli strip. Što smo stariji sve više se vraćamo djetinjstvu a strip je dio toga djetinjstva koji ne želimo zaboraviti. Isto tako, poput nas koji smo odrastali, odrastao je i strip pa nitko normalan tko nakon djetinjstva nije prestao čitati ne može reći da je strip literatura za adolescente. Danas u svijetu stripa postoje vrhunska djela koja mogu parirati bilo kojem obliku umjetnosti i ozbiljan čitač ne mora se sramiti što čita stripove.

PRESSING: Kog se teksta iz „Kvadrata“ najradije sećate?

DANIŠ: Ne bih i ne smijem izdvajati jedan tekst od drugoga, svaki od njih koji je dobio mjesto u „Kvadratu“ meni je jednako drag.

PRESSING: Saradnjivali ste sa našim najboljim stripskim teoretičarima i esejistima. Kojih se saradnika najradije sećate?

DANIŠ: Bojim se da će moj odgovor biti sličan kao i prethodni. S nekim suradnicima sam se više susretao i kontaktirao pa je taj odnos možda postao prisniji, ali svaki od suradnika mi je jednako drag. Ipak, ako trebam izdvojiti, ne jedno ime nego nekoliko imena, tu je u prvom redu Darko Macan koji mi je pomogao jako puno, a jedno vrijeme je bio i pridružen urednik „Kvadrata“. Svakako bih spomenuo i Zorana Đukanovića, on je poseban jer je rođeni kritičar i čovjek koji je život posvetio stripu. Međutim, žao mi je što s nama više nisu Devlić, Zaimović, Bošnjaković,

Glavan... Njihovi prilozci će uvijek nedostajati kako „Kvadratu“, tako i uopće strip publicistici.

PRESSING: *Pokrenuli ste i izdavaštvo stripova. Koja je tu vaša motivacija i urednički plan i program?*

DANIŠ: Posljednjih godina kod nas je procvjetalo strip nakladništvo. Pojavilo se jako puno stripova u luksuznim knjigama, odnosno albumima. Objavljeno je jako puno integrala, većina njih u boji na nekoliko stotina stranica. Percepcija stripa, od nekadašnjeg mas medija i jeftinih izdanja i danas do malih naklada ali skupih izdanja, potpuno se promijenila. Ovakva situacija natjerala je i mene na određeni iskorak jer sam uvidio da nije dovoljno objavljivati samo časopis, trebalo je i praktično dokazati ono o čemu smo teorijski promišljali. Samo da podsjetim, „Kvadrat“ se uglavnom bavi teorijom i kritikom, a vrlo malo objavimo i poneki strip. Zato sam odlučio pokrenuti prateću biblioteku strip albuma i nazvao je, naravno, „Biblioteka Kvadrat“. Počeo sam s Devličem. Otprilike godinu dana prije njegove nenadane smrti, on i ja smo se dogovarali da u albumima počnemo objavljivati njegov kulturni serijal „Maču Pikču“ (Machu Picchu). Posljednji album iz tog serijala, „Armagedon“, Devlič tada još nije dovršio pa smo planirali prvo objaviti album njegovih kratkih priča kako bi on dobio potrebno vrijeme za završetak „Armagedona“ koji je tek započeo. Poznavajući ga, znao sam da će to potrajati. Međutim, na moje veliko iznenađenje ubrzo mi je stigla većina materijala za album. On sam dao mu je naziv „Propuh vremena“ po završnoj kratkoj priči koju je trebao nacrtati. Na žalost, nije je nikada nacrtao jer je Svevišnji očito imao drugih planova s njim. Osjetio sam se dužan ostvariti ono što smo zajednički planirali i tako sam 2007. godine objavio taj prvi album u „Biblioteci Kvadrat“. Album

je jako dobro primljen i shvatio sam da trebam nastaviti tim putem. Odlučio sam, uz pomoć Devličeve kćeri Dore i supruge Nevenke, u albumima objaviti svu Devličevu zaostavštinu a onda su se sami po sebi nametnuli i ostali naši vrhunski autori, prvo Kordej, pa Bartolić, Ćurin, Žeželj... Objavljivanjem redovnih brojeva „Kvadrata“, u isto vrijeme krajem prošle godine, izašao je i jubilarni deseti strip album. Slučaj je htio da to bude „Lutalica“ (Wanderer) jednog od najznačajnijih hrvatskih stripa autora Igora Kordeja. Moram, svakako, ovdje reći da sve autore i mene kao urednika veže iskreno prijateljstvo, zajedničkim objavljivanjem stripova dijelimo zadovoljstvo stvaranja umjetničkih djela, čin je to kojim svatko od nas mora biti zadovoljan ostvarenim inače projekt ne bi u cijelosti uspio. Spomenut ću samo da se za svaki pojedini projekt dogovaramo i razrađujemo sve detalje, zajedno biramo papir za tiskanje koji se razlikuje od albuma do albuma, po potrebi nalazimo grafičkog dizajnera, tiskaru i slične pojedinosti. „Biblioteka Kvadrat“ je prije svega plod zajedničke ljubavi prema devetoj umjetnosti i na neki način prateće izdanje „Kvadrata“, ono o čemu pišemo u „Kvadratu“, putem ove biblioteke i praktično dokazujemo. Prodajom albuma financijski pokrивamo rashode časopisa tako da su ova dva izdanja postala međusobno ovisna i za sada, kao jedno tijelo, odlično funkcioniraju. Kriterij objavljivanja je prije svega kvaliteta svakog pojedinog autora i njegovog djela te nikada nije i neće u prvi plan doći komercijalnost.

PRESSING: *Čini se da trenutno imamo na prostoru ex-YU više autora i izdavača nego ikada. Da li živimo u najboljem vremenu za strip?*

DANIŠ: Mislim da su dobra stara vremena za strip ipak iza nas i da ova hiper produkcija svega i svačega nije znak da je ovo vrijeme najbolje za strip. Doduše, nikad nije bilo više autora i izdavača ali je problem što u isto vrijeme taj trend ne prate i čitatelji. Zato se svatko od nas mora zapitati za koga sve ovo radimo? Suvišno je govoriti o popularnosti ovoga medija jučer jer danas ništa više nije isto, ni okruženje u kojem živimo i stvaramo, pa ni mi sami.

PRESSING: *Neki autori stripa su postali nacionalni brendovi ex-YU zemalja u inostranstvu, ali su u svojim zemljama nepoznati izvan strip scene. Da li sam u pravu?*

DANIŠ: Da. Neki autori se ponašaju kao zvijezde ali je činjenica da su

relativno poznati samo u uskim krugovima među stripofilima. Pokretanjem „Kvadrata“ to sam pokušavao ispraviti te putem velikih intervjua s najznačajnijim autorima hrvatske strip scene upoznati širu javnost s njihovim radom i značajem za našu kulturu. Kako se i „Kvadrat“ čita samo u uskim krugovima pitanje je koliko sam u tome uspio!

PRESSING: *Strip se nekada smatrao muškom delatnošću. Šta mislite o značajnom povećanju broja ženskih autora stripa?*

DANIŠ: Kompletan 19. broj „Kvadrata“ posvećen je baš tom ženskom pismu u stripu, jer sam shvatio da nije riječ samo o trendu već o velikoj promjeni u dosadašnjoj stripovskoj tradiciji kada je strip bio muški medij i da bi stripovska ali i uopće javnost trebala znati više o tome. Unatoč sve većem broju autora žena, strip se nije probio u časopise koji čitaju žene, pitam se zašto?

PRESSING: *Da li će biti i više čitateljki stripa?*

DANIŠ: Pa, nastavimo o tome. Unatoč sve većem broju autora žena nisam siguran da smo dobili i više čitateljica. Da se povećala ženska populacija čitatelja to bi se svakako osjetilo na nakladama stripova, a koliko znam one stalno padaju. Nadam se da će to u budućnosti biti drugačije i to je još jedan od načina kako strip može povećati publiku. Spomenuo sam već ženske revije kojih ima jako puno. Zašto u njima nema stripa i zašto nije zaživio tu gdje bi imao osiguranu publiku? Ovo je ujedno i pitanje autorima ali i urednicima ili urednicama tih revija. Uvjeren sam da bi se plasiranjem stripa u tiskovinama za žene znatno povećao ženski dio publike. Barem je to tako u književnosti gdje je omjer tri naprama jedan u korist žena! Bio bih zadovoljan kada bi to u stripu bilo barem 1:1.

PRESSING: *Kako vidite sadašnji kulturni i društveni položaj stripa i šta mislite da bi pomoglo njegovom daljem razvoju na prostoru bivše Jugoslavije?*

DANIŠ: Prostor o kojem govorite je bivši i nešto što je iza nas. Mogu govoriti o svojoj zemlji, jer ovdje poznajem situaciju dok mi je stanje u ostalim državama nepoznato. Strip u Hrvatskoj nikada nije bio priznati niti se više pisalo i govorilo o njemu. Nikada nije bilo više izdanja i autora a u isto vrijeme, kao što sam već rekao, nikada manje čitatelja. Svi mi koji se bavimo stripom, ovdje u Hrvatskoj napravili smo veliki iskorak i to u svakom pogledu (izdavači, strip udruženja, izložbe, festivali...) ali prodaja stalno pada. Teško je reći što bi

pomoglo da strip konačno zaživi i vrati popularnost jer puno toga je već učinjeno, ali ništa nije polučilo pozitivan učinak. Očito je najveći problem ova kriza koja je zahvatila sve segmente društva. Kako će netko kupovati stripove koji su vrlo skupi ako nema za osnovne životne potrebe?

PRESSING: *Da li mislite da strip stvaraoci imaju tendenciju da ostaju zatvoreni u svojim strip scenama i ne dopiru do šire publike?*

DANIŠ: Mislim da to nije stvar autora nego njihovih nakladnika. Autor treba stvarati djelo a ne baviti se njegovom afirmacijom i tako zanemariti svoju primarnu djelatnost. Nešto sasvim drugo je kontakt s čitateljima ali i to sve ovisi o samim autorima, neke od njih ne zanima javnost dok drugi stalno kontaktiraju s medijima, promoviraju izdanja i druže se po festivalima. Strip autori su ipak u većini slučajeva osamljeni ljudi koji žive za ono što rade. Glede toga evo jednog dobrog primjera. Kada sam prije nekoliko godina radio intervju s Julesom, nakon razgovora zamolio sam ga da napravimo nekoliko fotografija za njegovim crtačim stolom. Iznenadio sam se kada sam vidio u kakvom skućenom prostoru su nastala brojna remek-djela devete umjetnosti. Između jednog ormara-police i prozora smješten je mali kosi stol i stolica. U takvom prostoru, svega nekoliko kvadrata, Jules je proživio crtajući cijeli život. Osim samog crtanja ništa ga drugo nije zanimalo. Naravno, postoje i autori koji su sušta suprotnost i koje možete sresti svuda jer više pričaju i druže se nego što rade, ali mislim da su pravi stripaši baš ovakvi poput maestra Julesa.

PRESSING: *Da li mislite da bi nekakve društvene akcije, u vezi sa tematičkom stripova (droga među mladima, zdravstveni problemi, socijalne nepravde, porodične traume) u saradnji sa profesionalnim institucijama (organizacije za borbu protiv droge, medicinske i socijalne ustanove) pomogle da strip prenese*

svoje poruke i uticaje na širu društvenu zajednicu?

DANIŠ: Svakako. Suvremeni strip, ako želi parirati ostalim medijima, ne smije zaobilaziti goruće teme. Mislim da je i to jedan od problema koje naši autori nisu shvatili te da je strip zbog toga izgubio dio moguće publike. Na primjer, pogledajte samo koliko imamo revija i magazina za žene a u njima nema stripa. Pitam se zašto i je li netko od autora/autorica uopće pokušao ponuditi strip kao jedan od sadržaja!? Tu su i problemi s kojima se mladi danas susreću i koje ste spomenuli. Vjerujem da bi dio mlade publike dobili obrađujući te aktualne teme. U svijetu je niz primjera i autora koji su baš tzv. angažiranim stripovima postigli velike naklade, ali i afirmaciju u društvu što je u konačnici dodatno afirmiralo i strip kao medij.

PRESSING: Prilikom izdavanja knjiga „Omnibusa“, mi ostavljamo predgovore hrvatskih kritičara bez izmena, a vi u „Kvadratu“ srpske tekstove prevodite na hrvatski. Da li je ovo društveni zahtev koji morate da zadovoljite ili je to vaša lična odluka?

DANIŠ: Moja osobna odluka.

PRESSING: Kakva su vaša iskustva u vezi sa dobijanjem društvene pomoći za ovaj magazin?

DANIŠ: Nakon 10 godina izlazenja „Kvadrat“ je prvi puta dobio potporu Ministarstva kulture, točnije od broja 15 ona je stalna i bez nje već odavno ga ne bi bilo, kao i većine književnih i ostalih časopisa u Hrvatskoj. Istina, ta potpora nije dostatna i još se postepeno smanjuje a uskoro je možda neće ni biti što će staviti časopise u težak položaj i polagano odumiranje.

PRESSING: Koliko je značajna saradnja strip autora, izdavača i kritičara sa ministarstvima kulture i kako bi te odnose trebalo voditi?

DANIŠ: U početku su neki sa skepsom gledali na suradnju s Ministarstvom i govorili da strip izdanja moraju biti neovisna o državnim potporama te da se moraju osloniti na prodaju, objavljivanje reklama i slično. Onda su ipak shvatili da država treba financirati i strip kao i svaki drugi vid kulture. Najbolji primjer je odnos prema stripu u Francuskoj ili Belgiji, jer sasvim je sigurno bez dugogodišnjih državnih ulaganja ni tamo strip ne bi imao status kakav uživa danas. Njihov odnos prema stripu trebali bi primijeniti i mi. Međutim, da bi ovo postigli, svi mi koji se bavimo stripom moramo se tek izboriti i to argumentiranom svagdašnjom borbom, nikako svađom jer ona donosi samo zlu krv, a ništa konkretno. Ministarstvo kulture ne može davati samo potpore izdavačima nego mora izdajati značajnija sredstva autorima za rad na novim stripovima, jer izdavači zbog malih naklada ne mogu financirati autore da stvaraju nove stripove. Jedini način da domaći strip opstane je putem potpore autorima, baš kao što je dobivaju književnici, jer i jedni i drugi bi barem djelom trebali živjeti od svog rada. To je jedini način, a ne da stalno uvozimo stripove ili reprintiramo stare domaće.

PRESSING: Više puta ste razmišljali o gašenju „Kvadrata“, pa to čak i najavljivali u uvodnicima. Otkuda takve misli?

DANIŠ: Jednostavno sam se zasitio svega. Može me shvatiti samo onaj tko stekne moje iskustvo. Kada nešto radite 20 godina bez bitnih pomaka neminovno dođe do toga. Obuzme vas malodušje i zapitate se ima li to smisla, zašto i za koga raditi dalje. Jedno je voljeti strip, čitati ga i pratiti cijeli život, a nešto sasvim drugo objediniti ljubav i posao jer, oko „Kvadrata“ ima dosta poslova a koje uglavnom sam odrađujem.

PRESSING: U jednom trenutku ste poslali pitanje nama, prijateljima „Kvadrata“, šta da radite u budućnosti i ja sam odgovorio sa engleskom poslovicom „da je u teškim vremenima najvažnije trajati“. Da li se slažete?

DANIŠ: Potpuno se slažem. Zato je ove godine i izašao samo jedan broj „Kvadrata“, tek toliko da održim kontinuitet jer, jednom kada nešto prekinete teško se ponovo vratiti na staro. Zaista je najvažnije trajati.

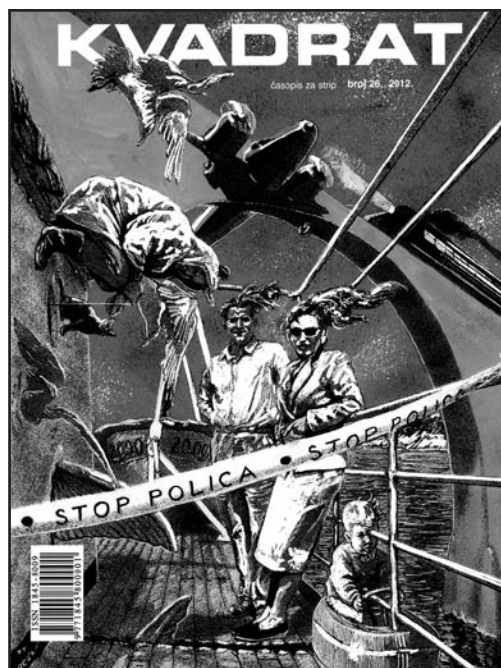
PRESSING: Šta mislite da će biti sa stripom u budućnosti?

DANIŠ: Nisam prorok i moram priznati da o tome nisam ni razmišljao. Naš vijek je suviše kratak, planemo i ugasimo se, netko danas netko sutra. Možda je moj odgovor suviše pesimističan, ali o budućnosti stripa, a i općenito, zaista ne treba razmišljati jer, bit će onako kako bude. Ne sviđa mi se ova hiperprodukcija kako nakladnika tako i izdanja koja se kod nas događa u zadnje vrijeme, jer mislim da bi mogla polučiti negativan efekt. Vjerujem da će u budućnosti neki nakladnici odustati a preostali se profilirati. Nadam se da će se publika povećati, iako je to teško očekivati, ali ipak se nadam. Iako se, barem kod nas u Hrvatskoj, o stripu sve više piše u novinama, u kojima ga uopće nema, on još uvijek nije dio elitne kulture. Tih nekoliko stotina stripofila koji si mogu priuštiti skupa izdanja mogu se nazvati elitom ali to nije ono što se pod tim pojmom općenito podrazumijeva.

PRESSING: Šta ste po vašem mišljenju ostvarili sa „Kvadratom“ u ovih preko 20 godina i šta planirate za ubuduće?

DANIŠ: Iako je „Kvadrat“ i nakon 20 godina izlazenja ostao jedini časopis ove vrste u Hrvatskoj, opet sam na početku jer kod nas su uvijek teška vremena, ali kao što ste i sami rekli, važno je trajati. Bit ću sretan da održim postojeći ritam izlazenja „Kvadrata“ kao i prateće biblioteke. Naravno, razmišljam i o postupnom prelasku na internet jer to je, htjeli mi ili ne, budućnost časopisa. Međutim, naša strip publika je stara i većina čitatelja s kojima kontaktiram želi tiskano izdanje. Internet je nešto sasvim drugo i nema onu toplinu i miris papira koji osjetite kada u rukama držite i listate neku tiskovinu. Zato, i ako doživi prelazak na internet, „Kvadrat“ bi morao imati i tiskano izdanje. Naravno, ovo su planovi a koliko će to biti realno pokazat će vrijeme koje je pred nama. Objavljivanjem stripova domaćih autora pokušavam održati kakvu-takvu ravnotežu između uvoznog i domaćeg stripa. Smatram također da svi mi koji se na bilo koji način bavimo stripom trebamo naći načina kako poticati proizvodnju domaćeg stripa i na tome ću u budućnosti ustrajati.

Razgovarao: Živojin TAMBURIĆ
Beograd/London, januar 2014.

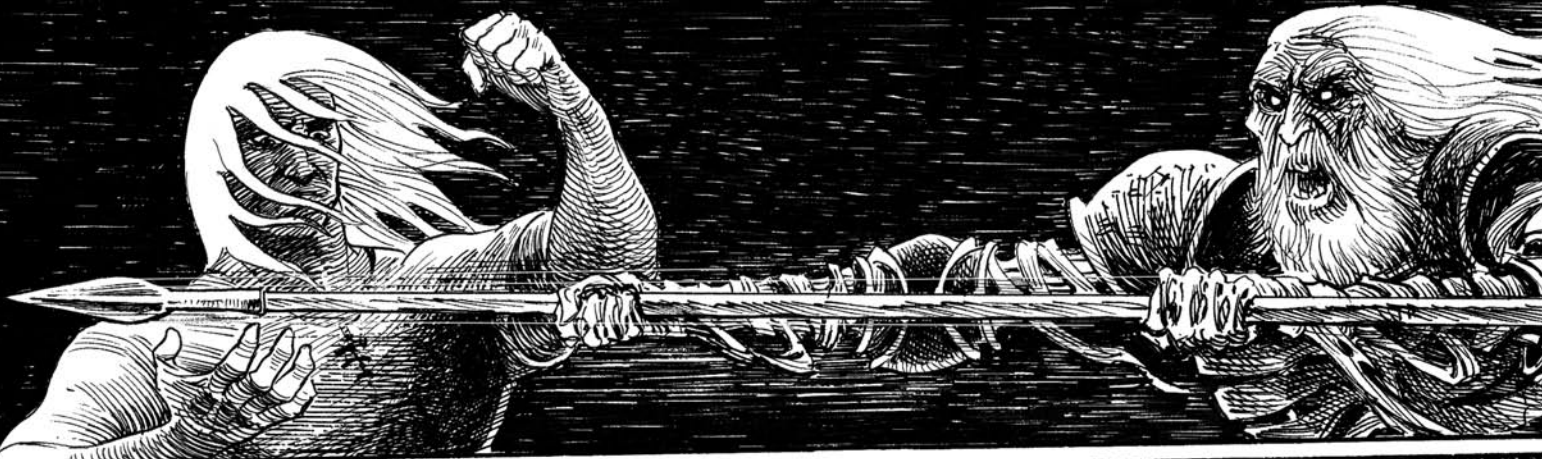
SVIM.

GREUĆAN (4. deo)
Adrian BARBU
Prevod:
Miša MITRANOVIĆ

NEĆE TO BAŠ TAKO IĆI,
JUNAČE.

PRSA U PRSA.
SAD SI MOJ.

JA...

...TEBE...

...ZNAM!

GAVRANE, O, GAVRANE,
PTICO TAME...

I TRAJAŠE BITKA,
A DA NIKO NE
BEŽE NI JAČI
NI SLABJI OD
DRUGOG...
O PODNEVU,
OBOJICA
BEJAHU I
LIMORNI I
ŽEDNI.

GAVRANE, O, GAVRANE,
PTICO MUDRA...

ZA MALO VODE,
SLATKE VODE...

DONESI MI LI
KLJUNU VODE
SLATKE...

DAČU TI DA SE
GOSTIŠ OVIM
ČOVEKOM I ATOM
NJEHOVIM.

I GOSTIĆEŠ SE TROJICOM
MRTVIH ZMAJEVA I ATIMA
NJIHOVIM.

A SAD ĆEŠ
MI REĆI...

ZMAJ VARA, I VRDA, I LAŽE,
ALI NEMA MU GDE POBEĆI.

IMA JEDNA
STARA KULA U
ZELENOJ ŽUMI.
TAMO SU. KLJUČ
JE MALAC NA
MOJOJ DESNICI.

...GDE SI
SAKRIO SUNCE
I MESEC!

NASTAVIĆE SE

„Hrvatski antifašistički strip“

(Andrija Maurović, Rudi Aljinović, Ivica Bednjanec, Žarko Beker, Jules Radilović, Borivoj Dovniković, Ivo Kušanić, Norbert Nojgebauer, Marcel Čukli...; Udruga prijatelja stripa STRIPFORUM, 2012)

Crvena linija

Taman kad pomislim da će pogubna ekremizacija kulture, u kojoj se globalno davimo evo već dve decenije, zacementirati i ono malo odušaka kroz koje je moguće doći do daha, pojavi se nenadano, baš poput gerile, poneki uradak koji probudi nadu da megalitni poklopac na sarkofagu sa zemnim ostacima bogatstva duha, rasčerečene opšte obrazovanosti i plemenitih ideala, još nije konačno spušten. Pojavi se, dakle, u rečenoj tami egzemplar, naoko ničim izazvan, koji će kočoperno dati svoje tumačenje filozofske odrednice da nije sve gotovo i kad je sve gotovo, a koji se, u slučaju koji je motiv ovog teksta, figurativno i građanski bukvalno može učiniti razumljivijim ako se upotrebe reči (bizarne, ali gotovo pola veka rado korišćene) koračnice – U tunelu, usred mraka, sija zvezda petokraka. Glede i unatoč.

Elem, u vreme kada neoliberalno zadojeni istoričari zapadnih zemalja Evrope, saveznica u Drugom svetskom ratu, ozbiljno spremaju reviziju dela učiteljice života (Šta će im to? Pokazaće se da su saučesnice!) koja se bavi uzrocima i posledicama ove, za sada zvanično najveće ljudske kataklizme, kada nam se svima jednako s leđa prikrajaju društveni pokreti za sada prozaično imenovani kao „anti-antifašistički“, i kada sa svih strana isplivavaju dokumenti koji više svedoče o tome da je ideolog ratnog pogroma život skončao okružen porodicom u miru i toplini argentinškog doma svog, nego da je izvršio samoubistvo u betonskom bunkeru, grupa strip-ovisnika, koju predvodi Rudi Aljinović, odvažila se (da li u najboljem maniru gerile, ili likova koji na bunkere jurišaju otvorenih grudima) da pripremi almanah sa jasnim nazivom – „Hrvatski antifašistički strip“ – koji, sam po sebi, govori mnogo.

Ima u njemu (almanahu, naravno) za svakog ponešto od svedočanstava: i za nostalgičare koji će se, u dodiru sa sveskama stripa priseliti vremenima u kojima se živelo bel epok, i za fanove velikana sa područja stripa koji će, nema sumnje,

zakratko vreme almanah pretvoriti u relikviju ili čistu numizmatiku, i za analitičare i teoretičare stripa, i za istoričare umetnosti uopšte, i naravno za onaj deo još uvek sećajućeg populusa koji će u almanahu, „knjizi“, prepoznati motive vezane za Drugi svetski rat – „kad su naši ljudi, bilo kao borci partizanske vojske, ili na druga načine uključeni u široki antifašistički pokret, dali svoj doprinos pobedi nad fašizmom u Evropi i svetu“.

U tu svrhu, Rudi Aljinović i prijatelji okupili su i u almanahu postrojili udarnu grupu hrvatskih stripara, šestoricu odabranih crtača i desetericu scenarista koji su se, u najvećoj meri ranih godina druge polovine dvadesetog veka, bavili tematikom oslobodilačke borbe naroda Hrvatske. Osim ozbiljnog shvatanja svoje uloge u vaspitanju poratnih generacija, i sami nadahnuti uzletom revolucije sa tek zalečenim ranama, majstori devete umetnosti, i oni sa već solidnim iskustvom, nisu odoleli naletu soc-realizma, u to vreme novog pravca u svim granama i oblastima umetnosti, koji će, kasnije i nadobudno, biti ocenjen kao kontroverzan, ali kome niko neće moći da ospori niti količinu, niti kvalitet postignutih efekata. Primitiće se taj uticaj i kod scenarista, (hipertrofiranjem ishoda radnji koje su im poslužile kao inspiracija), i kod crtača (dobar je primer Stari Mačak Maurović, koji će napraviti epizodu u svom crtačkom maniru, ali će se već u sledećoj primetiti metamorfoza; računamo da je samoupozorenjem Andrija zaključio da pozitivne likove ne treba interpretirati oštrim crtama i potezima koji ih čine isposničkim, pa im dodaje vedrinu i „lutkast“ izgled, ali – bio je to trend). Potom, ali ne manje važno, izazov i za scenariste i za crtače je količina akcije u događaju koji bi mogao da im posluži kao motiv, a – kud ćeš više akcije od one koja se nalazi u oružanom sukobu naroda! Borba dobrog protiv zla, zapleti, intrige, raspleti, brojni i slojeviti likovi... Pa sve to smešteno u tri sfere – na kopnu, vodi, u vazduhu, u urbanoj i ruralnoj sredini. Pokazaće se to do dana današnjeg neiscrpnim rudnikom zanimljivih ideja.

Knjiga je, dakle, nastala pažljivim izborom najboljih strip-epizoda objavljenih u rasponu od daleke 1983. do još dalje 1952. godine, pa je u nju uvršten dvadesetjedan kompletan strip, ako kao jednu svesku prihvatimo i četrnaest međusobno nezavisnih tabli, nastalih po anegdotama iz NOB, objedinjenih pod „Majstorije druga Srečka“. Rudi Aljinović i prijatelji imali su pred sobom razasrt pravi švedski sto stripova, ali i zdušnu podršku (ima se, može se!) Ministarstva kulture Republike Hrvatske, iz kog materijala je nastao decentno luksuzan i pažljivo opremljen almanah „Hrvatski antifašistički strip“, sve sa crvenom zvezdom petokrakom na pravom mestu u imenu (pokri-va slovo S umesto kvačice za Š), ali – ta vrsta poigravanja je već nešto što je svojstveno striparima. Svojevrsan album takvog izgleda više je namenjen izlozima boljih knjizara nego trafikama u kojima se strip uobičajeno prodaje, kao što će se pre naći u policama i vitrinama ličnih biblioteka, nego u korpama sa pročitanim novinama i magazinima, ali... To je već neka druga, potrošačka priča.

Značaj izdanja „Hrvatski antifašistički strip“ nije promakao ni onom, elitnom delu hrvatske društvene javnosti, pa predgovor almanahu piše i potpisuje prof. Ivo Josipović, (Ivo? O n a j

Ivo? Jeste. O n a j Ivo!), diskretno stavljajući do znanja da se, pre ulaska u visoku politiku, dugi niz godina bavio delatnostima kulture, pa je nešto od toga i ostalo. I, reći će prof. Josipović sugestivno:

–...„Udruga prijatelja STRIPFORUM“ posegnula je u nacionalnu strip-baštinu i objavljuje stripove vrhunskih autora o temi antifašističke borbe... Stripovi evociraju hrabrost pojedinaca i naroda u borbi protiv okupatora u jednom okrutnom razdoblju hrvatske povjesti. To su tipične ratne teme sa jasnom humanom porukom. Prikazuju hrabre ljude koji se bore protiv zločina za pravednost i slobodu i ne sadrže ideološke projekcije, kako se ponekad zna prikazati. Štaviše, ti su stripovi na poseban način karakteristični za ovu likovnu formu te emotivno oslikavaju vječnu borbu dobra protiv zla...–

I još: Knjigu „Hrvatski antifašistički strip“ čine sveske koje, kao crtači, potpisuju Andrija Maurović, Žarko Beker, Julio Radulović – Jules, Zdenko Svirčić, Borivoj Dovniković, Ivo Kušanić i Ivica Bednjanec kao kompletni autori, i scenaristi Vicko Raspor, Marcel Čukli, Danko Oblak, Norbert Nojgebauer, Mahmud Konjhodžić, Zvonimir Furtinger, Branko Karanović, Rudi Aljinović i Mihajlo Nabul.

Prva strip-liga sa odlikovanjem Kapa dole. Tačka. Hr. ■

Nikola MILIČEVIĆ

„Best of Bocko“ (Miodrag Veličković Mivel; Udruženje ljubitelja stripa i pisane reči „Nikola Mitrović Kokan“, 2011)

Dobro skrojena čuda

Svaki živi stvor koji se makar očešao o umetnost povremeno poželi da zadigne mušemu stvaralačke kuhinje, pregleda police velikih začinjavaca, ispere mreene svakodnevnice svetom vodicom nadahnuća. Na krilima te težnje, a uz pomoć one mefistofelovske sile koja „večito želi zlo, a stalno vrši dobročinstva“, razgrnimo tamne oblake decenija, i *opromajimo* se u jednom leskovačkom stanu, baš negde u osvit orvelovske godine.

Život na Balkanu, taj beskrajni niz uskraćivanja, jamči nepodnošljivu lakoću zanemarivanja sijalice koja žmirka najavljujući restrikciju struje, te „bacamo oči“ na radni sto umetnika koji ovde stvara svoje crteže i karikature. Ispred nje ga su hartije, tuševi, pera, sav takum podoban ovakvom „atelju“, ali malo ko bi u umetničkoj kužini uz miris jeresi očekivao i vonj zaprške, a preko puta stvaraoca ženu koja secka kupus za ručak. Izranja li to pred nama *duh iz (ne)maš(t)ine*, poniženi i uvređeni zanesenjak koji je laktovima (držačima za podbočenu glavu) izlazio polituru samopoštovanja? Ne, to je samo umetnik jedino moguć u doba kad se sloboda otkupljuje komforom!

Opisani bivak dugo beše epicentar kreativnosti Miodraga Veličkovića Mivela, leskovačkog crtačkog genijalca čije 105 (većinom) međunarodne nagrade nisu bile dovoljne da smilostive grabežljiva srca gradskih moćnika, koji su stvaralačke prostore i perspektive namenjivali zaslužnijim, lakše pokorivim umeticima, onima koji u životu nisu stvorili ni 40 zglavnih rečenica, a kamoli 40.000 karikatura kao Mivel, gosp(od)ar fatalne, britke i neočekivane linije. Udruženje ljubitelja stripa i pisane reči „Nikola Mitrović Kokan“ 2011. objavilo je album

„Best of Bocko“ (koji je znalački priredio Marko Stojanović) odabravši iz rizničkog izobilja 200 „epizoda“ stripa kojim je Mivel četvrt veka ukrašavao i pečatom smisla overavao poslednju stranicu lokalnog nedeljnika „Naša reč“. Tako smo dobili jednim koricama obrubljenu i na kaiše isečenu hroniku vremena, dijagnozu vlastodržačkih kompleksa, otpusnu listu pameti, bestijarijum o sramno bogatim i očajno siromašnim, dokaz da smo jadno i usko izgradili svet, a zatim ga zatisnuli sopstvenim manama, jedinim malterom kojim nismo oskudevali.

Zanimljivo, Mivel je neosetno svoj prvobitni izražaj – karikaturu, tražeći način da jasnije istakne žaoku, proširivao na tri, četiri vezane sličice, i ne osetivši da je, kadrirajući prečicu do poente, zamerao u svet stripa. Ipak, ne mudrujući mnogo nad izmenjenom formom, lucidno je nastavio da skida, obrubljuje i svlači sve lažne ponjave preko napuklih zidova ideološke lakirovke koju je neumorno, prateći pukotinu, ljuštio i potkopavao. Opisujući to svoje mis(l)ionarstvo Veličković kaže: „Bio sam pronicljiv, pa sam gledao ljude naopačke, i sa one druge strane, da vidim šta je u njima lepo, a šta ružno (...) šta je ono najgore u njima, pokušavajući kroz karikaturu to da ispravim. Nisam uspeo, bivalo je sve gore i gore!“

I pored toga, produžio je iza gomile treseta tražiti živo(o)pisnost, birajući znakovite slike sposobne da trgnu iz letargije, jer karikatura promašuje centar ako samo nasmeje ili ožuču, a pogađa tek kad izazove „sajno izopačavanje“ prepoznavanja, neku vrstu blagonaklone trnutosti što je neko zapazio ono što se i nama motalo po glavi, pa se smotalo u klupko ili učaurilo u nekom trapu nesvesnog.

Strip je tu moćan, daje nam priliku da skaćemo sa scene na scenu, kadriramo po volji. Priča stoji kao na dlanu, otvorena za sve vrste kombinovanja, gde svaki pokret trzaj ili tik glavom premešta početnu hronologiju. Istodobno, mi i doctavamo, tražimo oduška vlastitim tlapnjama, grabimo ideje ili poruge, produvavamo sve zakrećenosti, dajemo da nas hipnotišu „dobro skrojena čuda“ koja teraju našu maštu da proključa u pravilu da se „mudri smeju samo drhteći!“ Mivel je znao sve mane društva, imao nos da odabere pravi sos uz koji će servirati svoju priču, i to mu je davalo osećaj sigurnosti, konstantu zajedljivosti i dve vrste moći: opasnu da naoruža i (znatno češće) dobrohotnu da razoruža.

Političarska braća po nepočinu su, pod Mivelovim preciznim monoklom, podgojeni (i neodgojeni) gospodari tuđe gladi, namdnenici ubeđeni u svoju nepomerljivost od carske trpeze privilegija, glupi i nepojmljivi, upravo kao i istorija koja ih je izbljuvala. Secikese tog kalibra u staro doba redovno su vačaroški krug zatvarale ispod neke grane sa ojačanim užetom. I slepcu bi ova, kako kaže Veličković – „bulumenta propalica“, pozavidela na psu vodiču, neosetljiva jedino na moralno bogatstvo. Satir(ik) je tu da ih ovekoveči dok dele ordenje po „pamti pa vrati“ principu i zameraju društvu da im nije dalo ništa što nisu sami ukrali. Svaki kamen temeljac pretvaraju u binu za zaprašivanje lažima ili izgovor za gala-krkanluk. Imaju sve što požele, osim školskih drugova, jer su se usavršavali vaninstitucionalno.

Stožerni dušmanin našeg karikaturiste je i birokratija, halapljiva hidra neumoljiva do svakog pipka. Uočljivo ga zanima naprsnuće našeg mentaliteta, uhodanost nemara i sivila, kobno isklizavanje preko dopuštene mere. Mivel je dobar aforističar, ume s rečima, one ga slušaju, njemu u čast zauzimaju najneobičnije (strateške) položaje, kondenzuju apsurd u kapi crnog tuša koja se razliva po papiru, poprištu dubokih unutrašnjih crtačkih borbi. On ima podrugljivi dar da pojave opredmeti u trenutku kad u njihovom ustrojstvu nešto zariba, ili se, kao kost u grlu, prepereči.

Mivel se odvažno penje po liticama da bi kroz nišan svog pera jasnije osmotrio slike ponora, ali mora da pazi da ga neko, sve tapšući ga po ramenu, ne pretvori u zalogaj bezdanu. Zbog toga je ponekad oprezan, neke teme izbegava, druge, međutim, potencira, tražeći u beznađu univerzalne poruke i puštajući svog junaka, Bocka, da bude šljunak u cokuli ideološkog marša. Prvi vesnici se u tamnici bacaju, a on ipak u režimu prepoznaje pajaca napunjenog slamom kojeg neko mora raskuspisati i pocepiti mu mundir.

Spajanjem i montiranjem svog malog troskoka sličica Mivel postiže potrebnu iskripljenost karakterističnu za karikaturu i tom redukcijom stvara začudnost kojom provocira i posvećuje u isto vreme. Mi, zatim, te karikature gledamo (i čitamo), istiskujemo iz njih značenje, utiskujemo sopstveni stav prema životu, pa se u zavisnosti od situacije nadmoćno smejeemo ili sablažnjujemo.

Veličkovićeви junaci, pak, teraju po svome: jadikuju za starim dobrim vremenima „od pre dva, tri dana“, iz koverta umesto novčanica izvlače cedulju sa „više sreće sledeći put“ utehom, štrajkuju gladu pošto nemaju šta da jedu, retko rade, a često bivaju izraženi i paze da što manje trepću, jer kad god to učine – nešto poskupi, pa im se i samoposluga pretvara u galeriju slika u kojoj samo gledaju i uzdišu.

Ko radi taj i greši, pa je jasno da obitavamo u bezgrešnom društvu u kome se za programe štednje dižu golemi krediti, izvoz pameti svodi na uvaljivanje škart robe, lopovi postaju najbrojnija stranka, a povod da se zastave na fabričkim kulama izlože povetarcu naših zabluda nastaje kad radnici, nakon dve godine, konačno dobiju platu. Izveštaji o privredi počinju minutom ćutanja, a čak i novčić bačen u vazduh na početku fudbalske utakmice ne pada na travu, jer ga je proždrala inflacija. Srećom, ostaje naša legendarna solidarnost, pa i ona u pogonu tek ako se uključe

televizijske kamere. U suprotnom, davljeniku nema spasa, kao na jednoj Mivelovoj karikaturi... i kao u životu.

Tri scene iz „Bocka“ predstavljaju suštinu autorovog pristupa karikaturi. U jednoj radnik na benzinskoj pumpi drži suvo crevo i pomalo nadmeno pridikuje vozaču: „Nije ti dosta što je pojeftinio, nego tražiš i da ga ima“. Oba sudionika ovog nadmudrivanja drže po cigaretu u zubima (dakle, varniče na buretu baruta), s tim da je jedan predstavnik kakve-takve vlasti, ovlašćen da sam odluči kom će se smilovati i napuniti mu rezervoar, dakle, navikao na primamljivost zloupotrebe, a drugi je naivni građanin, rođeni gubitnik, koji je, eto, pomislio da u ovom ludilu može biti nekog sistema i pravilnosti mimo dobro raspoředenog apsurda po svim mogućim kotama. Za njega je sistem sve obezbedio, ali mu je isto to, pre isporuke, uskratio, a njemu ostaje samo da se naivno raduje mogućnosti, dopisuje (ili kočijaški ispustje) ostvarenje svog sna.

U drugoj, idiličnoj sceni vremešni muž i žena sede kraj lonca iz koga se puši možda baš onaj kupus s početka priče, a romantiku pojačava predlog glave porodice: „Hajde da maštamo o boljem životu... Pa, ne živi se

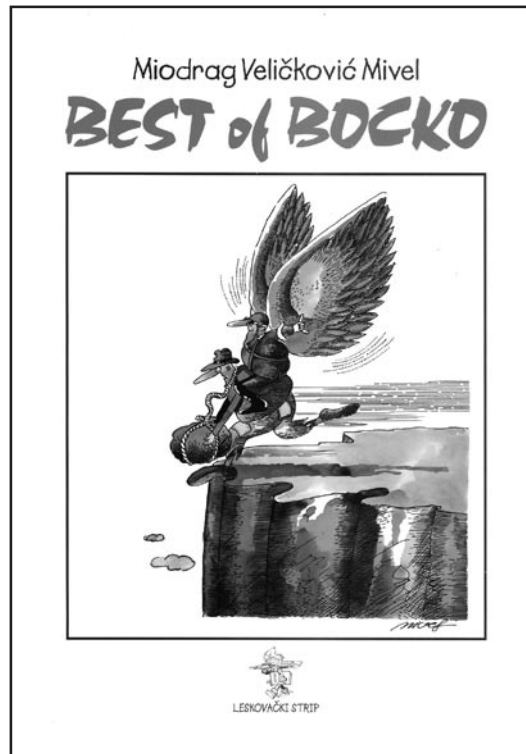
sto godina!“ Raspon u koji se smeštaju naše sudbine, varanje i samozavaravanje, blaga vera i gorka pronevera nade!

Najzad, Mivel se igra i dekonstrukcije, meša žanrove, istresa džepove pune trunja i praznih obećanja, te stvara crtež na kome se jedan političar odvažio da konačno na sebe preuzme krivicu za promašene investicije, loše stanje i međuljudske odnose u kolektivu, pa je čak zatražio od posilnih da ga smene i bace na optuženičku klupu. I, pre nego što se s nevericom upitamo da li je to moguće, autorovo objašnjenje potpuno skreće pravac našeg razmišljanja, jer je skica, po Mivelu, zapravo samo nagradni kupon s kojim neki potencijalni svedok slične scene uživo može u redakciji podići ni manje ni više nego – avion!

Na kraju listanja Bockovih avantura shvatamo da nije vreme za bilo kakvu vrstu razdraganosti. Osmeh se često grči i gorči, a životne poente su ključ zaglavljen u zardalnoj bravi spoznaje. Kako to već kaže Bora Ćosić: „Smeh je postao simbol čovekovog bola, zastava njegove uznemirenosti, seizmograf njegovog straha, krik njegove nesigurne sudbine.“

Nekada se onome ko očigledne istine sporo pojmi govorilo „ne moram ti crtati!“ Miodrag Veličković nije prihvatao takvu vrstu izbegavanja odgovornosti, svestan da je satiričarski pokret olovkom ili perom često jedini način da se zapara učmalost društva u kome „konji ostaju konji, a jahači dolaze novi!“ Pa, neka džokeji gvozdenih mamuza, barem, svoju osionost umanje strepnjom da ih neki od tih konja mogu zbaciti u prašinu, ili im rascopati čelo kopitom!

■ Predrag Ž. VAJAGIĆ

„Konstantinovo raskršće 1-2“

(Dejan Stojilković, Dragan Paunović, Aleksa Gajić; „System Comics“, 2012-2013)

Nasleđe krvi

Neko me sećanje ne laže, tog leta gospodnjeg 2009. godine, a i one naredne, kad smo već kod toga, nisi mogao da prošetati ulicom a da ne naletiš na „Raskršće“. Jednostavno ga niste mogli izbeći niti zaobići. Jasno (ili možda i nije, ali objasniću), ne govorim o raskrscima iz saobraćajne terminologije, već jednoj knjizi koja je dočekala da bude puštena u promet, ili, finije rečeno, objavljena, te godine, „Konstantinovo raskršće“ Dejana Stojilkovića.

Odmah nakon što je izašla, knjiga je stekla za naše pojmove neverovatnu popularnost, a sa njom i spomenutu nezaobilaznost. Primerenom brzinom, našla se na policama biblioteka i listama čekanja, niste mogli pitati prodavca u knjižari za savet a da vam ne preporuči „Konstantinovo raskršće“, da pronađete uličnog prodavca knjiga koji je nema, da eskivirate sve reklame, kataloge i kritke, da otvorite frižider u potrazi za pivom a da ne iskoči odatle (dobro, frižider je besramno preterivanje, mada, ko zna šta bi se desilo da sam zbilja pio pivu tih godina), da... Ma, kapirate. Uglavnom, kao neko ko nije preveliki ljubitelj trilera niti horora, i kao Srbin pravoslavac koji crkava od zavisti dok preko plotu gleda kako komšiji lepo napreduje krava, uspešno sam eskivirao čitanje „Raskršća“, kupovinu da ne pominjemo – to ni za poklon.

E, a onda je tri godine kasnije, jeseni gospodnje 2012. godine, neko, tj. System Comics, objavio strip „Konstantinovo raskršće“. A ja stripove čitam. I volim. Te sam, uprkos tome što sam u pravdoljubivom besu bio ubeđen da je to pohlepni pisac, nakon sada već dvocifrenog broja izdanja pomenute knjige odlučio da zaradi dodatnu kintu pomoću svog književnog nedela na račun devete umetnosti, uzeo i prelistao u knjižari taj strip. Najpre sam ga listao nehajno. A zatim sa sve većom pažnjom. A zatim sam ga kupio. I tu počinje moja priča o njemu.

S druge strane, Stojilkovićeva priča počinje „Kraljevstvom krvi“, prvim delom strip trilogije kojom će, da kucnem u drvo, pomenuti roman biti preveden u formu strip izdanja. „Kraljevstvo“ je zapravo prolog, čist uvodnik u priču koji služi da uvede čitaoca u pripovest, upozna ga sa likovima

koji će isplesti njen zaplet i ukazati mu na osnovne narativne niti. I ono taj zadatak sasvim uspešno obavlja. Kada otvorimo početne strane stripa, zateći ćemo se u istom gradu dva puta. Jednom u mladom Naisu, dragulju rimske Mezije, drugi put u savremenom Nišu, Nišu iz 1944. godine, gradu skrhanim istorijom i ratom. Ovaj drugi Niš biće raskršće na kome će se s fatalnim ishodom ukrstiti putevi tragača za tajnama koje skriva prošlost onog prvog, mlađeg Niša – rimskog Naisa. Jedan od njih je Nemanja Lukić, četnički oficir koga poput vernog pseta prati sena tragedije. Drugi je isto vojnik i oficir, ali nemačke armije, Hajnrih Kan, a sene koje on baca na svet sene su terora i bola. S njegovom pojavom u gradu, kreće serija misterioznih ubistava, koje pokušava da reši pukovnik Oto Fon Fen, glavnokomandujući oficir snaga Rajha u Nišu. A na arheološkom nalazištu koje krije ulaz u staru rimsku nekropolu, folksdojčer Marko Šmit kopa, u potrazi za mačem koji je nekada pripadao Konstantinu Velikom..

„Kraljevstvo krvi“ je razotkrilo tablu i postavilo figure na nju. Obrisi priče su naizgled jednostavni. Drevni grad prepun tajni. Nacisti. Oni koji to nisu, jer ustežem se da ih nazovem dobrim momcima. Nešto što vreba u noći. Drevna relikvija i oni koji je traže. Sve nalikuje da ćemo u nastavku „Nasleđu predaka“, čitati još jednu uzbudljivu avanturu o potrazi za blagom u stilu Indijane Džonsa, zar ne? Pa ne baš.

Samo na prvi pogled ovo je jednostavna pripovest o lovu na blago. Stojilković i Paunović su zajedničkim snagama utkali u nju mnogo više. Nešto od tog „mnogo višeg“ dalo se naslutiti već u prvom delu, ali tek je drugi deo stripa doprineo da pomenuti elementi izađu na videlo. Dakle, dok raspliću svoju priču o trci za mačem cara Konstantina, autori nam istovremeno pričaju o: Konstantinu. Čoveku koji je osvojio carstvo. Koji je uspostavio religiju koja dan danas prevladuje Evropom i dobrim delom sveta. Koji je osnovao grad oko koga su se narodi vekovima otimali. Koji je, napokon, učinio nešto što je malo kome pošlo za rukom – oblikovao je budućnost. Odjeci njegovih dela i odluka i danas se čuju širom sveta. Čoveku o kome se, kada skupimo istorijske činjenice na gomilu, toliko mnogo zna, a opet ostaje ogromna misterija. Koliko je samo tu prostora za nagađanje, za maštanje, za građenje priča, za one koji se usude. A Stojilković je, pogađate, jedan od onih koji su se usudili.

Nišu. Gradu koji je junak ove priče isto koliko su to i ljudi koji pokušavaju da prežive na Paunovićevim tablama. Niš i njegovi žitelji iz doba Drugog svetskog rata sa toliko su pažnje i strasti prikazani na stranicama stripa da je pred tim nemoguće ostati ravnodušan. Kroz prizore njegovih zadimljenih kafana i gospodskih radnji, kroz ljude koji su stvarno u njemu živeli poput Svetislava Petrovića Nišavca, i one koji su samo plod piščeve mašte, toliko realan da osećate da su trebali postojati ako već nisu, poput Krsmana Teofilovića, oronulih sirotinjskih kuća i bršljanom obraslih bogataških vila, sumornog neba iznad grada i zaboravljenih hodnika poplavljenih mrakom ispod njega, taj stari Niš iz Stojilkovićeve vizije živi i diše i preživljava. Uprkos tome što se oseća umor koji mu počiva na plećima, teret vekova koje vuče sa sobom, uprkos tome što je odavno sišao sa glavne pozornice svetskih zbivanja, uprkos svemu... Još uvek poseduje nešto što ga čini posebnim i nepo-novljivim, taj grad na raskršću.

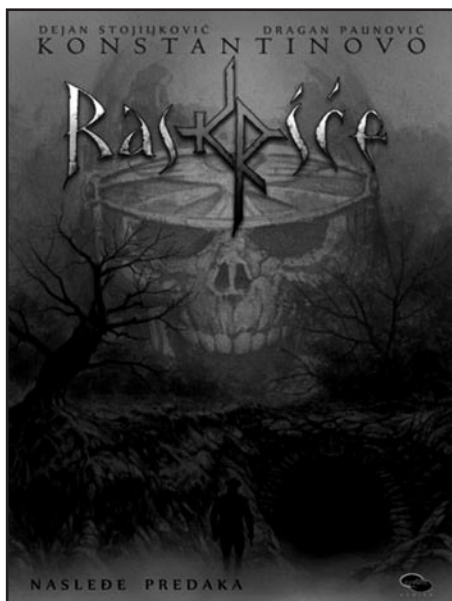
Očima boje purpura, užasu koji vreba u noći.

Stojilković nas u „Nasleđu predaka“ vraća strahu, ali onom starom, primarnom, iskonskom teroru koji osetimo kada se nađemo pred nepoznatim. Strahu koji smo zaboravili boreći se sa običnim, svakodnevnim užasima, kao što su strah od otkaza, ili strah zbog kašnjenja na važan sastanak, zbog rezultata prijemnih ispita, zbog gomile nevažnih sitnica. Moderno doba, ako već nije, sprintom se bliži trenutku kada će svetu oduzeti svaku noću misterije i svaki tračak avanture. Zar je čudno onda što ćemo pobeći među stranice „Nasleđa predaka“ da bismo se prisetili onih davnih, ljudskih, boljih strahova. Strahu od mraka i onoga što vreba skriveno u njenom crnilu. Strahu od onoga što čeka u paučinom obraslim tunelima u koje ljudska noga nije kročila stotinama godina. Strahu od oštih kandži i razapjlenih zuba. Od bezimenog i nepoznatog. Onog što nas i prestravljuje i uzbuđuje. Strahu od onoga što nas čini živim. Srbiji između XIX i XXI veka. Gde se izgleda odavno zaglavila. Srbija iz „Nasleđa predaka“, poput ove današnje, stoji ukopana na raskršću, na sred dvadesetog veka, nemoćna da se pomeri i odluči u kom pravcu da krene. S jedne strane, željna napretka, promene i modernizacije, približavanja civilizacijskim dostignućima zapadnih zemalja, s druge strane, nesposobna da se otrgne od sopstvenog nasleđa krvi, užasa i sujeverja, tapka u mestu čekajući poput ove današnje, da neko drugi istrebi njene zveri, pretraži podzemne tunele, reši njene probleme. Da li vam je čudno što u lov na čudovište u stripu ide stranac, zapadnjak, predstavnik okupatora i osvajača? Ili ste već oguglali na takve prizore, posmatrajući svakodnevno kako prepuštamo strancima da se bave našim teškoćama umesto nas samih? Da li vam je čudno što na Paunovićevom crtežu nigde da zablista ni zračak sunca, čak ni kada crta događaje koji se odigravaju napolju, u sred dana?

Dragan Paunović je fenomenalan. Suočen sa ne baš lakim zadatkom, da na unapred zadatom broju strana priču iz knjige pretoči u strip, prevede u sasvim drugu formu pripovedanja, dokazuje da je dostojan postavljenog izazova. Štaviše, kako table odmiču a on postaje sve sigurniji i sigurniji u svoj pristup, sve vam je teže da okrećete stranice, a sve češće zatičete sebe kako blenete u neverovatno detaljne i žive crteže koji su pred vama, poput školarca u dobro popunjenj dekolte. Teško je zamisliti da pred ovim čovekom nije jedna blistava karijera čijim smo počecima svedoci. ■

Vladimir MILOŠEVIĆ

„Balkan Comics Connections“
(R.M.Gera, Igor Kordej, Danijel Žeželj,
Goran Sudžuka, Željko Pahek,
Darko Perović, Dražen Kovačević...;
„Cloud Nine“, 2013)

Balkanski most

Šta vam pada na pamet kad pomenete mes-
ta gde se koristi muzički instrument gajde?
Na Balkanu Makedonija, a u Evropi, naravno,
Škotska. Tačno da to nije potpuno isti instru-
ment, ali gajde su gajde. Šta drugo povezuje ove
zemlje? Možda strip? Nedavno je u Velikoj Bri-
titaniji, tačnije u Edinburgu, izašla strip antologija
„Balkanske strip veze“ (Balkan Comics Con-
nections), čiji je idejni tvorac makedonski strip au-
tor Vlado Nikolovski.

Vlado Nikolovski, koji možda kao ime nije to-
liko poznat ovdašnjoj publici, u stripu nije baš
od juče. Rodjen je u Skoplju, ali zadnjih 14 godi-
na živi i radi u Velikoj Britaniji, tj. u Edinburgu
u Škotskoj. Stripom se bavi još od osamdesetih
godina, kada je svoje prve stripove objavljivao u
časopisima poput „Mlad Borec“, „Student-
ski Zbor“ itd. Tokom devedestih godina njego-
vi stripovi su objavljivani u raznim časopisima
i revijama, tačnije stripovi po njegovim scenari-
jima koje su radili strip crtači kao što su Alek-
sandar Sotirovski, Toni Anastasovski, Smile
Cvetanovski, Zoran Tanev i drugi. U Londonu
je završio kurs za storibording na Umetničkom
koledžu Sveti Martin (St. Martin's College of
Arts). Ideja o povezivanju balkanskih strip-um-
etnika u jednu antologiju pala mu je na um pre
nekoliko godina, kada je prvi put posetio MaF-
est u Makarskoj, gde je i lično upoznao većinu
strip-autora koji su zastupljeni u samoj an-
tologiji. Njegovu neizmernu pozitivnu energiju

su prepoznali svi, i ponudili mu saradnju i
podršku njegovoj zamisli.

U antologiji „Balkanske strip veze“ predstavlje-
ni su strip autori svih šest zemalja koje su bile
republike u bivšoj Jugoslaviji, i stoga takva an-
tologija ne predstavlja samo most između Ev-
rope i Balkana, već i svojevrsni most među ovih
šest zemalja. Sam cilj ovog izdanja je da pred-
stavi talenat i kreativnost strip-autora sa ovih
prostora koji su za britansku (ili evropsku) pub-
liku relativno nepoznati (sa izuzetkom možda
R.M.Gere, Igora Kordeja i Danijela Žeželja, koji
su joj poznati iz američkih izdanja). Pored go-
respomenutih autora u antologiji se pojav-
ljuju i imena poput Gorana Sudžuke, Željka
Paheka, Darka Perovića, Dražena Kovačevića,
Marka Stojanovića, Aleksandra Sotirovskog,
Igora Jovčevskog, Aleksandra Zografa, Istoka
Sitara, Tihomira Čelanovića, Stevan Subića, Fi-
lipa Andronika i mnogih drugih. Tokom same
pripreme izdanja i prikupljanja stripova svoju
nesebičnu pomoć je pružio Marko Stojanović,
a veliki udeo sa svojim uvodnim tekstom ima
i Zoran Đukanović, koji je pridoneo i svojim
savetima oko izgleda same antologije. Sa svojih
144 strana, ova antologija predstavlja svojevrs-
ni dragulj i jedna je od retkih koja sakuplja de-
la ovoliko talentovanih autora. Ona pokazuje u
najboljem svetlu da se dobri stripovi ne proiz-
vedu samo u Zapadnoj, već i u Istočnoj Evropi.
Naravno da su tu zastupljeni samo kratki stri-
povi, i možda je taj stripovski talenat prevelik
da stane na toliko mali broj stranica, pa Vlado
planira da ova antologija doživi i drugo izdanje
i predstavi još nekoliko autora koji svojim stri-
povima zaslužuju da se nađu u njoj.

Izdavač ove antologije je „Centar za vizuelno

Pripovedanje Deveti oblak“ (Visual storytell-
ing center CLOUD 9), a distributer u Velikoj
Britaniji je najveći distributer stripova „Daj-
mond“ (Diamond Comics UK), i biće dostupna
za prodaju od januara, i biće takođe dalje pla-
sirana jos u nekoliko evropskih zemalja kao što
su Francuska, Italija, Nemačka itd. Na Balkanu,
prva promocija je bila krajem Oktobra u Zagre-
bu na festivalu „Crtani Romani Šou“, antologija
je bila a promovisana i u Edinburgu. U toku su
pregovori za buduće promocije na nekoliko ev-
ropskih strip festivala, a iduće godine se sprema
objavljivanje i drugog izdanja. ■

Nikola TEMKOV

„Kiša“ (Darko Perović, Ivica Sretenović,
Svetozar Obradović, Branislav Kerac,
Milan Jovanović, Pavle Zelić, Boris Nenezic,
Uroš Begović...; „Svet Stripa“, 2011-2012)

Kiša u i oko Kragujevca

Baš je dobra ova kiša! - Bjesovi

Strip periodika u nas je nestabilna sorta. Kao
i sve, uostalom. Više ima faktora da nešto ne
postoji, nego da postoji.

Revija „Kiša“ Udruženja ljubitelja devete um-
etnosti „Svet stripa“ iz Kragujevca izgurala je

šest brojeva za godinu i po dana (od juna 2011.
do decembra 2012). Lepo se krenulo. Okupi-
la je „Kiša“ sve što vredi u nas: od teoretičara
i istoričara stripa, preko domaćih stvaralaca,
do naših, a svetskih imena. Post festum, do na-
redne prilike i broja, postavlja se pitanje – može
li se krug ljubitelja devete umetnosti širiti i nji-
hove aktivnosti opstajati bez pomoći države,
bez natčovečanskog entuzijazma nekolicine
pregalaca? Kako bilo – osvrnimo se na ono što
ovih dosadašnjih šest brojeva sobom nose.

Prvi broj izlazi šest meseci po registrovanju
Udruženja. Otpočinje reprintom intervju sa
Darkom Perovićem, objavljenim u „Yu strip
magazinu“ 1987. Bilo da je želja bila da se napra-
vi kakav-takav kontinuitet sa pravim vrednos-
tima iz prošlosti, bilo da se mladim čitaocima
pruži prilika da pročitaju nešto iz prošlosti što
je još uvek aktuelno i sveže, tek – zadovoljstvo je
pročitati ga. Sledi omaž američkoj strip industriji.
Andrija Mihajlović ispisuje temeljno podešavanje
na jednog od najvećih u istoriji američkog stri-
pa – na Džona Busemu. Na sličnu temu, samo
uopštenije – o američkom stripu između dva ra-
ta – piše Draško Roganović. Od stripova iz prvog
broja vredi apostrofirati: „Što se događa kad se
ništa ne događa“ – Darka Perovića, zatim „Pro-
laz“ – Svetozara Obradovića i, ženskog Zagora,
„Patriciju Vilding“ – Aleksandra Jakovljevića i
Ivice Sretenovića.

Drugi broj je već na znatno kvalitetnijem pa-
piru (finom kundstruku) i sa gotovo četvrtinom
u punom koloru. Ako je prvi broj uglavnom o
američkom, drugi je pretežno posvećen itali-
janskom stripu: čak četiri intervju sa četiri

predstavnik naših izdavača Bonelija (Dušan
Mladenović – „Veseli četvrtak“, Igor Marković
– „System Comics“, Slobodan Jović – „Dark-
wood“ i Goran Zečević – „Phoenix Press“), kao
i dva sa Bonelijevim ekskluzivcima: Morenom
Buratinijem i Darkom Perovićem. Izveštaj sa
proslave Zagorovog pedesetog rođendana u
Kragujevcu, nadahnuto, kao i uvek, ispisuje –
Zoran Stefanović. Poslastica od stripa u drugom
broju – „Ubedljivo nepobedivi“, Baneta Kerca!
„Kiša“ je sve kvalitetnija iz broja u broj. Tako je
iz trećeg broja gotovo grehota nešto ne pomenu-
ti: zaista sjajni članci, stripovi, intervjui... Kre-
nimo unazad: intervjui sa Aleksom Gajićem
i Markom Stojanovićem. Nadahnuto vođeni,
prvi Zoranom Stefanovićem, drugi Julijanom
Stanojević – poezija! Posle Amerike i Italije u pr-
va dva broja, treći podrobnije se osvrće na Fran-
cusku i Belgiju. Zoran Stefanović kreće sa prvim
delom feljtona o srpskom stripu u Francuskoj.
O „Tintinu“ piše Andrija Mihajlović. Potpisni-
ku ovih redova je članak o „Stripoteci“ (juče,
danas i, sigurno, sutra!) Slavka Draginića, mada
reprint iz hiljaditog broja „Stripoteke“ – ipak,
pravi poziv na ponovno i ponovno iščitavanje!
Od stripova vredi pomenuti „Bombi“ Vladimi-
ra Tadića (u punom koloru) i „Vekovnike“ – uz
intervju sa Markom Stojanovićem.

Četvorka održava uspostavljeni kvalitet.
Tadašnje ministarstvo kulture prepoznaje
kvalitet i odlučuje da sufinansira „Kišu“ u 2012.
godini. Jedino što je četvorka cela crno-bela, sve
valjano iz prethodnih brojeva je i dalje tu: nas-
tavak feljtona Zorana Stefanovića, sjajni članci
Andrije Mihajlovića (o „Srebrnom letaču“ i

„Valijantovom“ rođendanu), osvrtni na legendarne stripove (Pavle Zelić o maski Gaja Foksa i njenom Anonimus-životu, te Marija Lekić o fam-fatalnoj „Modesti Blejz“)… Novitet u ovom broju predstavljaju izveštaji sa strip-smotri (sa Leskovačke: Stefanović/Zelić, iz Kragujevca – urednik, Nebojša Vesović i, poseban ekskluzivitet – Aleksandar Joksimović piše o londonskom Komikonu (Comic-con) i bliskom susretu sa Stenom Lijem!) Stripovi su, rekosmo već, u celini bez boje, al’ to ni malo ne umanjuje utisak.

Peti broj, osim povratka kolor-stripa („III srpski ustanak“ – Zelić/Nenezić, „Oko“ – Stojanović/Talajić/Popov; „Arheološka priča“ – Igor Čondić), donosi trojicu strip znalaca: Marka Šelića („Žena Dilanovog života“), Uroša Smiljanića („50 čudesnih godina“ – o „Spajdermenu“) i Vuka Markovića („Iz istorije srpskog stripa“). Ova pojačanja su znatno doprinela kvaliteta-

ktivnom skoku „Kiše“.

Sa šesticom se zatvara dosadašnji ciklus izlazenja „Kiše“. Jednako kao i prethodni brojevi, ako ne i još više – ovaj broj donosi kvalitetne članke (o Diznijevim stripovima – Aleksandar Joksimović, o filmu i stripu – Andrija Mihajlović), intervjuje (sa Mirkom Čolakom i Paolom Barbato), izveštaje (o Robertu Krambu u SKC-u, o tribini „Dilan Dog – 25 godina sa nama“ u Kragujevcu).

Posle ovog broja „Kiša“ je nastavila da kruži oko Kragujevca, čekajući nekog u ministarstvu sa sluhom za devetu umetnost. Dotle će delimično živeti u virtualnom svetu, na www.svetstripa.org.rs. Dok se tamni oblaci nad našom kulturom ne rasteraju i omoguće štampano izdanje „Kiše“. Valjda dotle održati glavu iznad vode i voleti strip – uprkos svim nestabilnostima u našem većito turbulentnom društvu. ■

Dalibor ĐORĐEVIĆ

Beskrvni 2: Zla krv

(Marko Stojanović, Stevan Subić, Enis Čišić, Tiberiu Beka, Dražen Kovačević, Milorad Vicanović Maza, Aljoša Tomić, Živorad Radivojević, Bojan M Đukić, Bernard Kole; „System Comics“, 2013)

Drugačija zverka

Ne morate uopšte da idete tako daleko i pitate strip autore za mišljenje, i prosečan čitalac reći će vam da je uzaludno baviti se stripom u Srbiji, da autori gotovo ne postoje, a tek scena nikako. Međutim, po svemu sudeći, za Marka Stojanovića i ekipu to ne važi, ili ih to ni najmanje ne zanima. Ako želite dokaz, dovoljno je da svratite u bilo koju striparnicu, ili odeljak u knjižari gde se prodaju stripovi, i bacite pogled na naslove. Mada su strip izdavači u poslednje vreme vredniji nego ranijih godina, te ćete zateći nešto više strip albuma, neće vam biti teško da među njima zapazite ne tako mali broj stripova koje je potpisao Marko Stojanović. U oči će vam najpre upasti „Vekovnici“, ali ćete pored njih ugledati u nešto novo – „Beskrvne“. Iako su „Beskrvni“ spin-off „Vekovnika“, već same naslovnice reći će vam da je ovo drugačija zverka. A kad zavirite među table, svaka nedoumica će nestati. Već u prvom albumu Marko nam je jasno stavio do znanja da će ovaj strip biti mnogo bliži američkom stripu, za razliku od „Vekovnika“ koji su okrenutiji francuskoj školi. Takođe, za razliku od „Vekovnika“ koji su u boji, „Beskrvni“ su mahom crno-beli.

Već sam pisao o prvom albumu „Beskrvnih“ za „Gradinu“, pa nema potrebe da se ponavljam, ali ako vas zanima, verovatno neće biti veliki problem da pronađete pomenuti tekst. No, sada smo ovde zbog albuma po imenu „Zla krv“. Album se otvara sa sve onim *previously on*, na koje smo se navikli u američkim serijama, a i stripovima. No, nakon pročitano albuma, iako se on nastavlja na storije iz prethodnog, u oči nam pada jedna stvar. „Zla krv“, bez obzira što je na njoj radilo više crtača, priča jednu priču. I za razliku od prethodnog albuma koji je fragmentarniji u narativu, „Zla krv“ je bliža klasičnom pripovedačkom postupku. Ali nemojte da mislite kako to znači da ovde nema iznenađenja. Ima ih, i te kako.

„Zamka za vukove“ je prva od priča i pripovedana je u zanimljivom trećem licu. Narator se od kadra do kadra šeta između likova, koji su ponekad na različitim lokacijama, a ponekad se i mimoilaze jedan sa drugim. Saznaćemo o bodežu iskovanom od saskog železa na imanju grofa Luja Pergoa u Alzasu i njegovom putu od Krstaških ratova do porodice Karolji. Prošetaćemo se mrtvačnicom, ali zavirićemo i u biblioteku, jer kako narator kaže: „Bubnjanje u slepoočnicama mogla je da smiri samo hitna poseta gradskoj čitaonici.“ Odavno već pričam kako bi ljudi imali mnogo manje problema kada bi čitali knjige, ali mi ni na kraj pameti nije bilo da bi odgovori mogli ležati u Plemićkim grbovima Istočne Evrope.

Crtač „Zamke za vukove“ je Stevan Subić koji je dorastao zadatku od dvadeset i kusur strana i vešto dočarava moderni noar, sa mnoštvom odličnih skraćenja i ptičijih perspektiva. Takođe, podjednako uspešno kombinujući istorijske flešbekove i novinske isečke sa aktuelnim narativom.

Tamo gde se „Zamka za vukove“ završava, počinje „Lagum“. Telefon zavzni i inspektor Stefan Vukajlović dobija informaciju da se na Petrovaradinskoj tvrđavi dešava nešto što bi trebalo da ispita. Naravno, Stefan Vukajlović je u maniru škole tvrdog noara, u početku nezainteresovan, pa čak i lenj, ali neće puno proći i on će se zaputiti ka pomenutoj lokaciji. Za razliku od „Zamke za vukove“ koja je ispričana bez ijednog jedinog dijaloga, „Lagum“ je sav u dijalozima. Najpre je tu vispreni telefonski razgovor u duhu Džosa Vidona, zatim dijalog Stefana Vukajlovića sa partnerom Perom Gelerom (koji vezanih očiju štopuje za koliko može da sklopi pištolj).

„Lagum“ kao i uopšte „Beskrvi“, priča storiju o viševekovnoj zaveri i tajni, a gde ćete bolje mesto za razotkrivanje od laguma Petrovaradinske tvrđave? Susrešćete se tamo i sa vampirima i sa vukodlacima i sa... Saznaćete sami.

Za crtež u „Lagumu“ zaslužan je Enis Čišić, koji nam donosi nešto ilustrativniji i opušteniji crtež koji sjajno hvata pokrete, a u ovoj epizodi je mnogo više akcije nego u prethodnoj. Takođe, prosto je neverovatno kako Enis u svega nekoliko linija uspeva da nagovesti neke elemente u dekoru, pa čak i same automatske puške.

„Istine i laži“ je epizoda u kojoj Tiberije Beka završava priču koju je Enis počeo u „Lagumu“ (pod uslovom da se u „Beskrvnima“ išta stvarno završava), i njegov stil je precizan sa puno senki, kako i dolikuje mračnom noaru u svojoj završnici.

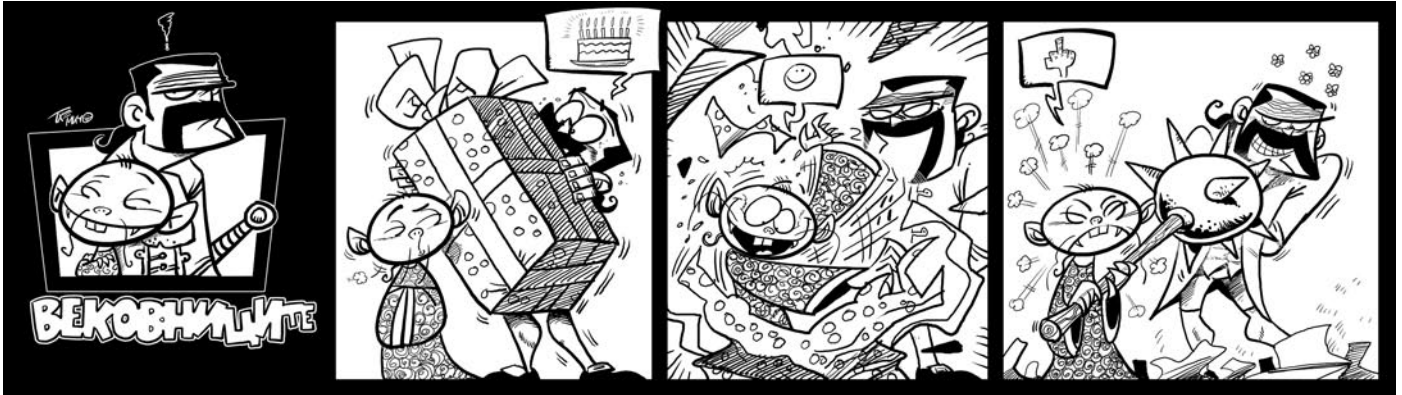
A kao da već nismo u potpunom mraku misterije, „Izbori“ nas vraćaju u prošlost, na „izbor“ Dvanaestorice, dok nam Dražen Kovačević (crtež), Milorad Vicanović Maza (tuš) i Aljoša Tomić (kolor) isporučuju table nešto bliže evropskom (francuskom) stripu nego što je to ostatak albuma.

Da se svaka od priča dodatno zakuca, doprinele su i efektno naslovnice za koje su se postarali Živorad Radivojević, Stevan Subić, Bojan M. Đukić, Bernard Kole i Aljoša Tomić.

Sve u svemu, „Beskrvni“ nam govore da se od Marka i njegovih saradnika može očekivati još puno toga. Nikada ga nisam pitao, ali po svemu sudeći „Beskrvni“ će trajati još dugo, dugo, jer sve što su ove dve knjige do sada učinile je da nam zagolicaju maštu, probude znatiželju, ali nas i iznerviraju što već sad ne možemo da imamo pred sobom taj integral od nekoliko stotina strana i izlogujemo se iz stvarnosti na nekoliko dana. ■

Željko OBRENOVIĆ

Mirko **ZULIĆ**

kokot MILJENKO

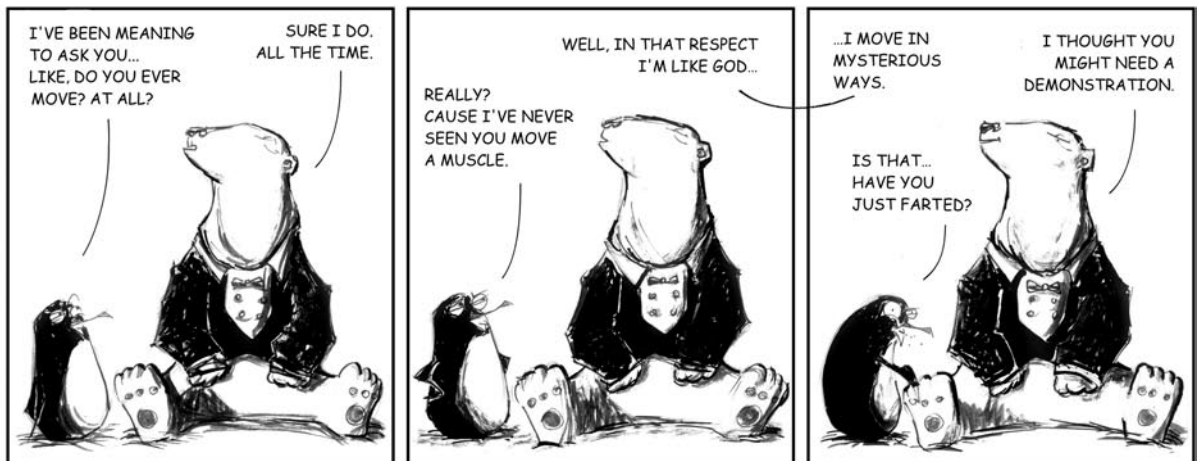
Glasnović / Sršen 2012.

story:
Marko Stojanović

art:
Danko Dikić

**BEAR
BLACKBERRY**

AMNEZIJA

SUPERJUNAK
S PROBLEMOM SA
PAMĆENJEM

AMNEZIJA,
POBOGU, GDJE
SI TI?!

EH?!
ZAŠTO?

ZATO JER SI REKAO
DOĆI I VODITI ME
NA SPOJ PRIJE
TRI DANA!

ZAR
JESAM?

IZVINI, MORA DA SAM
ZABORAVIO. NE MOGU
SE SJETITI DA MI SE
IKADA PRIJE DESILO
TAKVO ŠTA...

A...
TI SI ME
ČEKALA?

PIH!
NISAM
LUDA!

OH, PA
ODLIČNO ONDA
DA NISAM NI
DOŠAO!

AMNEZIJA

SUPERJUNAK
S PROBLEMOM SA
PAMĆENJEM

OVO JE BIO
NAJBOLJI FILM IKADA!
SVE TE SVEMIRSKE
KRSTARICE I LASERI!
PI-PI-PIJU!
PI-PI-PIJU!

ZABORAVIO
SAM SAMO
KAKO SE
ZVAO...

MOSTOVI
OKRUGA
CRKNI
AMNEZIJA!

Balkanska pravila: Ostajem veran stripu

Mladi rumunski strip autor, akademski slikar, crtač i ilustrator sa urođenim talentom, Aleks Tamba (Alex Tamba) nova je nada i zvezda u usponu rumunskog stripa, kao i autor o kome će se lepe stvari tek čuti. Dakle, pred vama je glavom (i bradom) Aleksandru Talamba Tamba (Alexandru Talamba Tamba)...

PRESSING: Kada si prvi put pročitao neki strip?

Aleksandru TALAMBA Tamba: Ja sam praktično odrastao uz časopise i revije iz „Zlatnog doba“ stripa, uz albume sa „Rahanom“, stare francuske strip časopise „Valijant“ (Vailant) i „Pifov Žurnal“ (Le journal de Pif), manje ili više oštećene, i uz poneki džepni „Pif“. Kao i kod svakog deteta, ti časopisi bili su prepuni mojih žvrljotina olovkom (Smeh)... Prvi pravi, „svesni“, susret sa stripom desio se pred Božić 1990, kada sam kao božićni poklon dobio dva nova broja francuskog „Pif Gažeta“ (Pif Gadget), brojeve 982 i 1059. Bili su to moji prvi novi novcijati strip časopisi! Bio sam fasciniran njima, njihovim mirisom, teksturom. Ta dva časopisa su mi bili mnogo više od onog što su sadržali, iako sam i taj sadržaj sa uživanjem konzumirao – tada sam se definitivno zaljubio u strip i bio je to momenat kada sam rešio da ću biti strip crtač. Te noći sam spavao sa časopisima pored

sebe. Bio je to moj najdraži Božić u čitavom detinjstvu.

PRESSING: *Iste te 1990. godine u Rumuniji je krenula prava ekspanzija strip izdavaštva i izdavaštva uopšte. Da li smatraš da je za tebe, kao dete od deset godina, i za tvoju generaciju, to vreme bilo doba sreće, imajući u vidu kakav je tretman strip u Rumuniji imao decenijama unazad?*

TAMBA: Da, baš tako, u pravu si. Tokom tih devedesetih formirala se strip scena i tržište, rastao je broj autohtonih domaćih strip izdanja kao i onih sa prevodima stranih stripova. Bio je to dah svežine za ljubitelje stripa i ceo jedan novi univerzum koji se otvorio za generacije mladih čitalaca. Fenomen stripa iz devedesetih je mojoj generaciji otvorio mogućnost da stekne novu zanimaciju i neku vrstu hobija, bila je to kapija ka novoj umetnosti za koju ranije nije bilo previše razumevanja u samoj Rumuniji.

PRESSING: *Nažalost, ta kapija nije bila u potpunosti otvorena, kao što ste, verujem, i ti i drugi ljubitelji stripa očekivali. Zašto se, po tvom mišljenju, strip nije ozbiljnije „primio“ među rumunskim čitaocima?*

TAMBA: Možda je to zbog nekakvog „ho-ruk“ sistema ovdašnjih izdavača iz devedesetih, nestrpljivih da nadoknade skoro 40 godina bez skoro ikakve strip scene, koji je krenuo od pretpostavke da će se publika stvoriti preko noći. U stvari, uvidevši kako je strip publika ipak brojčano mnogo manja od očekivanog, izdavači su se veoma brzo okrenuli izdavanju profitabilnijih stvari. A kakav je to ogroman interes za strip i mogao da bude kada je, u vreme komunističkog režima, strip od većine smatran nižom kategorijom koja je namenjena isključivo deci. Posledice takvog tretmana su vidljive i dan danas. Strip se ovde najčešće meša sa literaturom za decu. Možda je zbog svega toga današnji strip i lokalna scena u kontinuiranom pokušaju da se obrati i odraslima, a ne samo deci, kao i da se strip odbrani od ustaljenih društvenih predrasuda.

PRESSING: *Ti si, uz upornost, odoleo takvom vremenu i uspeo u tome što si od malena želeo, da postaneš strip autor. Da li si za to imao podršku porodice, prijatelja ili ljudi iz tvog okruženja?*

TAMBA: Godine 1991. imao sam sreću da „otkrijem“ biblioteku u okviru Francuskog instituta u Bukureštu. Praktično, „bibliothèque jeunesse“ mi je ponudila skoro sve informacije koje su mi trebale, nisam više zavisio od lokalnih časopisa sa kioska. Uz određenu nadoknadu, mogao sam da steknem uvid u skoro kompletnu fran-

cusko-belgijsku strip scenu, od 50-ih pa sve do današnjih dana. Šta više, moj mentor, koji nas je nažalost prerano napustio, i kome sam posvetio moj prvi strip album „Elabuga“, dodatno mi je pojačao strast prema stripu i u mnogome doprineo mom tehničkom i stilističkom usmerenju, koje mi je bilo neophodno da postanem strip autor.

PRESSING: *Koji strip junaci su ti bili najdraži i čiji stil ili autor ti se najviše dopadao tokom tog perioda?*

TAMBA: Verujem da sam zbog uzrasta u kom sam bio u to vreme više preferirao karikaturni i jednostavniji stil crtanja, što je i razumljivo... Voleo sam mnogo „Štrumpfove“, pa sam imao i sopstvene pokušaje crtanja nekih stripova sa ježevima, inspirisanih upravo tim stripom. Od Pejoa sam voleo i njegove „Johana i Pirlouit“, kao i meni drage „Bil i Bula“, „Asteriksa“, „Jakarija“, „Marsupilamija“, nešto kasnije i „Taličnog Toma“, kao i mnoge druge...

PRESSING: *Diplomirao si na Univerzitetu za umetnost, na odseku za slikarstvo. Da li si tokom školovanja imao dodir sa stripom i da li ti je samo školovanje, i u kolikoj meri, pomoglo da se razviješ i kao strip crtač?*

TAMBA: Nažalost, skoro da uopšte nisam imao dodira sa stripom tokom studija, jer strip nije ni postojao kao umetnička disciplina na Univerzitetu. Možda sada i postoji, mada sumnjam... Tako da, ko želi da se bavi stripom, konceptualnom umetnošću, ilustracijom u reklamne svrhe ili za decu, formira se i školuje sam, bez ičije pomoći. Znači da mi samo školovanje i studiranje nije pomoglo da postanem strip crtač, iskustvo koje sam stekao studiranjem mogao bih možda da iskoristim ako odlučim da postanem slikar... Ali za sada ostajem veran stripu (Smeh)...

PRESSING: *Rumunija ima mnogo talentovanih crtača. U Klužu, pod patronatom Adrijana Barbua, postoji ad hoc škola stripa. Da li misliš da takve škole mogu da se formiraju i u drugim gradovima? Ako je tvoj odgovor pozitivan, kako bi ti organizovao jednu takvu školu i da li bi takvo organizovanje i „fabriko- vanje“ novih mladih autora pomoglo u stvaranju neke nove i značajnije strip scene u Rumuniji?*

TAMBA: Neka normalna reakcija budućih strip autora koji bi se ovde školovali bila bi da se okrenu saradnji sa inostranim izdavačima. Za njih bi to bila jedina opcija, jer rumunski izdavači ne žele da rizikuju i svoj novac ulože u strip izdanja u nekim razumnim tiražima. To je donekle i razumljivo, jer niko ne želi da

ELABUGA

TAMBA

investira u biznis koji ne donosi profit. Mislim da bi jedno od rešenja bilo da domaće institucije kulture krenu sa ulaganjem u strip i u formiranje publike kroz razne promocije i podršku raznim strip projektima, kao i uz formiranje i osnivanje pomenutih autohtonih škola stripa. Isto tako bi se uz državni novac moglo stvoriti i ozbiljnije i održivo strip izdavaštvo, koje bi kontinuirano izdavalo strip izdanja, sa radovima domaćih i stranih autora.

PRESSING: Baš u jednom takvom projektu, finansiranom i od strane države, sada već kultnoj strip antologiji „Knjiga o Džordžu“ (The Book of George), izdavača „Hardkomiks“ (Hardcomics), učestvoovao si i ti sa svojim kratkim stripom „Francuski zombi pokret otpora“ (Zombie french resistance). Kada si izdao svoj prvi strip?

TAMBA: U stripu sam debitovao kada sam imao 15 godina. Bio je to neki edukativni strip na četiri table, objavljen u jednom nastavnom časopisu sa veoma ograničenim tiražom. Želja je bila da časopis izlazi mesečno, ali se sve, na žalost, završilo sa tim prvim brojem. Kasnije, tokom 2000. godine, saradivao sam sa nedeljnikom „Akademija Katavenku“ (Academia Catavencu) i naša saradnja je trajala pune dve godine. Tu sam crtao po 2-3 strip table nedeljno i to sa nekim lokalnim super herojem zvanim „Rezolvatorul“, šaljivim likom sa brkovima i povećim stomakom koji je održavao red među korumpiranim političarima. Sa istim izdavačem sam saradivao i na njihovom letnjem „Catavencu“ godišnjaku, sa oko 30 tabli stripa. Bio je to almanah na formatu A5 koji je u svom sadržaju imao otprilike 80% političke strip satire. Iako tada još nisam bio baš iskusan crtač, taj period je bio od izuzetnog značaja za jednog strip autora u nastanku. Ta saradnja, koju si pomenuo, sa „Hardkomiksom“ i moje prisustvo u knjizi „Knjiga o Džordžu“ došla je 2010. godine. Bio je to jedan moj kratki strip od nekoliko tabli. Upravo mi je taj strip i omogućio da tokom 2011. godine započnem saradnju sa izdavačem „Kastermanom“ (Casterman).

PRESSING: Rad na tvom prvom strip albumu „Elabuga“ započeo si još 2004. godine, zajedno sa scenaristom Georgom Draganom (Georg Dragan), koji je uz dosta izmena konačno izdat tek 2011. godine od strane izdavača „Mandradora“. Kakva je bila tvoja saradnja sa Georgom Draganom i kako je nastajao album „Elabuga“?

TAMBA: Georga sam upoznao u jednoj reklamnoj agenciji 2003. godine, gde smo bili kolege – on je radio kao kopirajter, a ja kao ilustrator. Obojica smo bili strastveni ljubitelji stvari vezanih za Drugi svetski

rat. On je bio ljubitelj njegove istorijske strane, a ja vizuelne: uniformi, oružja, vozila... I tako smo rešili da zajedno napravimo strip sa tom tematikom. Odlučili smo da se koncentrišemo na događaje sa Istočnog fronta, i da jedan od glavnih protagonista stripa bude Rumun. Nastala je tako jedna dramatična priča o grupi ratnih zarobljenika koji beže iz logora u Sibiru i njihove avanture kroz koje prolaze u bekstvu od zarobljeničtva i rata uopšte. Na početku smo odradili nekoliko tabli stripa, ali smo ubrzo došli do zaključka da tu priču možemo da proširimo i da tako dublje sagledamo jednu takvu ratnu dramu. Tako je nastala i druga verzija scenarija u kojoj nekoliko ratnih zarobljenika prepričavaju svoja iskustva iz rata u nekoj logorskoj baraci u Rusiji, tokom Božićne večeri. Nakon 20 tabli stripa prema novoj verziji scenarija, brzo smo shvatili da ćemo i od te varijante odustati. Scenario smo i dalje razrađivali, ne toliko sa istorijske tačke gledišta već sa aspekta subjektivnog doživljaja ratnih strahota. Konačno smo došli do verzije scenarija koja je bila više spiritualno koncipirana, verzije koja je opisivala beznadežnost, patnju i borbu malog čoveka sa neprijateljem u samom sebi.

PRESSING: Sa „Elabugom“ si ušao na velika vrata na rumunsku strip scenu. Tvoj stil crtanja su ljudi sa lokalne strip scene već uveliko upoređivali sa velikanima svetskog stripa poput Minjole, Milera pa i Didijeja Komesa. Ko je zapravo na tebe najviše uticao od strip autora, i koje od njih najviše ceniš?

TAMBA: Iстина je da sam bio pod uticajem velikih stranih autora pa i pomenutih. Miler, Minjola, Adlard, Fegrado autori su koje izuzetno cenim i koji su baš po mom ukusu – oni odgovaraju mojoj percepciji stripa. Ipak, imam još puno toga da naučim od njih, ali i od drugih autora. Apolutni majstor stripa, po mom mišljenju, bio je i ostao Majk Minjola.

PRESSING: Tvoj rad na stripu je primetio scenarista Erik Borg koji te je pozvao da zajedno radite strip album. Tako je nastao album „Sidi Bouzid Kids“ izdavača „Kasterman“. Da li si bio iznenađen pozivom Borgia i kako je tekla saradnja na ovom albumu?

TAMBA: Stigao mi je mejl negde tokom februara 2011. godine od Erika u kome mi je predložio da zajedno radimo na njegovom projektu „Sidi Bouzid Kids“. On je, naime, na salonu stripa u Angulemu video moj kratki strip iz antologije „Knjiga o Džordžu“, i moj stil crtanja mu se mnogo dopao pa je želeo da baš ja saradujem sa njim na tom projektu. Odradio sam nekoliko probnih tabli kako bi ceo projekat predstavili „Kaster-

manu". Posle nekih mesec dana Erik mi je javio da je projekat prihvaćen od strane tog izdavača. Tada sam bio stalno zaposlen kao grafički dizajner u kompaniji koja se bavila edukativnim softverom. Istog dana kada je Erik javio da je stigao pozitivan odgovor od „Kastermana“, ja sam mentalno dao otkaz u toj kompaniji. Tako smo nas dvojica započeli jednu uspešnu saradnju, koja je tekla bez ikakvih problema i koja je trajala punih devet meseci, tokom kojih smo razmenili preko 100 mejlova.

PRESSING: Marta 2012. godine, zvanično si predstavio album „Sidi Bouzid Kids“ na Međunarodnom salonu knjige u Parizu zajedno sa Borgom. Koliko je tebi to potpuno novo iskustvo značilo i da li je to bio momenat u kome ti se ostvario dečjački san – da postaneš pravi profesionalni strip autor?

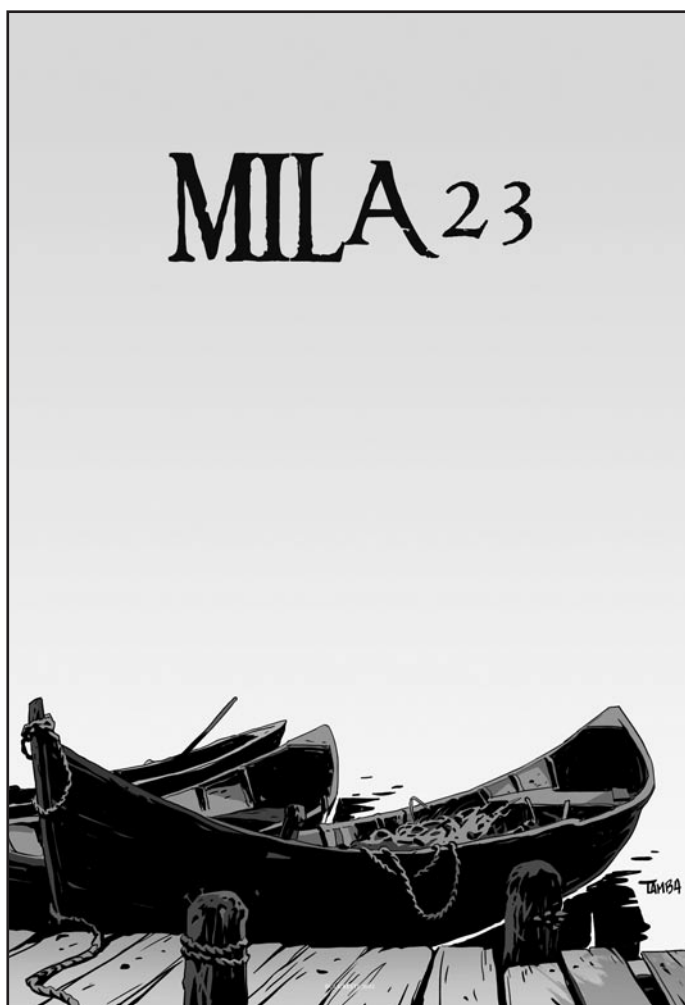
TAMBA: Da, sanjao sam o jednom takvom trenutku još dok sam bio dete, i da, ostvario sam taj svoj san. Srećan sam što sam proživeo jedno takvo prelepo iskustvo i iskreno se nadam da ću u budućnosti imati još puno takvih trenutaka.

PRESSING: Rumunija će u 2013. godini biti zemlja počasni gost na već pomenutom salonu knjige u Parizu. Među ukupno 27 autora koji će biti gosti salona i predstavljati Rumuniju, kao mlade snage novog rumunskog stripa, zajedno sa Ileanom Surdukan, bićeš prisutan i ti. Da li smatraš da će se ovim gestom organizatora salona promeniti sama percepcija i prijem stripa u Rumuniji?

TAMBA: Na žalost, mislim da će ovaj događaj (mislim tu na deo koji pripada stripu), kao i neki drugi pre njega, biti ispraćen samo od strane naše male strip zajednice, od strane lokalnih ljubitelja i onih koji prate evoluciju stripa u Rumuniji. A to će ipak biti jedan značajan kulturni događaj na kome će učestvovati i rumunski strip autori i to, rekao bih neskromno, veoma dobri...

PRESSING: Kod izdavača „Mandragora“ objavljen je i tvoj najnoviji strip album, „Mila 23“, takođe u saradnji sa scenaristom Georgom Draganom. Možeš li nam reći čija je ideja bila da se napravi ovaj album o proslavljenom olimpijskom šampionu, kanuisti Ivanu Pacajkinu?

TAMBA: Ideja da se napravi strip o slavnom sportisti Ivanu Pacajkinu pripada „Di-Si Komjunikejšansu“ (DC Communications), a predložena je u sklopu programa „Rowmania“, programu koji promovise eko-turizam u Rumuniji. Bio je to projekat sa izuzetno kratkim rokovima, imao sam na raspolaganju svega 2-3 meseca za crtanje kompletnog albuma. Ipak, i uz veoma kratak i zgusnut raspored samog projekta, bilo je istinsko

zadovoljstvo učestvovati u njemu, i mogu slobodno reći da sam izuzetno poštovan što sam na njemu radio.

PRESSING: Na dvadeset drugom Međunarodnom salonu stripa u Konstanci (Rumunija) 2012. godine, na kome si učestvoovao kao počasni gost, dobio si plaketu za doprinos rumunskom stripu „Sandu Florea“. Koji su tvoji utisci o samom salonu stripa i o nagradi koju si dobio?

TAMBA: Učestvoovao sam i na prethodna dva salona stripa pre ovog, gde sam izlagao nekoliko svojih strip tabli, da bih te 2012. godine dobio poziv da učestvujem po prvi put i kao počasni gost salona. Verovatno je razlog za taj poziv i to što sam u relativno kratkom roku objavio tri strip albuma, od toga jedan za stranog izdavača. Na tom salonu se desio susret mlađih i starijih snaga rumunskog stripa i to je bio događaj na kome je, kroz niz manifestacija, predstavljen domaći strip od zlatnog doba rumunskog stripa do današnjeg dana. Nagrada i plaketa „Sandu Florea“ mi je pripala zbog, kao što sam već napomenuo, ostvarenog uspeha da u relativno kratkom periodu izbacim tri strip albuma, i ja se iskreno zahvaljujem na toj nagradi gospodi Sandu Florei i Dodu Niti. Ovu nagradu smatram i za neku vrstu štafete koju starija generacija rumunskih strip autora predaje novoj, mlađoj generaciji, i najiskrenije se nadam da će ta naša nova generacija autora imati šansu da strip u Rumuniji izdigne na jedan viši nivo. Nadam se, takođe, da će ovaj salon u budućnosti biti još masovniji, jer je to manifestacija od izuzetnog značaja za rumunski strip.

PRESSING: Šta trenutno radiš i na kom novom strip projektu si angažovan?

TAMBA: Trenutno sa Erikom Borgom razrađujemo novi strip projekat, koji bi uskoro trebalo da počne da se realizuje. Takođe, trenutno radim na još dva nova strip albuma za koje tražim izdavača. Nadam se da će jedan od njih izaći krajem ove godine, negde u novembru.

PRESSING: Za kraj, koliko si upoznat sa strip scenom u regionu, u prvom redu iz zemalja u okruženju kao što je Srbija i ostale države nastalim iz bivše Jugoslavije? Da li bi, ako ti stigne poziv, učestvoovao na nekom od salona stripa iz pomenutog regiona?

TAMBA: Na žalost, nisam baš upoznat ni sa događajima vezanim za strip u samoj Rumuniji, pa samim tim nemam ni predstavu o stanju na strip scenama zemalja iz pomenutog regiona, iliti iz „komšiluka“. Do sada nisam primio nijedan poziv za učešće na nekoj od strip manifestacija iz pomenutog regiona.

Razgovarao: Dragan PREDIĆ

UNDERGROUND

BRATE, OVAJ
MATORI EMIL SVAKOG DANA
ULAZI OVDE... OSTANE NA KRATKO
I ODLAZI... BRATE... KAD ODE, MI
ULAZIMO... DA VIDIMO ŠTA TO
MATORI KRIJE...

AJMO,
MATORI
ODLAZI...

AJDE,
SILAZIMO
TAVČE!

SAČEKAJ
B'E...

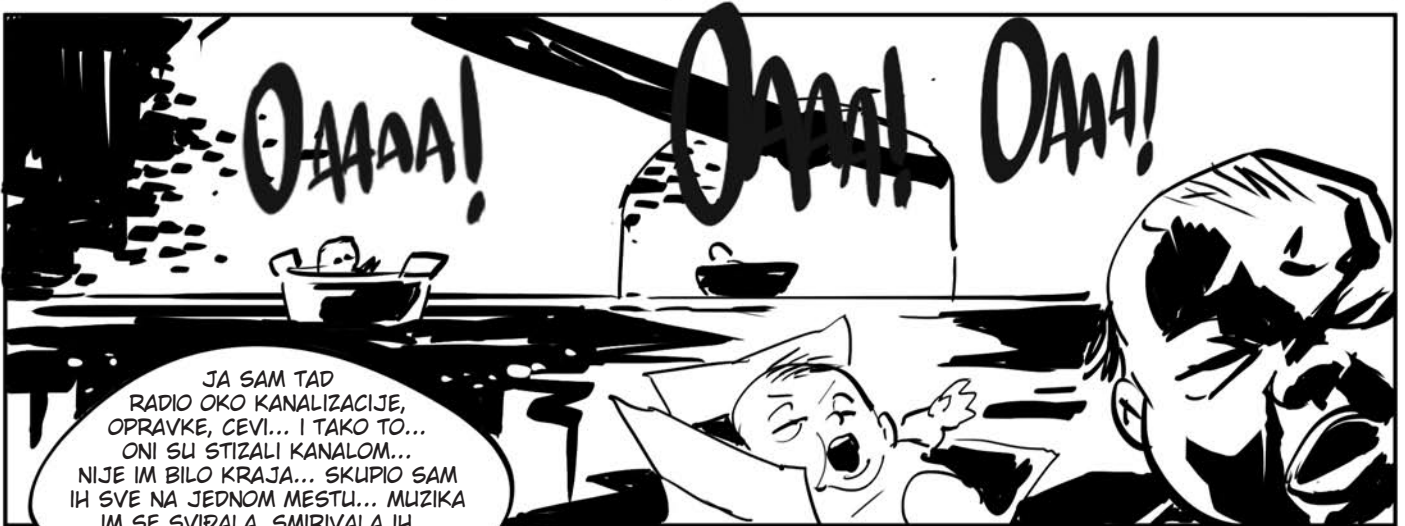

EJ,
OSTAVI
MALO I ZA
MENE...

Quo vadis, Dilan Dog?

Roberto Rekjoni je jedan od najpopularnijih strip scenarista u Italiji, i uopšte jedna od najpopularnijih strip figura savremene italijanske strip scene. Prvi razlog za to je činjenica da se ovaj Rimljanin od prošle godine nalazi na kormilu strip serijala „Dilan Dog“, uz „Teksa Vilera“ najprodavanijeg „Boneli“ mesečnika. To mesto zaslužio je nakon dvadeset godina profesionalnog stvaralaštva u vodama italijanskog stripa u koje je uplovio kao dvadesetogodišnjak. Kuriozitet vezan za njegovo urednikovanje na serijalu „Dilan Dog“ jeste to što je Dilanov „otac“, scenarista Ticiojano Sklavi, inače povučen iz javnosti i bar prividno isključen iz stripovskih tokova predložio njega kao osobu koja je u stanju da preporodi serijal o „detektivu natprirodnog“ čiji su tiraži nekoliko godina unazad sve primetnije padali. Iako pred poprilično izazovnim zadatkom, Rekjoni se odlučio na još jedan: čelnicima kuće „Boneli“ predložio je pokretanje prvog „Boneli“ serijala u boji. Neki novi „Boneli“ projekti o kojim Rekjoni i dalje stidljivo priča, već su u pripremi, a stripski putevi iz Milana sve češće vode u Rim.

PRESSING: Za početak, možete li se setiti svog prvog scenarija? Onog za koji sigurno možete da kažete: „Ovo je moj pravi scenario“.

Roberto REKJONI: „Mašina 3“. Crtao ju je Leonardo Masimilijano (Leomaks) za reviju škole stripa koju smo obojica pohađali. Bila je to veoma ironična i nasilna priča. Godinama kasnije vratili smo se glavnom liku te priče.

PRESSING: Na kojim stripovima ste odrastali?

REKJONI: „Miki Maus“ i „Spajdermen“. Kasnije, sa dvanaest godina, otkrio sam „Andreu Pacijencu“ i „Dilana Doga“ i život mi je postao mnogo komplikovaniji.

PRESSING: Koji su pisci i scenaristi najviše uticali na vas?

REKJONI: Ticiojano Sklavi, Frenk Miler, Elmor Leonard, Robert Hajnlajn i Džos Vidon.

PRESSING: Pitanje koje zanima svakog ljubitelja „Dilana Doga“ jeste kako je Sklavi uticao na vaše pisanje.

REKJONI: On je počeo sa svim elementima postmodernizma koji su kasnije postali zaštitni znak Kventina Taratina. Njegov opus, njegova sposobnost da raščlani priče drugih i da onda iskoristi njihove deliće kako bi konstruisao nove – to me je naučilo kako da gledam na narativ.

PRESSING: Što se tiče saradnje sa Sklavijem – da li ste upoznali jednog od najvećih italijanskih i evropskih scenarista neposredno pre nego što ste postali urednik „Dilana Doga“ ili ste bili u kontaktu i ranije? Poznat je po tome što ne voli da se pojavljuje u javnosti...

REKJONI: Poznavao sam Ticiojana ranije. Ne dobro, pošto je vrlo povučen i suzdržan, ali bio sam kod njega i bili smo u prilici da pričamo o „Dilanu Dogu“ i onome što on predstavlja. Kad je Ticiojano rešio da revitalizuje serijal, pozvao me je i pitao me da li sam zainteresovan za to. Kazao mi je da je „Mater Morbi“ jedna od najbolje napisanih priča o istraživaču noćnih mora i da sam ja prava osoba da dovede „Dilana“ u sadašnjost. A kad te tako nešto pitaju, nemoguće je odbiti.

PRESSING: Koliko dugo ste pripremali revoluciju (ako je možemo tako nazvati) koja čeka „Dilana“ i njene glavne teme?

REKJONI: Imali smo godinu i po dana da počnemo da pripremamo

priču iz novog ciklusa. Moja ideja je da vratimo „Dilana“ duhu koji je imao u početnim epizodama, da ponovo bude uznemirujući i, iznad svega, nepredvidljiv. Izbacićemo neke stvari koje su se podrazumevale i ubacićemo ponekog novog junaka – za početak. Ali sve skupa, scenaristi i crtači moći će više da rizikuju.

PRESSING: Kako ste reagovali na strahove mnogih čitalaca da će njihov omiljeni junak i svet u kome se kreće postati gotovo neprepoznatljivi? Bilo je takvih reakcija na društvenim mrežama...

REKJONI: Bio sam spreman na negodovanje najtradicionalnijih fanova. Ali moja ideja je da vratim „Dilana“ onome što jeste, pa nemam sumnji da ćemo pridobiti i skeptike kad priče iz novog ciklusa budu počele da izlaze.

PRESSING: Najavili ste da će serijal „Dilan Dog“ dobiti kontinuitet, kao što

ga danas imaju mnoge televizijske serije i stripovi. Već ste primenili nešto slično u serijalu „Džon Do“. Kako će to izgledati u „Dilanu“?

REKJONI: Da se razumemo, u odnosu na „Džona Do“, kontinuitet će svakako biti opušteniji. Kad poredimo TV serije – više kao „Doktor Haus“ nego „Izgubljeni“. U suštini, biće elemenata koji će se razvijati iz epizode u epizodu da bi posle isplivali na površinu u ciklusima koji će im biti posvećeni. Ali u pitanju će biti stvari skoro nevidljive onima koji ne obraćaju pažnju i svaka epizoda će moći da se čita sama za sebe.

PRESSING: Koje od „Dilanovih“ edicija će postojati u budućnosti i kakve priče će sadržati?

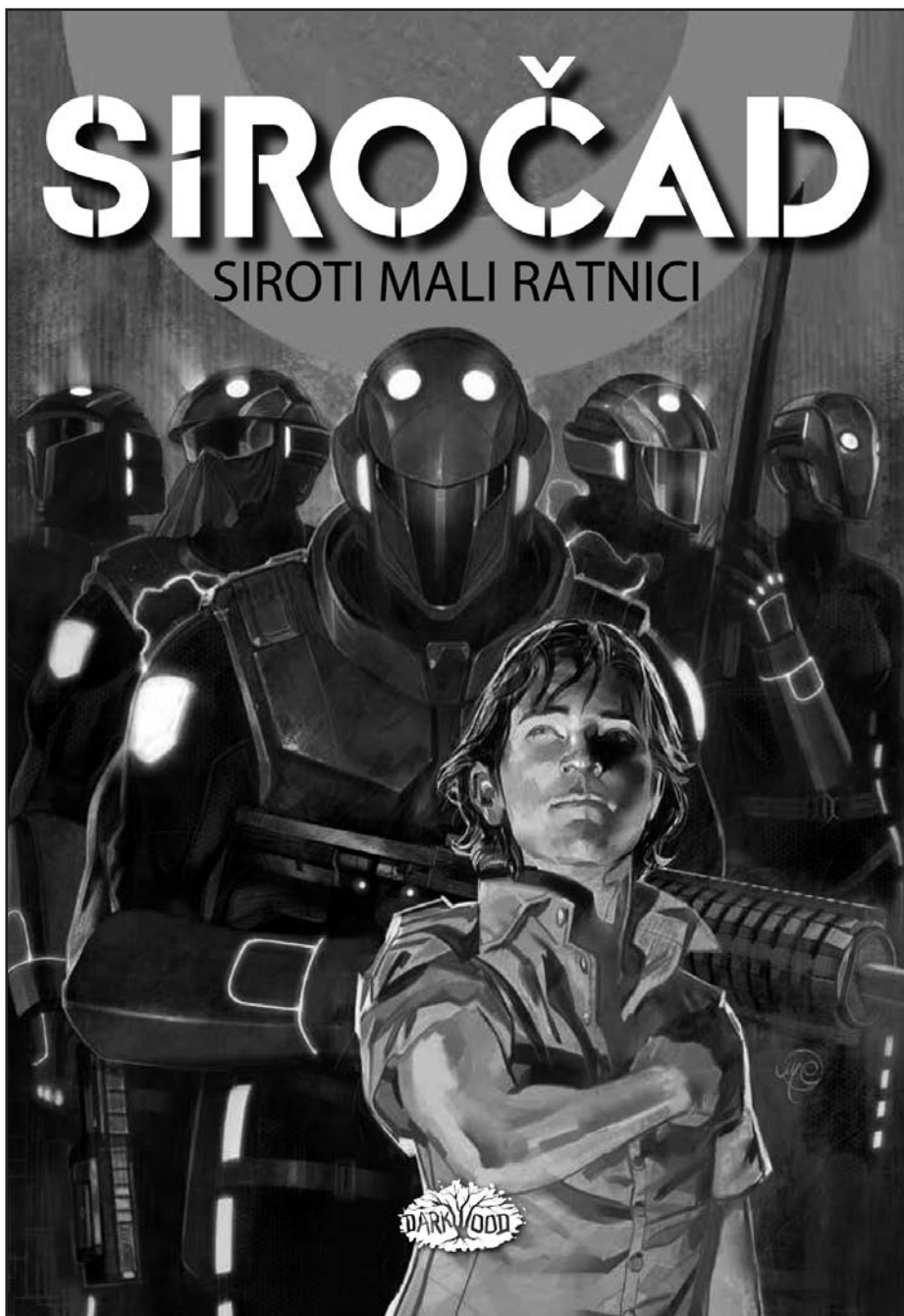
REKJONI: Jedan junak, pet varijanti:

- **DILAN DOG**, mesečni serijal s pričama iz novog ciklusa. Dvanaest priča godišnje.
- **MAKSI DILAN DOG: OLD BOY** objavljivaće nove „Dilanove“ priče koje će se odigravati u originalnom univerzumu koji je osmislio Ticiano – u Londonu zaleđenom u 1988. godini. Devet priča godišnje.
- **PLANETA MRTVIH**, alternativni univerzum koji je osmislio Alessandro Bilota, a u kome se dogodila zombi-apokalipsa i „Dilan“ je ostario. Jedna priča godišnje.
- **PRIČE IZ VAJKFORDA**. U redovnoj seriji inspektor Blok će otići u penziju i nastaniti se na selu. Često će posećivati svog prijatelja „Dilana“ u Londonu. Ali jednom godišnje Dilan će dolaziti kod njega u jedno predivno seoce u provinciji... Puno misterija i užasa. Jedna priča godišnje.
- **KOLOR FEST**. Vratit će se inicijalnoj ideji s mnogim kompletnim autorima koji će davati svoje viđenje „Dilana“.

PRESSING: Da li nove dimenzije pripovedanja u serijalu znače da će i crtači imati nove izazove? Zasad se sve više tiče scenarista.

REKJONI: Izazov je i na scenaristima i na crtačima. Od svih je traženo da daju sve od sebe i da više rizikuju. Da daju emocije, da otkrivaju sebe, da ulože delove svoje ličnosti u glavnog junaka.

PRESSING: Kakav je osećaj biti autor epizode „Mater Morbi“, jedne od najvoljenijih „Dilanovih“ priča iz ovog veka? Pretpostavljam da je taj teret sada nestao i da ga je zamenila druga vrsta tereta.

REKJONI: Kad sam pisao „Mater Morbi“, nisam očekivao da će priča imati takav odjek, pa se nisam uzbuđivao. A ni nakon toga, jer sam osoba koja ne gleda previše iza sebe, već se usredsređuje na sadašnjost. Ako se „Mater Morbi“ smatra dobrom pričom, drago mi je – ali ona je iza mene i moram da nastavim da pišem dobre priče. To je moja odgovornost.

PRESSING: Pošto ste tokom rada u izdavačkoj kući „Boneli“ imali prilike da saradujete s mnogo crtača, koliko se odnos između crtača i scenariste menja od priče do priče? Imate li određeni način pisanja i pripovedanja koji crtači moraju da prate po svaku cenu?

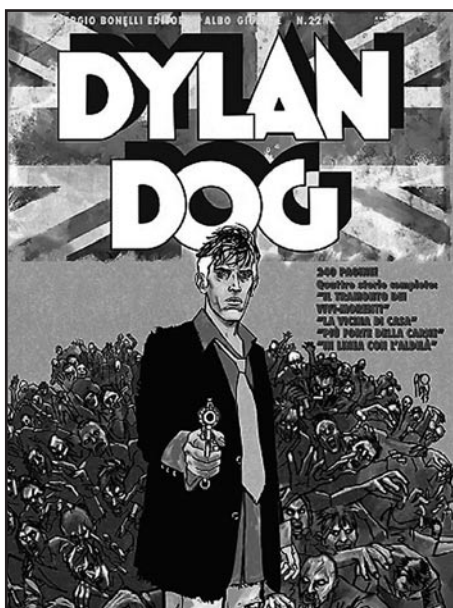
REKJONI: Kad god je to moguće, zamišljam priču onako kako će je nacrtati onaj kome je dodeljena. Trudim se da vidim šta mu se dopada za crtanje, a šta ne, koji su njegovi predlozi i njegove sklonosti, i uvek pokušavam da skrojim priču po njegovoj meri. Veoma volim da diskutujem sa svojim crtačima i da se raspravljam s njima. Na ažalost, zbog rokova to nije uvek moguće.

PRESSING: Kog crtača biste naveli kao primer odlične saradnje? Mnogi „Dilanovi“ fanovi, kao i ja lično, smatraju da je saradnja s Masimom Karnevaleom na priči „Mater Morbi“ odličan primer simbioze scenariste i crtača.

REKJONI: Poznajem se s Masimom već dugi niz godina i verujem da znam šta mu prolazi kroz glavu kad sedne da crta tablu. U načelu, Masimu sve lako dosadi, tako da svaka tabla koju napišem za njega mora imati barem jedan njemu interesantan momenat, koji onda postaje centralan i oko koga on zida sve ostalo. Tako nikad ne gubi koncentraciju i uspeva da održi visok nivo na celoj priči.

PRESSING: Paralelno s revolucijom u „Dilanu Dogu“ započeli ste i „Siročad“, prvi „Bonelijev“ serijal u boji. Tvorci ste vi i Emilijano Mamukari. Kad i kako ste dobili ideju za ovaj projekat?

REKJONI: Strip „Siročad je rođen iz naše ljubavi prema pričama o odrastanju. „Gospodar muva“, „Ostani uz mene“, „To“ – da navedem

nekoliko primera. A takođe su rođeni i iz moje ljubavi prema ratnoj fantastici i prema video-igramama. Emlijano i ja smo poželeti da ispričamo priču o vrlo surovom odrastanju, a da u isto vreme kažemo ponešto i o našoj sadašnjosti. Naučna fantastika je odlična za to, jer je savršen žanr za metafore.

PRESSING: *Kako su u izdavačkoj kući „Boneli“ reagovali na ovu ideju?*

REKJONI: Serija „Siročad“ bila je jedna od poslednjih koje je odobrio Serđo Boneli lično, na šta sam ponosan. Nije bilo nekih problema u vezi s tim – predstavili smo mu našu ideju i Serđo je rekao: „Dobro, krenite“.

PRESSING: *Koji autori rade na „Siročadi“?*

REKJONI: Emilijano Mamukari, Alesandro Binjamini, Đidi Kavenago, Masimo dal’Oljo, Luka Mareska, Verter del’Edera, Đorđo Santuči, Davide Đanfeliče i Mateo Kremona kad je crtež u pitanju. Lorenzo de Feliči, Analiza Leoni, Arijana Florean, Đovana Niro, Alesija Pastorelo, Luka Bertele i Stefano Simeone kad su koloristi u pitanju.

PRESSING: *Recite nam nešto više o zapletu „Siročadi“.*

REKJONI: To je priča o grupi klinaca koji su preživeli jedan holokaust i koje je prisvojila vojska kako bi ih pretvorila u vojnike. Zbog čega? Da bi ratovali protiv nepoznatog neprijatelja.

PRESSING: *Teško je svrstati „Siročad“ u neku školu stripa. To je bez sumnje prednost kod čitatelja, podjednako i kod onih koji redovno prate „Bonelijeve“ stripove i kod onih koji to rade povremeno. Koje elemente stripa očekujete da će publika najbolje prihvatiti?*

REKJONI: „Siročad“ su delom naučnofantastični strip, delom ratna priča, a delom misterija. Ali prava srž i duša priče su u likovima i u odnosima koji se razvijaju između njih. To je u osnovi priča o čovečanstvu i ljudskosti. Eksplozije su samo pozadina.

PRESSING: *Kakav je osećaj pisati naučnu fantastiku u današnje vreme, kad je 21. vek već odmakao, a književnost, stripovi i filmovi su puni fenomenalnih ostvarenja?*

REKJONI: Naučna fantastika je žanr. I kao svaki žanr, za neke stvari može poslužiti dobro, a za neke loše. Izabrao sam naučnofantastičnu priču jer sam želeo da ispričam nešto o našoj sadašnjosti bez prevelikog ulaženja u detalje.

Da sam smestio „Siročad“ u neki od skorijih ratova, to bi postala priča o tom konkretnom ratu u tom konkretnom delu sveta. Moj cilj je, međutim, da kažem nešto uopštenije o logici koja se nalazi iza rata i o tome kako je taj sistem uvek iskorišćavao nove generacije za svoje potrebe.

PRESSING: *„Siročad“ je priča koja treba da se preseli i u druge medije, zar ne? U ovaj projekat uložena je prilična količina novca...*

REKJONI: Ova priča je zamišljena kao nešto što može da se razvija na mnogim mestima, ali strip je naša osnova. Serija je vrlo ambiciozna – i skupa – i želimo da je razvijemo gde god je to moguće.

PRESSING: *Koja stripska scena vam deluje najvitalnija poslednjih godina – američka, francuska, neka treća? Koji vam autori privlače pažnju?*

REKJONI: Po meni je trenutno najvitalniji američki nezavisni strip, naročito ono što izdaje „Imidž“. Amerikanci prvi put ozbiljno istražuju neki drugi žanr osim superherojskog – i to im dobro ide. Pažljivo pratim šta rade Robert Kirkman i njegova ekipa.

PRESSING: *Da li je budućnost izdavačke kuće „Boneli“ u mini-serijalima?*

REKJONI: Koncept mini-serije je već preva-

ziden. Na primer, „Siročad“ nisu prava miniserija, već serija s krajem. Zamišljena je po sezonama koje mogu da se nastavljaju iz godine u godinu, zavisno od uspeha. U pitanju je razrađeniji koncept od onog koji nude miniserijali.

PRESSING: *Kakva je današnja italijanska scena? Mnogi je vide kao „Bonelijevu“ scenu, ali tu postoji još mnogo autora koji rade izvan te izdavačke kuće. Šta privlači vašu pažnju na lokalnim kioscima i u lokalnim knjižarama?*

REKJONI: Autorska scena je u velikom usponu u Italiji zahvaljujući autorima kao što su Đipi, Zerokalkare, Manuel Fiori i mnogi drugi. A tu je i Leo Ortoalni, tvorac „Rat Mana“, možda i najbolji italijanski autor.

PRESSING: *Koju „Bonelijevu“ seriju biste voleli da pišete?*

REKJONI: „Teksa“. Ali kad bolje razmislim, već ga pišem!

PRESSING: *Koja je vaša poruka čitaocima „Dilana Doga“ i „Siročadi“ u Srbiji? Koje su osnovne stvari koje mogu pronaći u ovim stripovima?*

REKJONI: Emocije, provokacije i vezivanje za likove i priču.

Razgovarao: Zlatibor STANKOVIĆ

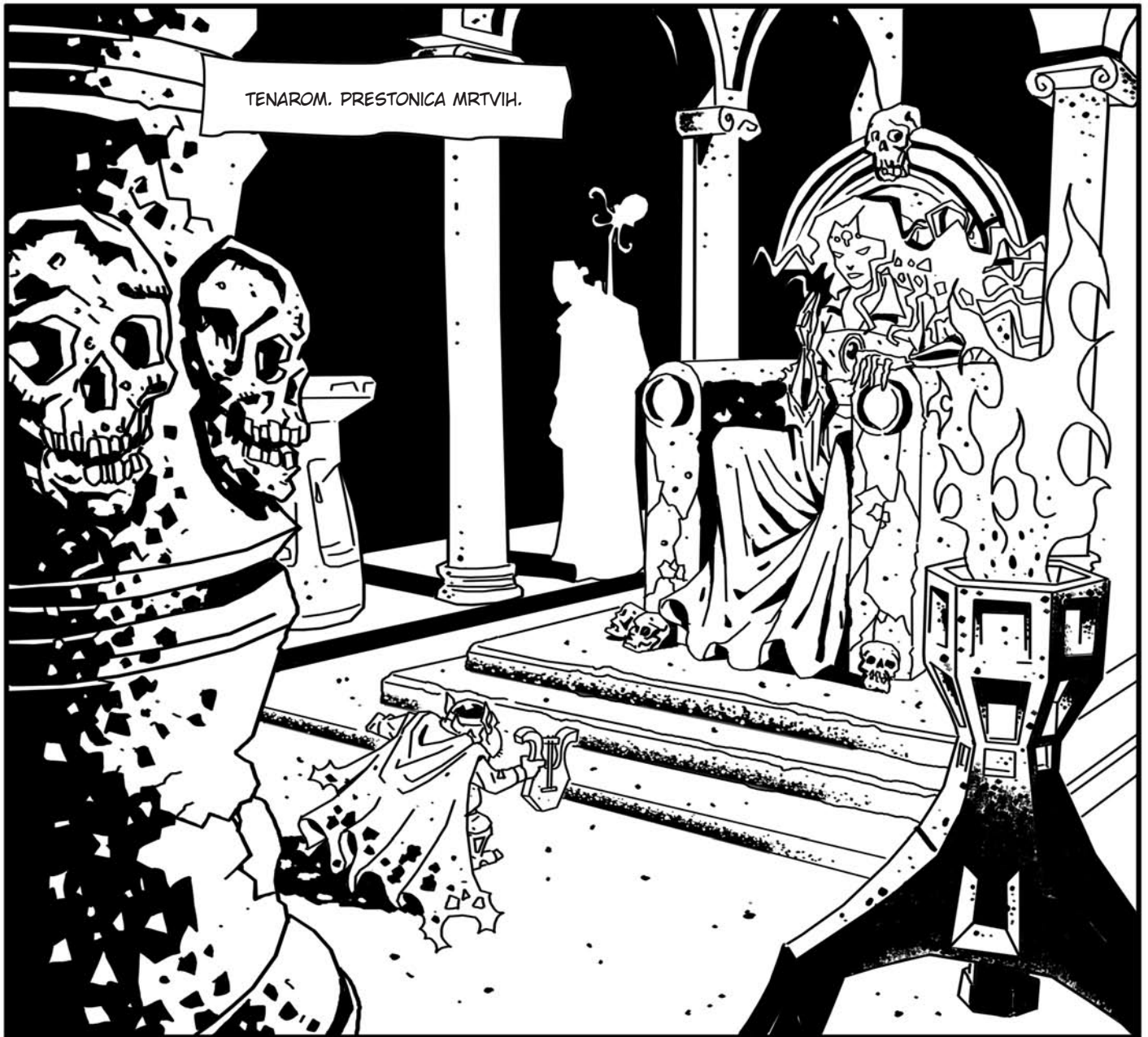
Prevod: Vladimir TADIĆ

15.

TENAROM. PRESTONICA MRTVIH.

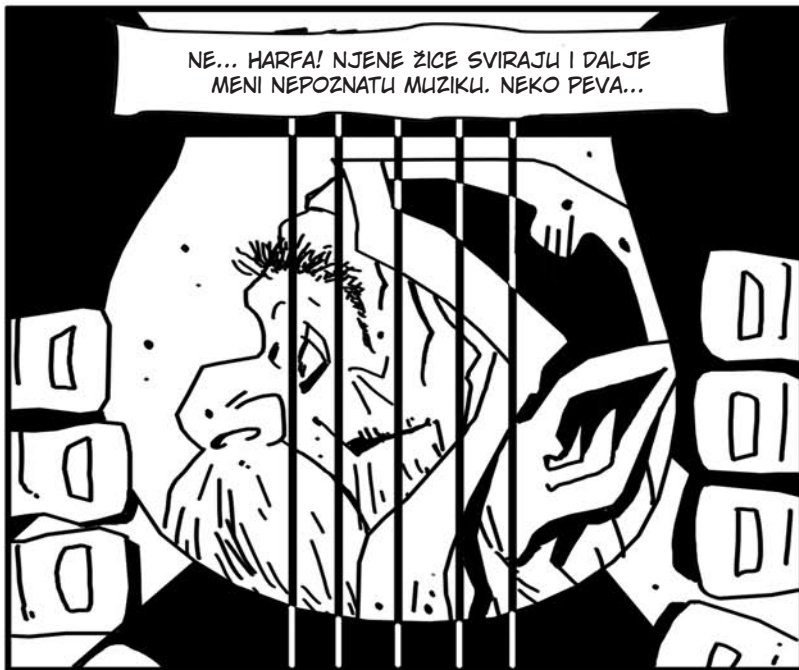
DOBRODOŠAO ARLENE!
OČEKIVALI SMO TE.

PLUT JE BIO DUG.
IMAM... IMAM HARFU KAO
ŠTO JE I BIO DOGOVOR.

HARFU ARLENE...

NE... HARFA! NJENE ŽICE SVIRAJU I DALJE
MENI NEPOZNATU MUZIKU. NEKO PEVA...

...I RAZGOVARA SA HARFOM. NJENA PESMA
ZALAZI U NAJDUBLJE ODAJE MOJE DUŠE.

ŽENA PEVA NA MENI NEPOZNATOM JEZIKU
I ONA... ONA PREPOZNAJE MUZIKU HARFE.

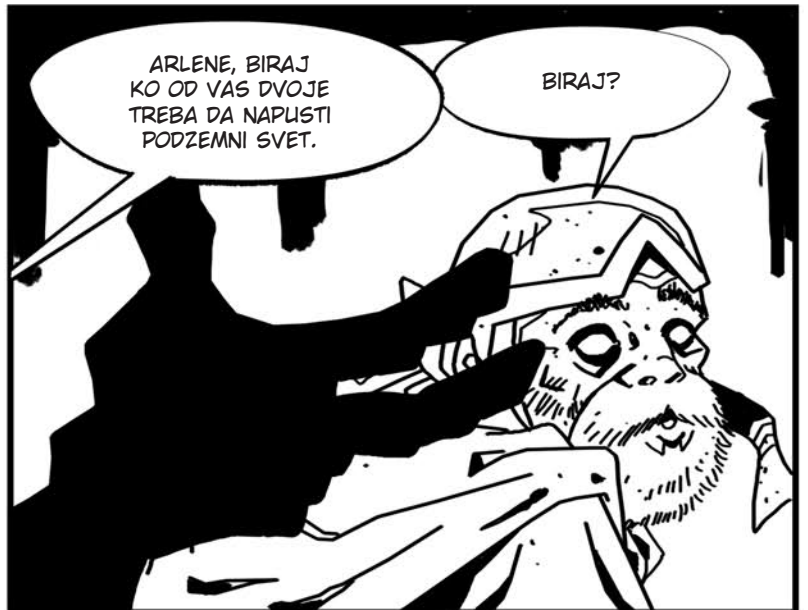

EURIDIKA. ONA JOŠ LVEK NIJE U
POTPUNOSTI OTRGNUTA OD SVETA ŽIVIH.

ŠTA RADI NA
ONOM MOSTU?

ČEKA NA ZASLUŽENI
MIR KOJI JOJ MOŽE DONETI
SAMO OVA HARFA.

20.

LEGENDA KAŽE DA KADA ČOVEK ŠAPNE JEDNOM
LEPTIRU SVOJU ŽELJU I OSLOBODI GA...
VELIKI DUH ĆE ISPUNITI NJEGOVU ŽELJU.

MNOGO LEPTIRA JE DO OVOG TRENUTKA
ČULO MOJU JEDINU ŽELJU.

MNOGO VEKOVA JE
PROŠLO OD TADA.

MNOGA NADANJA SU SAHRA-
NJENA U DUBINAMA MORA.

MNOGA.

MNOGA... ALI NE SVA. EURIDIKA...

...LJUBAVI MOJA.

ČAK NI MORSKE ALGE U TVOJOJ KOSI, NI SUZE U TVOJIM OČIMA, NISU NAUDILI TVOJOJ LEPOTI.

ČEKAO SAM NA TEBE SKORO CELU VEČNOST.

PROLEĆE JE. PTICE PONOVO PEVAJU.

PONOVO SAM PROBUĐEN IZ MRTVIH.

DUGO SAM ČEKAO NA TEBE.

PREDUGO.

ARLENE, IDI ODSPAVAJ MALO,
ZNAŠ DA SE NE PLAŠIM DA
OSTANEM SAMA U MRAKU...

SADA KADA SAM PORED TEBE,
NISAM VIŠE LIMORAN. NEMOJ DA
SE BRINEŠ ZA MENE. TVOJE
RUKE SU JOŠ UVEK HLADNE.

TVOJE SU TAKO TOPLE.
UGREJ ME. DA LI SI ZBOG MENE
DOŠAO OVDE U DOLINU...?

NARAVNO DA NE. UPRAVO
TRAŽIM MOJU AMAJLIJU KOJU
SAM IZGUBIO NEGDE U
TVOJOJ HALJINI.

NE TAKO GLASNO...
TI... TI NEOTESANKO!
ZNAŠ DA NISMO SAMI.

KAKO JA ČUJEM,
SVI OSTALI VEĆ SPAVAJU,
ZAR NE?

PONOVO MI URLAŠ
U LIVO! KAD ĆEŠ VEĆ
JEDNOM DA NAUČIŠ DA
ŠAPUĆEŠ...?

In memoriam: Miodrag Miša MARKOVIĆ
Piše: Aleksandar TEOKAREVIĆ

Odlazak velikana

Godine 2012. zavek nas je napustio Miodrag Miša Marković, po rečima Branislava Miltojevića (strip teoretičara i publiciste) „kultna ličnost niške strip scene“. Ali šta je to što je Markovića činilo „kultnim“? U pitanju je, svakako, njegov dugogodišnji, predan i temeljan rad iz oblasti devete umetnosti!

Kako to uvek biva, priča o Miši Markoviću i njegovom velikom talentu ima dva početka. Prvi je dan kada je umetnik došao na svet, a drugi kada je prvi put uzeo olovku u ruke i na papiru izrazio sklonost ka crtanju! Marković je rođen 24. 02. 1944. godine, u Nišu. Počeci Markovićevo stvaralaštva povezani su sa počecima stvaralaštva jednog drugog umetnika sa ovih prostora. Naime, na osnovu prvih napisanih scenarijskih predložaka (za strip) današnjeg poznatog reditelja i scenariste Gorana Paskaljevića, Marković je početkom šezdesetih nacrtao svoje prve stripove. Posebno je uvek isticao plod njihove saradnje koji se ogledao u stripu o Robinu Hudu, za koji su im, kao inspiracija, poslušile avanture Erola Flina sa filmskog platna.

Marković je šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina stekao znatno crtačko iskustvo uradivši u tom periodu brojne stripove. Paleti svojih uspeha pripojio je prvu nagradu u konkurenciji od preko 80 autora, na konkursu „Dečijih novina“ 1978. godine. Nagradu je izdejstvovao stripom „Događaj na sporednom putu“. Od radova na ilustracijama, poznat je po ilustriranju tekstova D. Jankovića Belog, za „TV novosti“, od 1966. do 1968. U pitanju je serija portretnih karikatura, pod nazivom „kartune“. Dalje, nastavlja svoj rad na karikaturama za beogradski časopis „Glas zaštite na radu“, kao i časopis „Preporod“ (1969-1971). U spektar svojih ilustracija uvrstio je ilustracije za časopise „Eva i Adam“ i „Praktična žena“ (1972-1974), kao i časopis „Računari“ (1984- 1985),

u izdanju „Duge“. Takođe se našao u ulozi edukatora, radom na serijalu „Kako naučiti crtanje!“, za francuski „Natan“ (pariski „Galimar“, 1990-1991). Sem ilustracija, većim manevrima njegove ruke, nicali su brojni novinski stripovi. Isti se kriju iza naslova „Mali miš“ („Glas omladine“, 1962- 1963), „Početak bune protiv dahija“ („Kekec“, 1965), „Dečak Horacije i njegova okolina“ („Narodne novine“, 1965- 1972), „Razgoličeni grad“ (po scenariju D. Jankovića-Belog) u vidu tri epizode za „TV novosti“ (1966-1967), „Razgoličeni grad“ (reprint), „Delo“ (Ljubljana, Slovenija, 1968), „Život životinja“ („Borba“ i „Glas omladine“, 1968)...

Kao što je bio slučaj sa svim značajnijim strip autorima sa ovog podneblja u to vreme, i Markovićeви stripovi našli su svoje mesto u „Yu stripu“. Objavljeni u istom, između 1976. i 1978. godine, nose nazive: „Darinka iz Rajkovca“, „Neustrašiva Ganimete“, „OZNA- protiv Bajgore“, „Greška kontraobaveštajaca“, „Crnogorski Štirlic i operacija Avala“. Pored njih, serijal „Stiv“ (tri epizode, 1980)... Nekim svojim stripovima je sam bio scenarista, a neke je crtao po tuđem predlošku. Jedan od takvih je i čuveni serijal o „Lunu-kralju ponoći“, na kome je radio od 1938-1985. Proizvod se ogledao u tri sveske o „Lunu“, za novosadski „Dnevnik“, za koji je crtao i seriju namenskih, erotskih stripova.

Proširivši svoju delatnost i na ostale regione, Marković je za sarajevske „Male novine“ radio sledeće stripove: „Eko- strip“ (1990), „Put u likovno društvo“ (1990), „Privatni detektiv Iks“ (1990). Trag u svome stvaralaštvu ostavio je i stripom „Nindža“. Njega je, 1989. crtao za skopski „Detski strip“.

Stripovi Miše Markovića su vizuelno snažni, uzbudljivi, puni emocija... Često prikazuju surove, mračne scene, iako u njegovim kadrovima ima dosta belina (svetlosti). Marković svakom detalju na svom crtežu posvećuje dosta pažnje, bilo da se radi o brodskom jedru, nagom telu neke lepotice ili lišću na drvetu... Što se tiče sadržajnosti njegovih stripova, motiv koji je često prisutan jeste period adolescencije i naglih promena uslovljenih odrastanjem - inicijacija!

Ono što je možda najupečatljivije na Markovićevim tablama stripa jeste posvećenost konstruisanju raznih mašina i arhitektonskih građevina u crtežu. Takođe je prisutno i precizno detaljsanje, te vešto prikazivanje strukture formi do sitnih detalja – što

Crtež: Dragoš JOVANOVIĆ Feira

ni malo ne čudi ako uzmemo u obzir činjenicu da je Marković bio diplomirani inženjer arhitekture. Njegov rad obiluje snažnim kontrastima svetlog i tamnog. Mestimično su upečatljive i njegove šrafure, kojima predstavlja i naglašava strukturu određene forme. Poigravanjem crnim i belim postiže po koji odsjaj na tamnim površinama. Markovićeв rad neodoljivo podseća na rad danas, na žalost, takođe pokojnog Amerikanca Ala Vilijamsa, crtača poznatog domaćoj publici mahom po stripu „Fil Korigan“. Marković je, međutim, kao svog uzora uvek navodio Aleksa Rejmonda („Rip Kirbi“, „Tajni agent X- 9“, „Džim iz džungle“...).

Njegove priče i crteži, takođe, odišu erotskim nabojem. Ne previše vulgarni, ali erotski primamljivi crteži nagih tela, uklopljeni u drame ili krimice, sa socijalnim i (a)moralnim uzrocima i posledicama, sa primesama pamfletizma, daju kompletnu sliku vremena i događaja, kojih je naš umetnik svedok. Sem navedenog, u Markovićevim crtežima (kao i scenarijima po kojima radi) prisutna je jaka doza poetičnosti. Ta poetičnost u njegovim stripovima, s vremena na vreme, zadire u domen fantastike.

Deo svoje ličnosti, Marković nam ilustruje u svojim stripovima! Na taj način, upoznavajući njegov rad i sklonosti u načinu na koji stvara, upoznajemo karakter i deo ličnosti ovog umetnika. Za Mišu Markovića se može reći da je bio umetnik starog kova.

ROVOVI: TEŠKA ARTILJERIJA

SCENARIO: TASOS ZAFEIRIADIS
CRTEŽ: PETROS CHRISTULIAS

MALO BELOG LUKA ŠTO SAM PRONAŠAO NA PATROLI, 4 GLAVICE DIVLJEG LUKA NA KOJE JE NABASAO KOLEGA PRAŠINAR, I LJUTE PAPIRIČICE OD KUĆE.

PREVOD: MIŠA MITRANOVIĆ

ШВРЋА И ДРУЖИНА

Mijat MIJATOVIĆ

013

Aleksandar ANĐELKOVIĆ

Scenario: Marko STOJANOVIĆ, Crtež: Dušan CVETKOVIĆ

Predrag IKONIĆ Peđa SLAVNI

Larmadžije
Ambasadori dobre volje

Razvijao sam se prirodno, putem teške šljake

PRESSING: *U Leskovcu, na 15. Balkanskoj smotri, pričao si mi o načinu na koji radiš. Šta podrazumevaš pod periodima intenzivnog rada i intenzivnog odmora? Zašto je važno da se smerujuju?*

IGOR KORDEJ: Pa, kad se radi, onda se radi – potpuni fokus i disciplina. Ništa writer's block, artist' block – te izgovore ne priznajem... Ti periodi traju 10-15 dana dok ne završim određenu količinu strana koju sam si zadao. Obično su to sekvence od petnaestak strana. Zbog te fokusiranosti uspijevam ih i završiti u tom periodu, po principu „manufakture”. Tako ja zovem faze rada, kad prvo uradim svih 15 strana u olovci, pa onda sve te strane u linijskom tušu (te prve dvije faze zovem „dosadne faze”), i onda sve te strane završim kistom. Tu zadnju fazu zovem „katarza” jer je obožavam, kad se sve definira, zaživi i izroni iz bijelog papira. I onda me sve to toliko napuca sa adrenalinom, da je jednostavno potrebno da se opustim nekoliko dana, napunim baterije i onda jovo nanovo. Opuštanje je potrebno jer ako je čovjek na adrenalinu non-stop onda se navuče na njega kao na prirodni dop. A je ne želim biti junkie, ne želim gubiti vezu sa realnošću. A opuštanje je uglavnom partijanje – ja obožavam dobru živu glazbu, dobro vino, dobru klopnu, dobar duhan i dobar sex... Ne obavezno tim redoslijedom (Smeh)!

PRESSING: *Rekao si mi da ne radiš klasične postavke i skice u radu na stripu. Da li je to zato što ti to posle hiljada i hiljada tabli više ne treba ili iz želje da u radu na tabli zadržiš svežinu?*

KORDEJ: I jedno i drugo – uslijed višegodišnjeg treninga sposoban sam da već tokom prvih čitanja scenarija stvorim kompletan film u glavi, tako da su moje olovke samo grube postavke na papiru već gotovih, osmišljenih kadrova i tabli. I naravno, svežina se takvim postupkom podrazumjeva – nema mučnih, isforsiranih konstruiranja i kalkuliranja, mučenja papira gumicom.

PRESSING: *Ti si, između ostalog, dokazan kao kompletna autorska ličnost, crtač i scenarista brojnih svojih autorskih stripova. Ipak, redovno radiš s drugim scenaristima, čak i kad to nije situacija koju su ti nametnuli izdavači. Zašto?*

KORDEJ: Jednostavno zato što je za dobrog pisca, kao i za dobrog crtača, potreban konstantni trening, a ja nemam vremena da i pisanju posvećujem potrebnu pažnju. Jednostavno se radi o određenom načinu razmišljanja i moraš biti skroz u njemu da bi ostvarivao dobre rezultate. Dobar primjer su segmenti mog rada poput ilustracije i dizajna, koji mi sve teže idu jer zadnjih deset godina ima sve manje narudžbi za njih, bilo da se radi o novinskoj ilustraciji ili naslovnicama za knjige. U jednom periodu, od kraja sedamdesetih do početka 21. vijeka, dok sam intenzivno radio za mainstream magazine, uglavnom iz domena politike, ekonomije i kulture, pa plakate i omote za nosače zvuka te knjižarske izdavače, ispucavao sam dobre i vizuelno atraktivne ideje kao od šale jer sam bio uštiman na taj način razmišljanja. Danas kad je tog posla manje, jer kvalitetna ilustracija i dizajn nažalost izumiru zbog višegodišnjeg trenda štednje radi povećanja profita u tom segmentu (od strane korporativne „kulture”), treba mi puno više vremena da smislim nešto suvislo. Moj kolega Mirko Ilić, recimo, koji je za razliku od mene svih ovih godina bez prekida ostao u ilustraciji i dizajnu, još uvijek slaže super ideje jer konstantno trenira mozak u tom domenu... Plus toga, postoje ljudi, poput Macana, Đanga ili Fipe, priče koje me žestoko puknu jer smo u istoj vibri, sinhronizirani, pa te priče na neku foru smatram svojim pričama,

nešto što bih ja volio smisliti kad bih pisao. I to se svakako vidi kroz način na koji ih ja ispričam u slikama. Zaključak – imam problema da smislim priču, ali svakako znam kako da je ispričam.

PRESSING: *Francuski strip danas ima tu tendenciju da, hajde da tako kažemo, „kroti” crtače koji u njega ulaze sa strane, prilagođava ih sebi. Ti si jedan od retkih ljudi koji je, bar se tako iz ove perspektive čini, uspeo da Francuski strip prilagodi sebi. Kako si u tome uspeo?*

KORDEJ: Pa tako što sam na početku moje druge faze rada na francuskom tržištu, od 2004, na ovamo, intenzivno i vrlo argumentirano ratovao sa mojim urednicima u odbrani svog stila storytellinga (koji bi bio neka smjesa američke, japanske, francuske, i naravno, moje „škole”), pa su me na kraju pustili na miru. Naročito kad se ispostavilo da publika „puši” to što radim.

PRESSING: *Možeš li dodatno pojasniti tu smesu, pa reći šta si konkretno iz svake od navedenih škola usvojio?*

KORDEJ: E jebi ga – to spada u podužu raspravu – recimo da sam usvojio najbolje od svake, jer u svakoj je školi 90 % sranja, kao i svagdje drugdje.

PRESSING: *Razlog tvog napuštanja američkog mejnstrim stripa je, čini mi se, bio upravo taj što te tamošnja publika nikada zapravo nije prihvatila kao crtača superherojskog stripa, ako se ne varam?*

KORDEJ: I bolje da nije – nisu me zaslužili (Smeh)! Šalim se, nije publika kriva – najveći problem su korporacije koje drže tržište već 50 godina i koje kao znaju kako treba upakirati proizvod da bi se publika i dalje držala u stanju blage otupljenosti i ovisnosti. Tu nema odstupanja – ili se prikloni ili odjebi. Naročito od tornjeva na ovamo, 2001. kad je Ameriku lupila prva velika recesija i kad se opako smanjilo tržište zbog pomanjkanja kupovne moći u masa... Nema tu leba za one koji bi kao kreativnu slobodu, koji bi da malo zatalasaju...

PRESSING: *Sećam se da si u nekom intervjuu pričao o tome kako ti se u početku rada na „Tajnoj istoriji” desilo da si brzo nakon dobijanja scenarija poslao gotove table, te da su ti ih Francuzi vratili na doradu, ti malo sačekao i poslao potpuno iste table, koje su odjednom postale dobre. Kako si se izbio s tim da ti se to više ne dešava?*

KORDEJ: Neke sam suvisle zamjerke uvažavao, ali sam uglavnom prolazio sa istim tablama koje bih uradio u prvom cugu, ne tako što sam samo sačekao, nego nakon detaljnog i argumentiranog objašnjavanja zašto radim to što radim. Ja ipak ovaj posao radim duže od većine profesionalaca na strip tržištu, već fala Bogu četrdesetak godina, i mislim da ga radim najbolje, pa ako ne znam kao da prezentiram i odbranim to što radim, onda jebi ga... Plus toga, to je stvar power tripa, ne govorim samo o žestokom francuskom postkolonijalnom etnocentrizmu... Ako popustiš na samom početku u odbrani svog terena, oni koji su iznad tebe na ljestvici proizvodnje, a to su u ovom slučaju urednici, počat će te prcati sve više i više, ne zato što znaju posao bolje od tebe nego zato jer jednostavno mogu da te prcaju – to je iskustvo nemalog broja mojih kolega. I svuda je isto, bilo da se radi o američkom, talijanskom ili francuskom tržištu.

PRESSING: *Kad govoriš o italijanskom tržištu, čini mi se da se jedino u „Bone-liju” nisu okušao i ostavio traga. Jel to zato što te to tržište nije nikada privlačilo, ili postoji neki drugi razlog?*

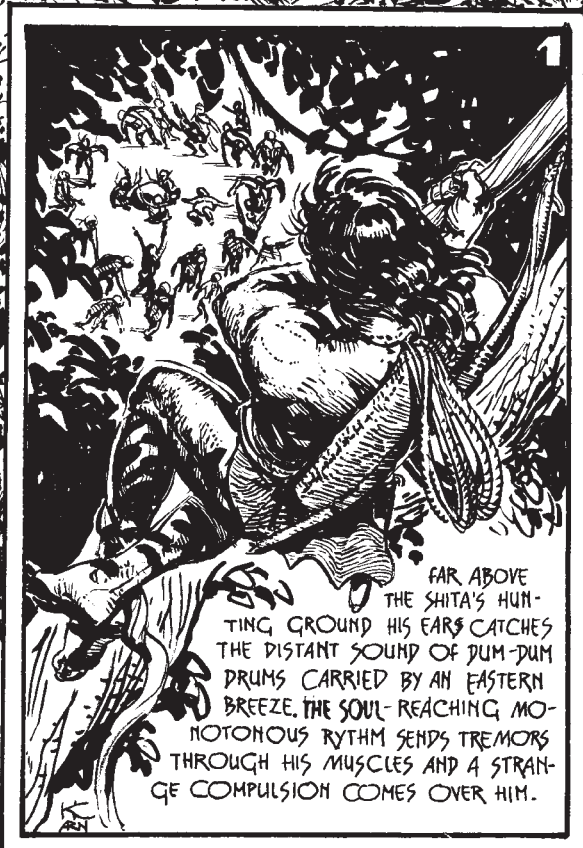
KORDEJ: Naročito me taj format iritira i dosadan je – isti je grid (broj i raspored kadrova po tabli) već 500 godina, znači da su pravila vrlo striktna i da je najstrože zabranjeno bilo kakvo odstupanje, jer ne vjerujem da se poneki autor ne bi malo poigrao s vremenom na vrijeme... Takav koncentracioni logor me stvarno ne zanima. Već su mi Ameri bili too much.

PRESSING: *Kad si proi put video rad Adrijana Barbua u „Strip Pressingu”, rekao si u mom prisustvu da te podseća na tebe iz perioda kad si se više trudio. Ako si bio ozbiljan, zašto je taj period gotov, zašto se više ne trudiš toliko?*

KORDEJ: Trudim se ja i dalje ali na drugom planu. Ne više da se dokazujem kao crtač, grafičar koji radi pola miliona šrafura po stripu (ono, sindrom najbržeg revolveraša u gradu), nego kako najbolje ispričati priču. Kako imati što funkcionalniji storytelling, kako da se čitaocu najbolje prikrađeš i uvučeš pod kožu. Pa i Adrian eto doživljava sličnu genezu – njegovi najnoviji stripovi više ne fasciniraju minucioznom likovnom tehnikom nego postaju pročišćeniji i funkcionalniji, i samim tim dobivaju na

THE AFRICAN JUNGLE;
A MYSTERIOUS DARK, GREEN
MAZE, BREWING WITH LIFE.
ALL STRUGGLING IN THE
ETERNAL GAME, WHERE THE
HUNTER BECOMES THE
HUNTED... ALL GIVING DEATH...
RECEIVING DEATH... ALL
EXCEPT ONE... THE MAN-APPE,
THE LORD OF THE JUNGLE...
... TARZAN.

FAR ABOVE
THE SHITA'S HUN-
TING GROUND HIS EARS CATCHES
THE DISTANT SOUND OF DUM-DUM
DRUMS CARRIED BY AN EASTERN
BREEZE. THE SOUL-REACHING, MO-
NOTONOUS RYTHM SENDS TREMORS
THROUGH HIS MUSCLES AND A STRAN-
GE COMPULSION COMES OVER HIM.

drugoj ravni - pametan dečko (Smeh)!

PRESSING: *Koliko te je promenio život i rad u inostranstvu, čitavo to gasstarbajtersko iskustvo? Je li te uopšte promenio, gledano iz ove perspektive?*

KORDEJ: Promijenio me, što se moje vještine tiče, utoliko što sam us-

vojio najbolje od različitih škola pripovijedanja u stripu i napravio neki svoj amalgam koji funkcioniра sasvim lijepo. Što se likovnosti same tiče, tu sam se razvijao sasvim prirodno putem teške šljake, nikad u potrazi za specifičnim stilom nego radeći najbolje moguće u datim okolnostima

FOR A MOMENT HE STOPS HIS JOURNEY, WATCHING THE WHIRLING CIRCLE OF NIGHTMARISH BEASTS AS THEY CELEBRATE CRUEL VICTORY OVER SOME LUCKLESS ENEMY.

AND THERE...
BETWEEN THE
FRENZIED APES...

... A SMALL SHADOW
DARTS, DODGING
THE HEEDLESS LIMBS THAT
CRUSH IT TO PULP.
THE SMALL HAND GRABS FOR HIS PIECE OF MEAT.

- ja naime nemam nekih uzora, bar ne vidljivih. Mogu, na primjer, cijeliti rad crtača kao što je Pol Poup (Paul Pope) ili Eduardo Rizo (Eduardo Riso), ali ako nešto od njih i utječe na moju likovnost, onda je to na nivou podsvjesne asimilacije. To u svakom slučaju najbolje primjećuju pro-

fesionalni kritičari - već godinama me neki od njih uspoređuju, recimo, sa Korbenom (Corben) (kojeg sam odista cijenio kao teenager), mada ja sam ne vidim neku prepoznatljivu vezu... Boravak u Sjevernoj Americi promijenio me, ajmo reći otrijeznio, u osobu koja, nakon svega, misli da

BACK... BACK INTO HIS MOTHER'S ARMS MUNCHING HIS LITTLE PRIZE. OH, HOW HIS HEART BEATS WILDLY AGAINST THE WARM HAIRY CHEST OF HIS UNMOVING MOTHER... TARZAN REMEMBERS, ONCE LONG AGO...

...IT MIGHT HAVE BEEN HIM.

WHEN THE RITUAL DANCE IS FINISHED TARZAN DESCENDS TO THE LOWER BRANCHES, GREETED BY THE GNARRING, YOUNGER MALES.

BUT TOYAT, THE OLD CHIEF OF THE TRIBE HAS A LONG MEMORY AND KNOWS FRIEND FROM FOE. "COME", SAYS HE. "SHARE OUR MEAT, TARZAN OF THE APES".

"BENEATH ANOTHER MOON" SAYS TARZAN LEAVING THE CLEARING WHERE HE ONCE TESTED KNIFE AND WITS AGAINST THE MIGHTY KERCHAK. THEN HE'S OFF THE LEAVES ENGULF HIM; EACH TREE BRINGING HIM CLOSER TO JANE AND HIS SON.

zna kako cijela stvar funkcionira na globalnom planu. To što sam vidio i naučio, uglavnom to da je novac jedina prava religija i da smo svi mi robovi malobrojne turbo bogate elite, nije nimalo lijepo, ali nije to ništa novo - svijet je oduvijek bio u kaosu i oduvijek su mase ratovale, pod

krinkom religije ili rodoljublja, u službi bogate elite u svrhu gomilanja još većeg bogatstva te iste elite. Jedini problem moje generacije jest što smo prvih tridesetak (najboljih) godina proveli zaštićeni u mjehuru od sapunice zvanom Jugoslavija. Živjeli opušteno, trovali se Heseom (Hesse),

Kastanedom (Castaneda) i Lenonom (Lennon) te mislili kako svijet nije loše mjesto za život... I palili se na Zapad, na „slobodni“ svijet. I vidi čuda – taj je Zapad sad došao k nama. I prešli smo iz jednog kaveza u drugi... Ovo što se širi kao kancer našim prostorima zadnjih četvrt vijeka

– ratno profiterstvo, kriminal i korupcija od glave do repa, najokrutniji kapitalizam i bankarstvo, gaženje kulture (osim korporativne) na svim nivoima, svrstavanje prirodnog blaga pod „nekretnine“, potpuna erozija svih „old school“ etičkih i moralnih kodova te opća moronizacija masa –

THEY WERE AS SILENT AS THEY NEVER WERE ON A MANHUNT, BECAUSE TONIGHT THEY WERE ON FOREIGN TERRITORY AND THERE WAS NO NEED TO ATTRACT UNWANTED ATTENTION.

THE SHOUTS THAT COULD HAVE MELTED THE BONES OF THEIR PREY WERE NOT NECESSARY. THIS TIME, LED BY NANTO, THEIR MIGHTY VOODOO MASTER, THE HADULI WARRIORS WERE SURE NOTHING ALIVE COULD STAND UP TO THEM.

THIRTY IN NUMBER THEY RAN WITH UNCANNY SILENCE AS IF CONTAINED IN A HUGE BALL OF MAGIC WHERE NO SOUND CAN ENTER OR LEAVE. WILD BEASTS RAN IN PANIC AWAY FROM THEM, BUT THE WARRIORS DID NOT HEED THEM.

THE ONLY THING HEARD WAS THE RUGGED BREATHING OF THEIR PREY. THE SWEET OF FEAR PERMEATED THE NIGHT.

to je pravi svijet. I to je pravi fajt za opstanak . Ja sam deset godina živio na samom izvoru zla, i možda imam malu prednost jer sam naučio igru... A možda i nisam, jer još uvijek živim u iluziji da sam slobodan čovjek, da u ovom Mordoru ima još hobita poput mene. I još uvijek pokušavam

skontati jesam li ovca, pas ili svinja... Elem, tko preživi, pričat će... **PRESSING:** Jel to razlog što se povremeno poduhvataš projekata koji ti neće doneti novca – „Lavandermena“, „Vekovnika“... Jel to razlog zašto si potpuno besplatno krenuo raditi „Texas Kida“? Pohod na Mordor, borba

HIS NAME DOES NOT MATTER. HE KNEW HIS FATE WAS SEALED. IT WAS ONLY HIS MISSION THAT COUNTED. HE HAD TO PASS THE MESSAGE. HIS BLOODED FEET CARRIED HIM BY THEMSELVES, OTHERWISE HE WOULD HAVE STOPPED DAYS AGO.

6

FEAR WAS NOW FOUNDATION OF HIS EXISTENCE. IT MADE HIM WANT TO END THIS HORRIBLE DREAM BUT AT THE SAME TIME DID NOT ALLOW...

... HIM TO STOP. WHEN HE FELL FOR THE LAST TIME SOMETHING SNAPPED IN HIM, SOME INVISIBLE CHORD BROKE AND HE GAVE UP...

... NEVER WISHING TO RISE AGAIN. BUT THROUGH SUDDENLY SPARSE FERNS HE SAW A SPARK OF LIGHT IN THE DARKNESS. COULD IT BE THAT THE EVIL THIRST FOR HIS SOUL WILL BE UNQUENCHED?

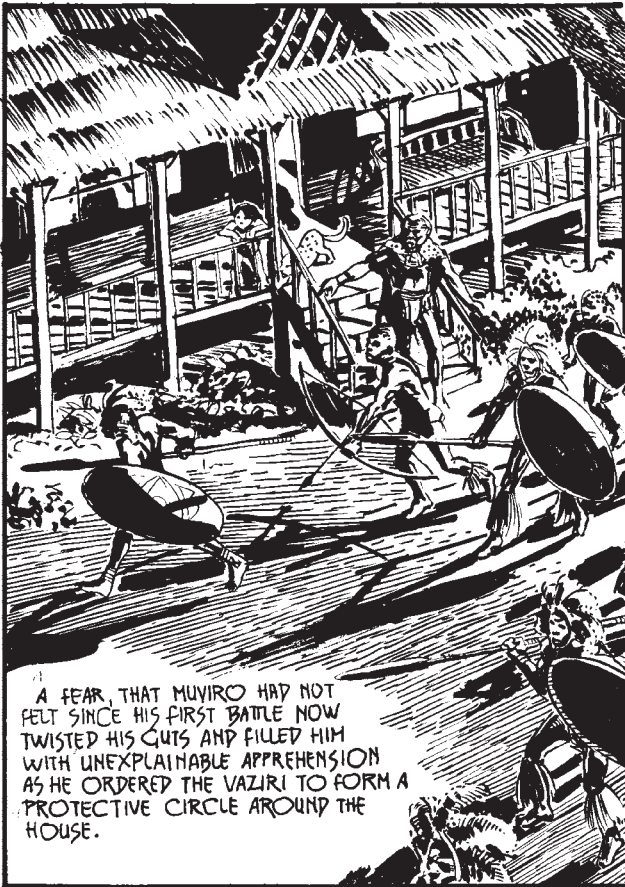
protiv entropije?

KORDEJ: Upravo tako. Prosjivati malo svijetla u tami. Što bi rekli Ameri: to make a difference... I ne radim ja to samo sa stripom - bavim se i muzičkom produkcijom, pa otkupljujem djela mladih talentiranih um-

jetnika i slično. To je moj način da korisno usmjeravam višak love koju zaradim, umjesto da je poklanjam kriminalcima na vlasti.

PRESSING: *Kako reaguješ na kritike?*

KORDEJ: Prihvaćam kritike, da bih poboljšao i usavršio to što radim, od

A FEAR, THAT MUVIRO HAD NOT FELT SINCE HIS FIRST BATTLE NOW TWISTED HIS GUTS AND FILLED HIM WITH UNEXPLAINABLE APPREHENSION AS HE ORDERED THE VAZIRI TO FORM A PROTECTIVE CIRCLE AROUND THE HOUSE.

„ONE MAN ALONE... AND MANY AFTER...“ SAID USULI WHO HAD BETTER EYES THAN OTHERS.

„NO!“ SHOUTED JAHA AS SHE RUSHED ON THE PORCH. „HE NEEDS HELP!“

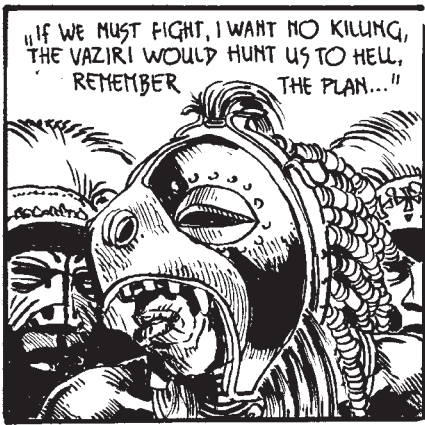
AS SHE BENDED OVER HIM, HE COULDN'T SPEAK... THEN FOR A MOMENT, HIS WILL PREVAILED AND HE WHISPERED SOMETHING IN HER EAR...

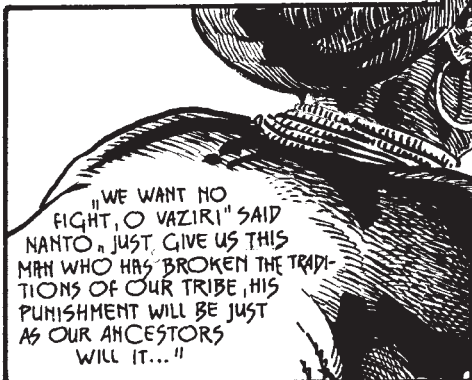
SILENT AS DEATH, THE HADULI STOOD WATCHING. „WE COME IN PEACE“ SAID NANTO IN THE TONGUE OF THE VAZIRI.

strane ljudi za koje mislim da znaju tajne zanata i samim tim znaju što pričaju, a to su uglavnom moji kolege crtači. Ne obraćam pažnju na kritike ljudi kojima je profesija da budu kritičari - smatram ih parazitima, preprekom između umjetnosti i publike, kao što su advokati prepreka

između ljudi i države, ili prekupci prepreka između proizvođača i kupca. Zapravo obraćam pažnju - još uvijek mi naraste tlak kad naletim bilo u štampi bilo uživo na pitoreskne likove poput Kruljičića koji je „karijeru“ izgradio na prepisivanju tuđih rečenica i prisvajanju tuđih autorskih

"IF WE MUST FIGHT, I WANT NO KILLING, THE VAZIRI WOULD HUNT US TO HELL, REMEMBER THE PLAN..."

"WE WANT NO FIGHT, O VAZIRI" SAID NANTO, "JUST GIVE US THIS MAN WHO HAS BROKEN THE TRADITIONS OF OUR TRIBE, HIS PUNISHMENT WILL BE JUST AS OUR ANCESTORS WILL IT..."

"YOU LIE! HE WAS SENT..."

A SMALL GREEN SUN LEAPED FROM NANTO'S STAFF AND AS THE VAZIRI WERE BLINDED, THE HADULI ATTACKED...

"FORGET!" SCREAMS NANTO AND A SWARM OF ANGRY RED WRAITHS CONVERGE ON JANE.

"MOTHER!!!"

prava, ili Đukanovića koji zadnjih petnaestak godina piše članke isključivo o samome sebi kao velikom strip demiurgu i guruu bez čijeg ukazivanja i amenovanja strip na Balkanu (a i šire) kakvim ga znamo, ne bi postojao.... Ma kakav strip, ne bi postojao ni život (Smeh)!

PRESSING: S obzirom da si vrlo izbirljiv po pitanju ljudi s kojima radiš, kako reaguješ kad ti izdavač nametne saradnike? Uopšte, kao izrazito jaka individua, kakav si kad dođe do timskog rada?

KORDEJ: Pa, k'o što rekoh na početku, uvijek zapišavam svoj teren, na

"DIE! MY GHOST WILL EAT YOUR BRAIN!"
 LAUGHS NANTO AS MORE MAG'S IS UNLEASHED.

IN A MELEE, BETWEEN SPEARPOINTS AND STONEAXES, KNIVES AND BITES, THE HADULI ARE PAYING A HEAVY PRICE.

AS A FIGHT IS FINISHED AND VAZIRI LAY UNCONSCIOUS, LESS THEN DOZEN HADULI ARE STILL ON FEET.

"LUORA!!
 NOO

kome mogu raditi što hoću, i ne dam da mi itko drugi piša po njemu. Nisam uvijek jako sretan sa mojim scenaristima, ali se uvijek naučim da ih zavolim, jer bez bar malo ljubavi nema dobrog braka. Mogu se naučiti da nešto što je mediokritetno zavolim, to je stvar discipline i svijesti o

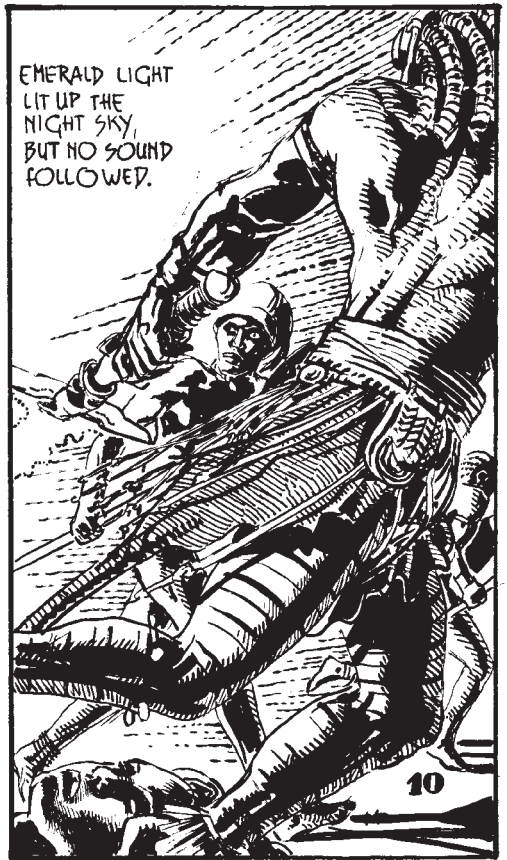
tome da ne živim sam na svijetu, nego da opstanak mojih bližnjih ovisi o meni, o mom dobrom mentalnom stanju i mojim prihodima. Jebi ga, muškarac je primarno lovac, provider, pa ako neki put ulovi par goluba umjesto jelena, i to je hrana - obavio je funkciju.

"TAKE THE DEAD, SO I CAN SEND THEIR SOULS BACK HOME."

"AND YOU, WHITE WOMAN, SLEEP!"

EMERALD LIGHT LIT UP THE NIGHT SKY, BUT NO SOUND FOLLOWED.

"WHAT THE DEVIL?!"

"JANE?... JACK? WHAT'S HAPPENING?!"

HE RAN THROUGH THE UNYIELDING NIGHT, CARELESS OF SCRATCHES AND BRUISES, HIS NOSTRILS SCENTING DANGER, HIS FACE SPELLING TROUBLE.

PRESSING: Odakle tvoja fascinacija likom i delom „Tarzana“?

KORDEJ: Oduvijek je bio tu i pratio me cijelo djetinjstvo, od moje petešeste godine, bilo u obliku „Strip strip“ edicije koja je objavljivala čudne „Tarzan“ stripove Džona Kelarda (Johna Celardo), preko „Epohi-

nih“ „Tarzan“ knjiga početkom šezdesetih sa ilustracijama Radilovića, do Maningovog (Manning) „Tarzana“ u časopisu „Male novine“... I savršeno je obavio svoju funkciju popunjavanja mog pred-teenagerskog svijeta mašte. Kad danas razmišljam o tim knjigama, prvo se sjetim se one

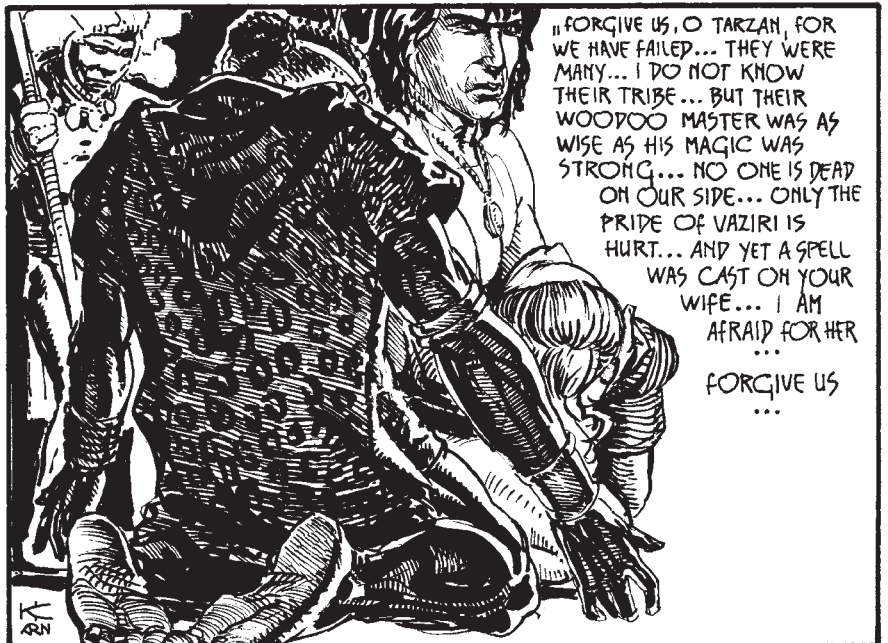
HIS HEART
SANK AS HE
SAW JANE LIFELESSLY
ON THE GROUND.

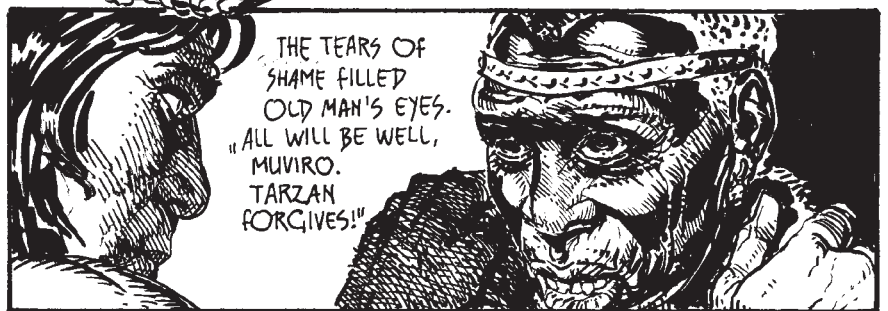
"JANE!?"

"WHO?
WHO DID THIS?"
SHARLED TARZAN.
HE FELT HER HEART
BEATING, HER BREATH
SLOW AND RYTHMICAL
AS IF ONLY SLEEP.

"FORGIVE US, O TARZAN, FOR
WE HAVE FAILED... THEY WERE
MANY... I DO NOT KNOW
THEIR TRIBE... BUT THEIR
WOODOO MASTER WAS AS
WISE AS HIS MAGIC WAS
STRONG... NO ONE IS DEAD
ON OUR SIDE... ONLY THE
PRIDE OF VAZIRI IS
HURT... AND YET A SPELL
WAS CAST ON YOUR
WIFE... I AM
AFRAID FOR HER
...
FORGIVE US
..."

THE TEARS OF
SHAME FILLED
OLD MAN'S EYES.
"ALL WILL BE WELL,
MUVIRO.
TARZAN
FORGIVES!"

nedefinirane čežnje, leptirića u stomaku i erekcija tokom čitanja ljubavnih scena između Džejn (Jane) i Tarzana, ili grofice de Coude i Tarzana, ili La i Tarzana... Eto, jednostavno – Tarzan i njegove žene – bilo je to zapravo ne samo vrlo egzotično nego i vrlo sexy štivo. Naravno da sam te knjige

pročitao petsto hiljada puta... I mislim da sam zbog „Tarzana“ postao erotoman (Smeh)!

PRESSING: Zašto ova epizoda, koja je nastala u Novom Sadu za vreme tvog stalnog zaposlenja u „Marketprintu“, tada tamo nije objavljena – iako sam

HIS WORDS BROUGHT BACK THE HOPE AND THE COURAGE WHILE DISPERSING THE RESIDUAL EDDYS OF FEAR FROM MUVIRO'S HEART. "NOW, GO BACK TO THE VILLAGE; IF ANYONE SEES THE ATTACKERS, LET ME KNOW! GATHER THE WARRIORS AND TELL OGONE TO COME STRAIGHT AWAY!"

12

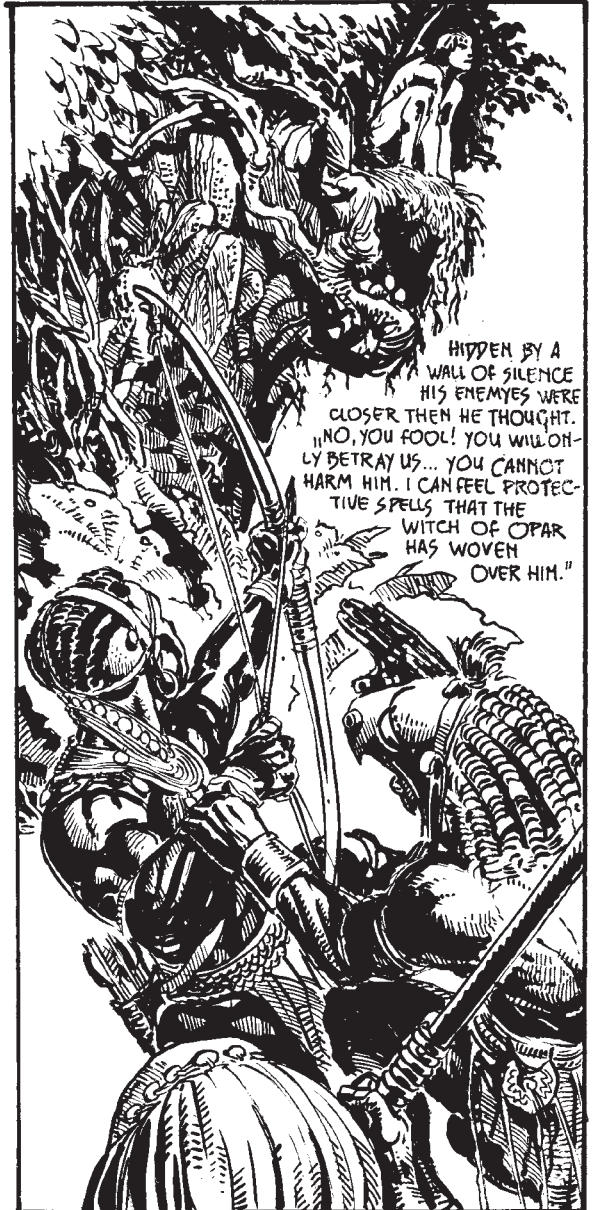

"MY SON... DON'T CRY, MOTHER WILL BE FINE. NOW TELL ME WHAT HAPPENED..."
"DADDY, THEY... THEY KILLED LUORA..."

LATER, AS HE WENT IN PURSUIT, HIS BOW AND ARROWS WERE ALL HE NEEDED.

HIS EYES SAW NO MOVEMENT... HIS NOSTRILS CAUGHT NO SCENT... HIS EARS HEARD NO SOUND... "STRANGE, THERE SHOULD BE SOME TRACE OF THEM..."

HIDDEN BY A WALL OF SILENCE HIS ENEMIES WERE CLOSER THEN HE THOUGHT. "NO, YOU FOOL! YOU WILL ONLY BETRAY US... YOU CANNOT HARM HIM. I CAN FEEL PROTECTIVE SPELLS THAT THE WITCH OF OPAR HAS WOVEN OVER HIM."

siguran da ja plaćena?

KORDEJ: Ono što sam bio uradio u „Marketprintu“, ta pilot epizoda od 16 tabli, je zapravo nucleus priče „Rivers of Blood“, znači štivo za odraslu publiku. Ono što je trebalo vanjskom naručiocu je bio vrlo politički ko-

rektna i benigni, smooth „Tarzan“ za klince, bez bradavica na grudima (!), koji nikad ne ubija životinje i ljude. Ono, kad glavnog negativca na kraju epizode ne zatuče Tarzan nego ga uvijek, vidi vruga, skenja neka pantera ili lav, ili padne u nabujalu rijeku.... Eto zašto...

"HIS MAGIC IS STRONGER THAN MINE"
ADMITS OGONE "ALL MY HEALING SPELLS
ARE DEFLECTED, AS SUN RAYS FROM
A CLEAR LAKE."

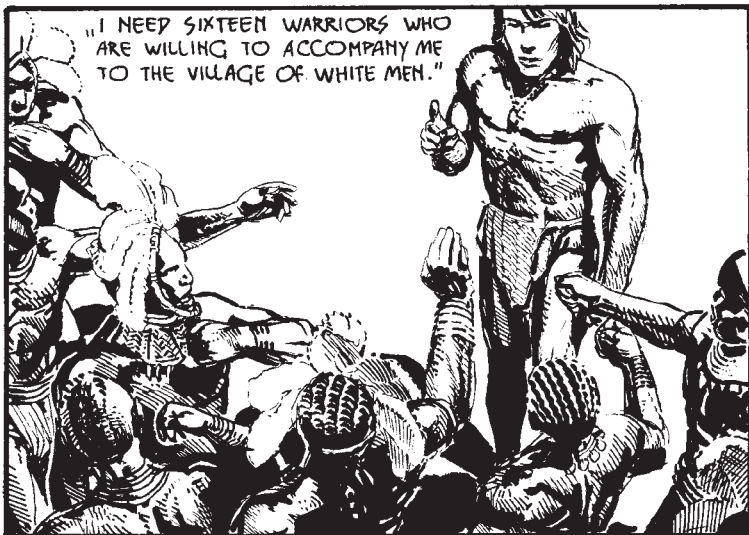
13

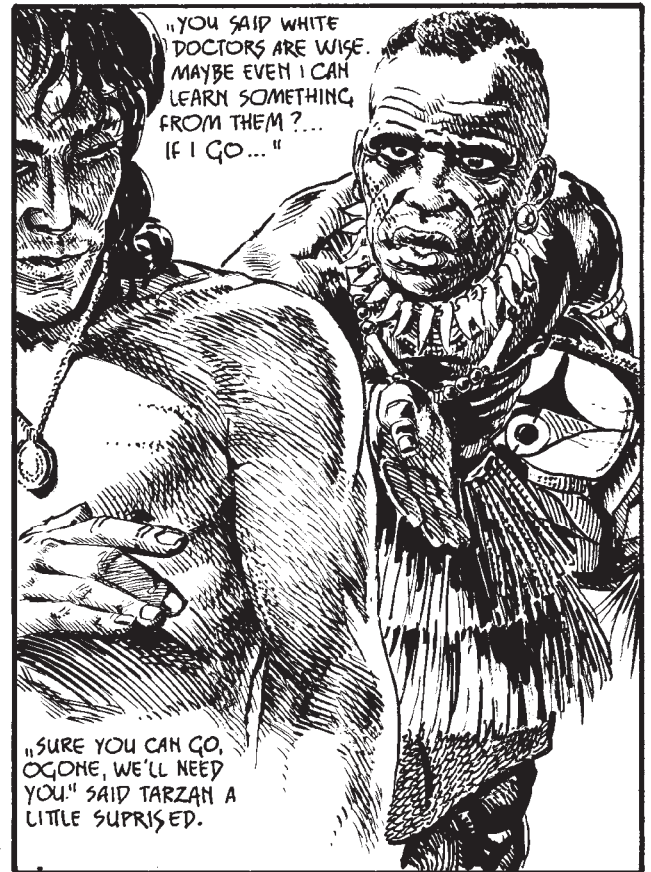
NEXT
MORNING,
OGONE, THE
VAZIRI MEDICINE
MAN, TRIES HIS SKILLS
AGAINST THE MAGIC
OF WOODOO.

"THEN WE WILL HAVE TO
SEEK HELP FROM THE WHITE
DOCTOR," SAID TARZAN.
AND MUTED SOUNDS OF
DISAPPROVAL CAME
FROM WITHIN THE
MASK.

"I NEED SIXTEEN WARRIORS WHO
ARE WILLING TO ACCOMPANY ME
TO THE VILLAGE OF WHITE MEN."

"YOU SAID WHITE
DOCTORS ARE WISE.
MAYBE EVEN I CAN
LEARN SOMETHING
FROM THEM?...
IF I GO..."

"SURE YOU CAN GO,
OGONE, WE'LL NEED
YOU!" SAID TARZAN A
LITTLE SUPRISED.

"TARZAN?..."

PRESSING: Zašto je „Rivers of Blood” prekinut na pola izlaženja kod „Dark Horsa”?

KORDEJ: Slaba prodaja - taj je strip bio nešto što moronični Ameri nisu mogli sažvakati. Previše slojevit i sofisticiran. I previše izvan žanra avan-

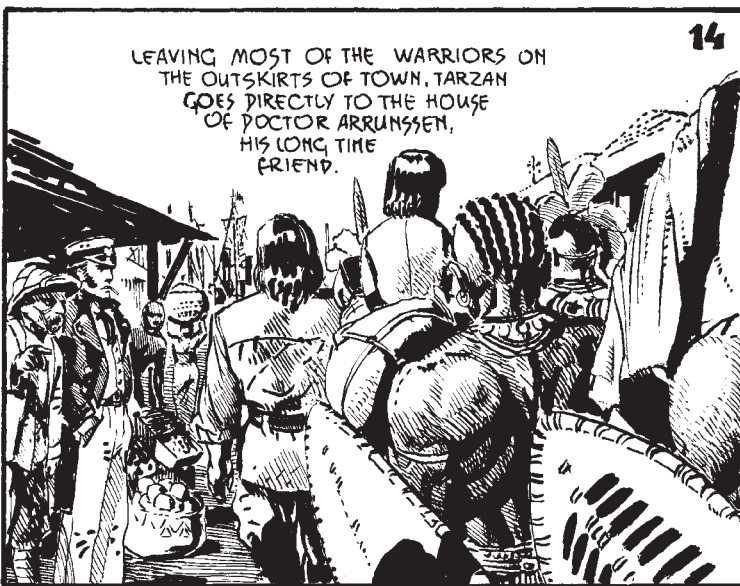
ture u koju „Tarzan” generalno spada, sa pozadinom Evrope i političkih intriga prije Prvog svjetskog rata. Biserje pred svinje... Bilo je takvih pokušaja paralelne historije u to doba, poput „Mladog Indijana Džonsa” („Young Indiana Jones”), ali isto neuspješnih... Jednostavno je sve to

AND AS THE SHADOWS OF AFTERNOON WERE LENGTHENING, THE CARAVAN BEGAN ITS LONG JOURNEY.

AFTER A WEEK OF ARDUOUS TRAVEL, THEY SEE THE GLITTER OF WAVES...

LEAVING MOST OF THE WARRIORS ON THE OUTSKIRTS OF TOWN, TARZAN GOES DIRECTLY TO THE HOUSE OF DOCTOR ARRUNSEM, HIS LONG TIME FRIEND.

14

"MY HEART REJOICES, BUT I SEE TROUBLE HAS BROUGHT YOU, MY FRIEND. WHAT HAPPENED?"

rađeno dvadeset godina ispred vremena.

PRESSING: Imam neki utisak da si u svom stvaralaštvu uvek išao kontra glavne struje, kao i da to što si danas u njoj nije zato što si joj se ti prilagodio, nego to što je ona prišla toom načinu razmišljanja u stripu, i hajdmo reći, životu? Jesu li, ba-

rem u Francuskom stripu, čitaoci napravili taj kvantni skok od 20 godina?

KORDEJ: Pa već deset godina izdavači muzu li muzu to isto što smo mi radili prije četvrt vijeka i što je onda bilo jako teško da prođe – ja to zovem miksani žanrovi – paralelna historija se blend sa hororom i avanturom,

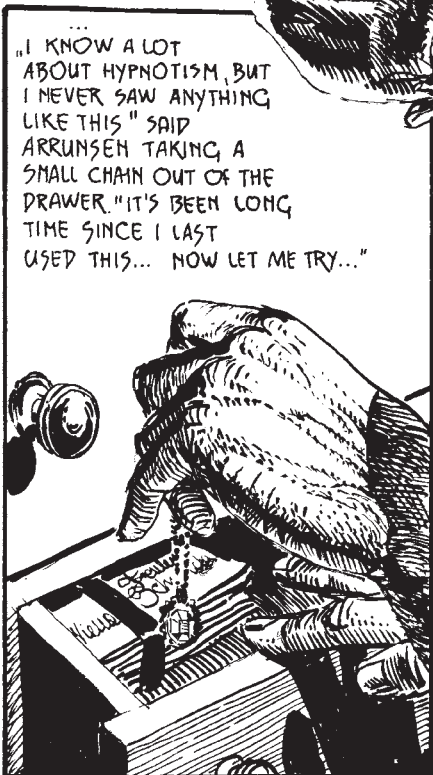

"I DON'T LIKE IT", SAID ARRUNSSSEN AFTER HE HEARD THE STORY. "SHE SEEMS TO BE ASLEEP... LET ME SEE WHAT CAN BE DONE..."

"NO, I'M NOT AS GOOD AT THIS AS I USED TO BE. LISTEN, OLD FRIEND, I AM AFRAID I WILL HAVE TO SEND YOU ON ANOTHER LONG JOURNEY."

15

"I KNOW A LOT ABOUT HYPNOTISM, BUT I NEVER SAW ANYTHING LIKE THIS" SAID ARRUNSSSEN TAKING A SMALL CHAIN OUT OF THE DRAWER. "IT'S BEEN LONG TIME SINCE I LAST USED THIS... NOW LET ME TRY..."

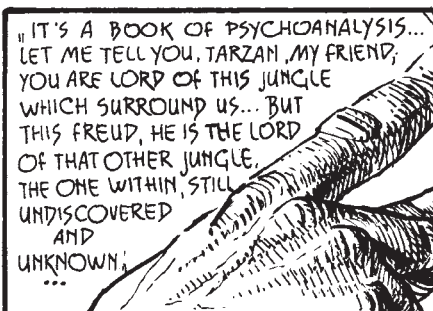

HIS VOICE WAS SOFT AND MELODIOUS AS HE RECITED SUGGESTIVELY. SUDDENLY A SPARK LIT UP JANE'S EYES, BUT ONLY FOR A MOMENT... THEN IT DIED.

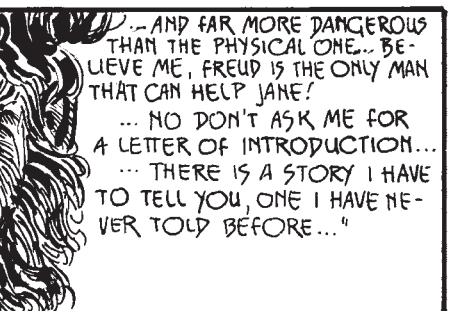

"ONCE, LONG AGO WHEN I WAS A STUDENT IN PARIS, I MET AN AUSTRIAN, SIGMUND FREUD WAS HIS NAME. YEARS PASSED UNTIL I HEARD AGAIN OF HIM. LOOK! THESE ARE HIS BOOKS"

"YES, I SEE, THE TITLES ARE IN GERMAN... BUT WHAT HAS THAT TO DO WITH JANE?"

"IT'S A BOOK OF PSYCHOANALYSIS... LET ME TELL YOU, TARZAN, MY FRIEND, YOU ARE LORD OF THIS JUNGLE WHICH SURROUND US... BUT THIS FREUD, HE IS THE LORD OF THAT OTHER JUNGLE, THE ONE WITHIN, STILL UNDISCOVERED AND UNKNOWN..."

"... AND FAR MORE DANGEROUS THAN THE PHYSICAL ONE... BELIEVE ME, FREUD IS THE ONLY MAN THAT CAN HELP JANE!"

"... NO DON'T ASK ME FOR A LETTER OF INTRODUCTION... THERE IS A STORY I HAVE TO TELL YOU, ONE I HAVE NEVER TOLD BEFORE..."

distopija sa krimićem i romansom I slično... I sad već toliko tog ima a tržištu (s napomenom da se u Francuskoj objavljuje oko 5000 novih strip naslova godišnje, znači više od 15 dnevno!), da ti albumi postaju plagijati plagijata i sami sebi svrhom... Ali zato postoje i Macan, Đango i Fipa.

Pisci koji imaju originalnu viziju i pritom pišu briljantno. Darka sam već uspio progurati sa, hajmo reći, revizionističkim projektom „Mi mrtvi“ – trebalo mi je devet godina fajtanja i gotovo 50 urađenih albuma da se izborim za pisca kojeg stvarno volim i koji nije Francuz – i to isto namjera-

"IT WAS 1886, PARIS WAS BEAUTIFUL AND I WAS YOUNG, THE WHOLE WORLD WAS MINE... I WAS STUDYING WITH PROFESSOR CHARCOT WHEN I FOUND OUT THAT HIS ASSISTANTS WERE BRINGING PAID SUBJECTS TO HIS HYPNOSIS SESSIONS. I POINTED THIS OUT TO HIM, BUT HE JUST SHRUGGED ME OFF. A FEW DAYS LATER I WAS ACCUSED OF ABDUCTING A YOUNG GIRL WHO WORKED AT THE HOSPITAL. WHAT A STUPIDITY... PARIS WAS FULL OF YOUNG GIRLS WILLING TO..."

BUT THIS IS NOT IMPORTANT ANYMORE. IN THE END I WAS EXPELLED FROM THE UNIVERSITY. DISGRACED IN THE EYES OF MY PEERS I WENT TO AFRICA... SO YOU SEE, IT WOULD BE OF NO USE TO MENTION MY NAME TO FREUD..."

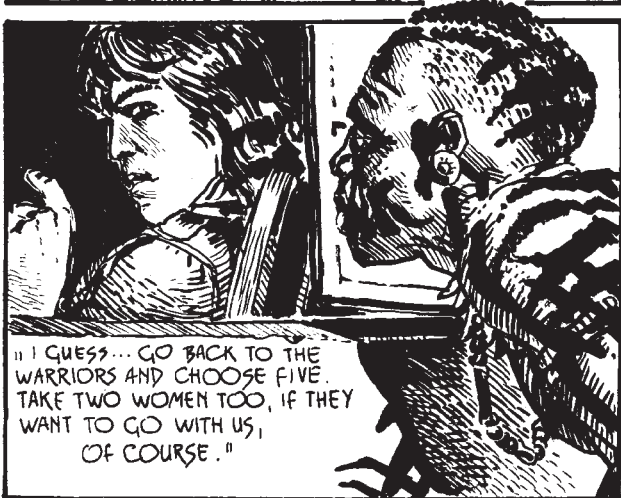
"ENOUGH OF THIS SAD STORY... YOU HAVE TO TAKE GOOD CARE OF JANE; THE TRIP WILL BE LONG... I'LL WRITE DOWN SOME INSTRUCTIONS FOR YOU..."

"OGONE AND THE WOMEN WILL SEE TO IT..." SAID TARZAN. "DOES THAT MEAN OGONE WILL GO ON THE LONG TRIP TOO?"

"HEY, WERE YOU EAVESDROPPING...?"
"HEH, WE WITCH DOCTORS ARE SUPPOSED TO KNOW EVERYTHING, AREN'T WE?"

"I GUESS... GO BACK TO THE WARRIORS AND CHOOSE FIVE. TAKE TWO WOMEN TOO, IF THEY WANT TO GO WITH US, OF COURSE."

NEXT MORNING THE FRENCH FREIGHTER 'ROSSIGNOL' TOOK THEM OVER THE HIGH SEAS, TO EUROPE.
"DID I DO THE RIGHT THING? WHAT DOES THE FUTURE HOLD IN STORE FOR YOU, TARZAN, MY FRIEND. WHAT WILL YOU TELL ME WHEN DESTINY UNITES US AGAIN? I WISH YOU LUCK... YOU'LL NEED IT."

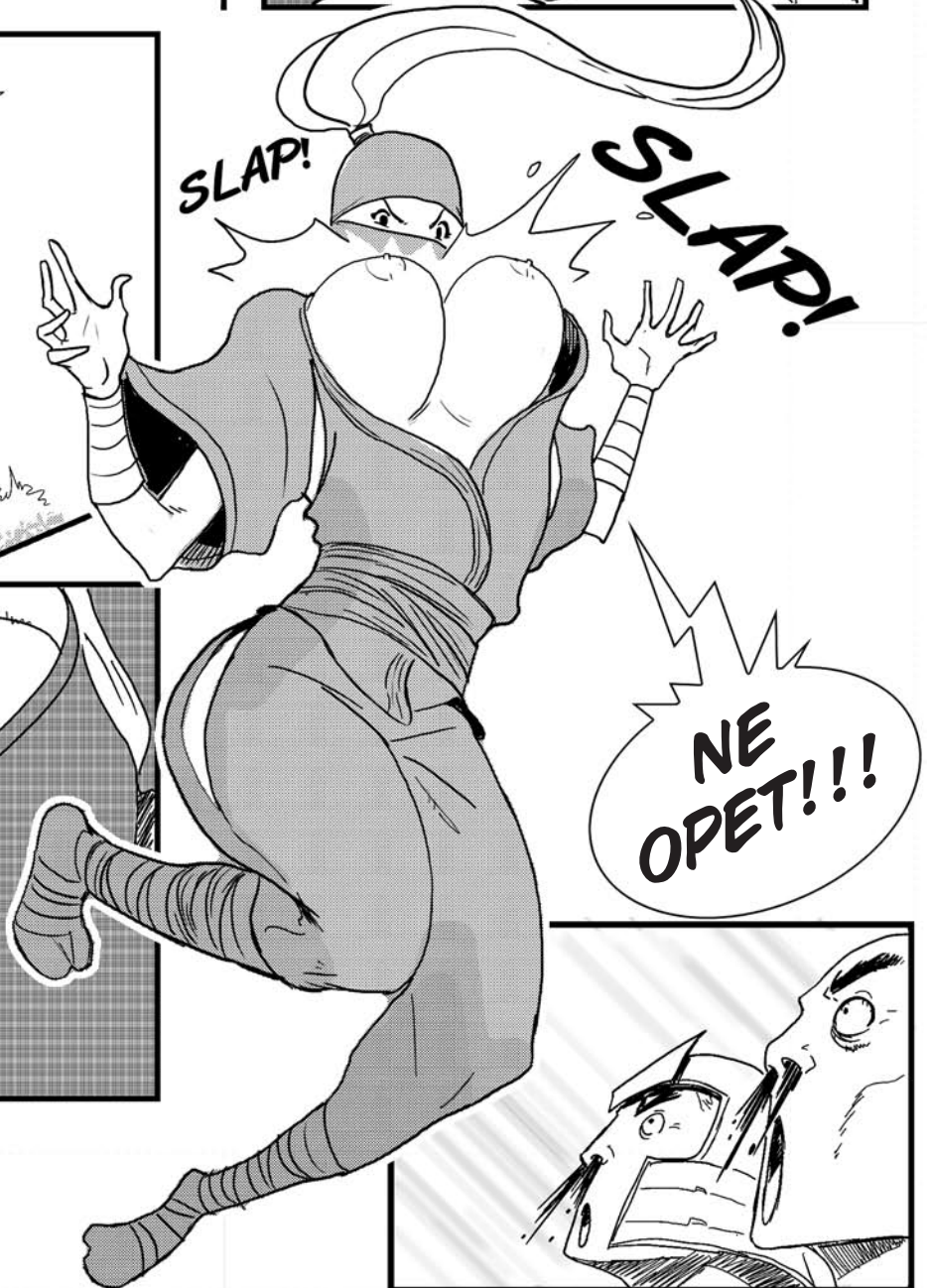
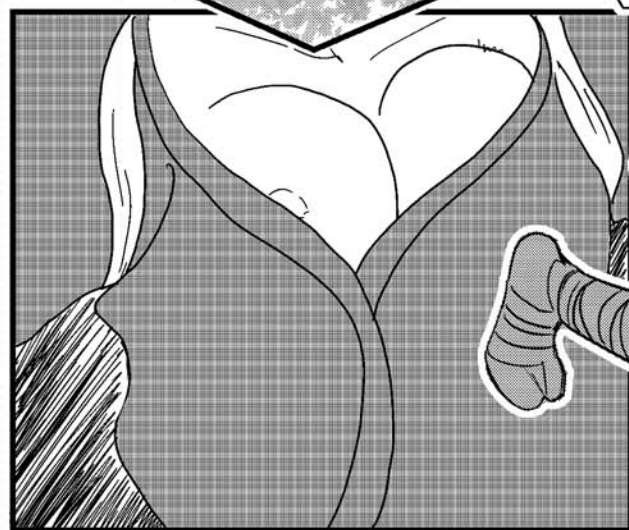
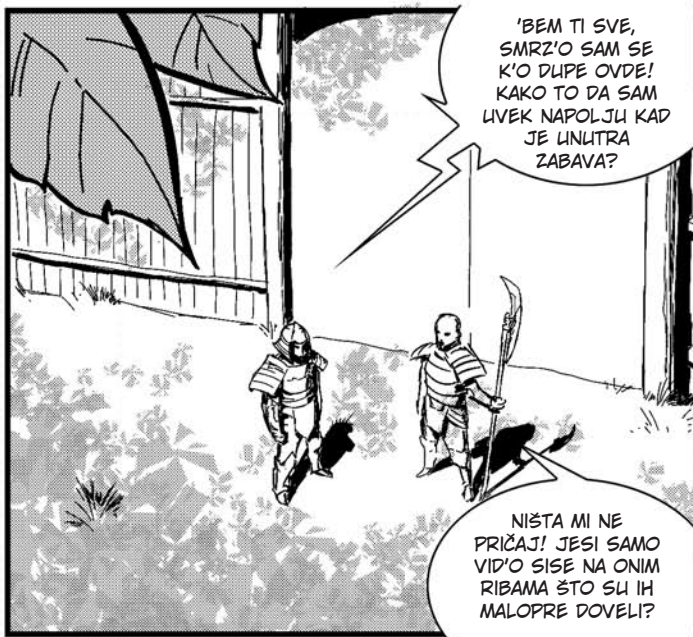
1-11 1984.

vam uraditi sa ostalom dvojicom. Tako da ce sve biti OK. Vrijeme je da se stvari pomaknu sa mrtve tocke.

PRESSING: Kakav bi savet dao nekome ko tek ulazi u strip? Da li bi ga uopšte savetovao da se njime bavi?

KORDEJ: Pa, ponovio bih opet onu svoju devizu, koja se ne tiče samo stripa: Kreativci se dijele na one koji su dobri i na one tkoji misle da su dobri; ovi potonji će imati velikih muka u životu.

Specijalna zahvalnost: Zlatku MILENKOVIĆU i redakaciji Stripoteke.

Strip fenomeni: Wolverine

Piše: Uroš SMILJANIĆ

Čovek bez prošlosti, s ožiljcima na duši

Marvel barem nikada niko nije mogao da optuži za jednoličnost kada su u pitanju njihovi likovi. Nasuprot uvreženom mišljenju da su superheroji po pravilu beli muškarci, arijevske izgleda i otmenih manira – arhetip koga Kapetan Amerika svakako najbolje otelotvoruje – neke od najvoljenijih „Marvelovih“ kreacija dolaze sa svakojakih društvenih margina. Ovo je firma koja je za svega nekoliko godina prešla put od ženskih likova kojima je jedina funkcija bila da zapadaju u opasnost iz koje će ih posle sposobniji i odvažniji muškarci spasavati, do ženskih superheroja sa moćima, moralnim dilemama, kompleksima, fobijama i dostojanstvenom požrtvovanošću. Ovo je firma u kojoj su crni i azijski superheroji bili protagonisti sopstvenih stripova mnogo pre nego što su u Holivudu manjine mogle da računaju na glavne uloge u hit-filmovima, u kojoj su superheroji bili ljudi sa invaliditetom, alkoholičari, homoseksualci, disko-pevačice i rehabilitovani kriminalci.

U takvom stanju stvari nikoga ne treba da iznenadi što je u drugoj deceniji dvadesetprvog veka jedan od najpopularnijih i najmarketabilnijih Marvelovih likova mali, ružnjikavi, više od stotinu godina stari dlakavi – Kanađanin.

Džejs „Logan“ Haulit, poznat i kao Vulverin (Wolverine) – Žderavac – stvoren je od strane Marvelovih proslavljenih autora, Lena Veina (Len Wein) i Džona Romite (John Romita), sa specifičnom namerom da bude drugačiji od „običnih“ superheroja. Čvrste građe ali nizak, životinjskog izgleda ali efikasan kao specijalni agent kanadske vlade, Vulverin se prvo pojavio na stranicama magazina „Neverovatni Hulk“ (Incredible Hulk), ali je mnogo ozbiljniju ulogu dobio kada su Len Vein i crtač Dejv Kokrum (Dave Cockrum) dobili zaduženje da ponovo pokrenu strip o mutantskim superherojima, „Iks-Men“ (X-Men), koji je posle sedamdesetak brojeva koje su radili Sten Li (Stan Lee) i Džek Kirbi (Jack Kirby) zbog slabijeg interesovanja čitalaca bio pred otkazivanjem. Vein i Kokrum će kreirati potpuno novu galeriju mutantskih heroja za novi „Iks-Men“, okupljenu sa različitih strana sveta, od sovjetskog bloka, preko američkog zapada i

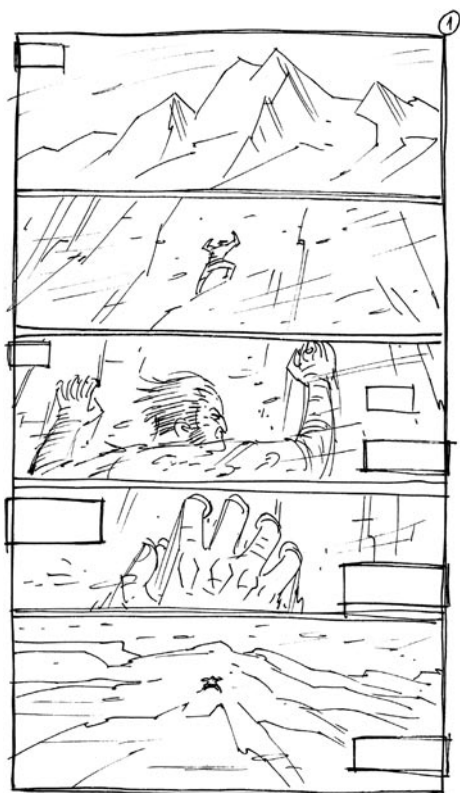
crne Afrike, pa do japanskog carstva, uključujući drčnog Kanađanina koji će napustiti posao tajnog državnog operativca čiji je posao da se nosi sa natprirodnim pretnjama Kanadske bezbednosti, kako bi sa ekipom socijalno disfunkcionalnih mladića i devojaka, predvođenom paraplegičnim manipulatorom jurio po svetu i bavio se političkom borbom mutanata da budu prepoznati kao ravnopravni građani svojih država, ili makar Amerike.

Naravno, pošto su ovo „Marvelovi“ stripovi, ta politička borba podrazumeva konkretnu fizičku borbu sa džinovskim robotima programiranim da ubijaju mutante, kontakt sa vanzemaljskim rasama, odlazak u nekoliko različitih verzija pakla i druge predimenzionirane simbole socijalnih, rasnih i političkih tenzija vremena u kojima ti stripovi nastaju. Bilo kako bilo, Vulverin je za četrdeset godina svog stripovskog postojanja od plošnog, zaravnjenog lika kome je celokupna karakterizacija bila svedena na napade besa izrastao u kompleksnu ličnost sa sumanutoloženom prošlošću i kombinacijom nagona, žudnji i strahova, ali i u jednog od najpopularnijih „Marvelovih“ likova svih vremena. Još prošle godine je „Marvel“ u saradnji sa „Foksom“ filmskoj publici pored novih nastavaka „Ajron-Mena“ (Iron-Man) i „Tora“ (Thor) ponudio i drugi film o Vulverinu, skupu akcionu ekstravagancu postavljenu u Japan, sve to nakon što je prva ekranizacija iz 2009. godine rađena u istoj produkciji („Iks-Men porekla: Vulverin“ (X-Men Origins: Wolverine) bila referendumski proglašena za potpuni promašaj. Činjenica da je i Vulverine iz 2013. godine u kreativnom smislu ponudio relativno mlak sadržaj – mada je finansijski uspeo da opravda svoje postojanje – zahteva da se postavi pitanje kako to da je moguće ne jednom već dvaput slupati više od sto miliona dolara u film o jednom od najikoničnijih strip-junaka modernog doba i oba puta dobiti popriličan mućak. Odgovor, najverovatnije treba potražiti u stripu, gde nas neće iznenaditi otkriće da Marvel poslednjih godina i sam češće promašuje nego što pogađa kada pravi stripove o Vulverinu.

Na prvi pogled, Vulverin je lik koji bi trebalo da se piše sam. Nastao po završetku vijetnamskog rata i nakon otkrića nekoliko velikih državnih skandala i zavera – od Votergejta, preko MKUltra, pa do Tuskiški eksperimenta sa sifilisom – Vulverin je bio otelotvorenje atmosfere nepoverenja u državne službe i autoritete uopšte, usamljenik koji se ne vodi ni jednom ideologijom niti uklapa u ijedan tim, čovek bez prošlosti, definisan svojim mutantskim kapacitetom da se brzo i efikasno izleči od bilo kakve povrede, kadar da ide glavom tamo gde drugi ne smeju ni nogom, više gonjen nihilističkom teskobom nego požrtvovanošću čoveka ispunjenog verom.

Naravno, pošto „Marvel“ uglavnom već decenijama funkcioniše na principima (kreativnog) haosa i bezumlja, taj će mračni solo-igrač sledićih sedam godina svog strip-života provesti isključivo u magazinu

koji se bavi timom superheroja – „Neobični Iks-Meni“ (Uncanny X-Men) – uz raspon emocija koji će se kretati od iritiranosti pa do ubilačkog gneva, služeći maltene isključivo kao alatka koju Iks-Meni usmeravaju ka sledećem cilju što ga treba iseckati na froncle kao žilet oštrim adamantijumskim kandžama ugrađenim u maljave podlaktice. Kao takav, Vulverin je bio isuviše jednodimenzionalan da bi među čitaocima stekao preveliku bazu obožavalaca, pa ga je prevremene penzije i izbacivanja iz „Iks-Men“ stripova spaslo to što se scenaristi Krisu Klermontu (Chris Claremont) posle Dejva Kokruma na crtačkim dužnostima pridružio Kanadanin Dejvid Birn (David Byrne), a koji je zemljaka prkosno uzeo u zaštitu. Birne i Klermont će tada započeti jednu od najslavnijih era u istoriji Iks-Mena, kreirajući tokom narednih nekoliko godina kulturne priče i zaplete koji se i danas eksploatišu u „Marvelovim“ stripovima, a Vulverin je počeo svoju transformaciju od oruđa u produbljenu, tragičnu ličnost.

Prvo ozbiljno produbljivanje mita o Vulverinu desilo se 1982. godine kada su Klermont i Frenk Milner (Frank Miller) – tada crtačka zvezda u usponu koja je „Marvelovim“ stripovima donela mračnu energiju norar filmova starih po trideset ili četrdeset godina – uradili mini serijal od četiri epizode u kome je Logan po prvi put bio junak sopstvene priče. Ovaj strip je Vulverina konačno ozbiljno predstavio kao vuka-samotnjaka, nevoljnog timske igrača koji ima i vrlo bogat – i mračan – život izvan svog tima, čoveka sa strastima, sposobnog da voli (ženu) i da se bori (protiv njenog oca, jednog od predvodnika japanskog organizovanog kriminala), čoveka sa dubokim ožiljcima na duši – za razliku od tela konstantno obnavljanog mutantskim regenerativnim „faktorom izlečenja“ – i samurajskim osećajem za čast. Od te tačke pa na dalje, Vulverin će i u okviru „Iks-Men“ stripova igrati mnogo prominentniju ulogu, ostajući do danas jedan od glavnih protagonista svih mutantskih saga, alfa-mušjak koji će sa godinama učiti da svoje mužjaštvo podredi opstanku tima, zajednice, rase...

Kris Klermont će od 1988. godine pisati i Vulverinov tekući solo-serijal, cementirajući njegovu karakterizaciju kao odlučnog čoveka koji će učiniti mnoge loše stvari da bi neki dobri ljudi izbegli da se njima dese loše stvari. Oblikujući ga kao arhetipskog antiheroja koji će prezrivo žmirkati i žvakati cigaru poput Klinta Istvuda, Čarlsa Bronsona ili Čaka Norisa, Klermont će u Vulverinu pored samotnjaštva utemeljiti i dubok osećaj pravедnosti koji će ga voditi kroz naredne decenije i iskušenja mutantske i druge politike. Istovremeno, počeo se i sa razotkrivanjem delića Vulverinove mračne prošlosti, posebno detalja oko projekta Oružije X (Weapon X) kanadske vlade, koji je mutante i druge osobe sa super moćima protiv njihove volje pretvarao u živa oružja, no za punu

priču o Vulverinovom poreklu i životu dužem od jednog stoleća, moralo se čekati da počne dvadeset-prvi vek kada je miniserijal „Vulverin: Poreklo“ (Wolverine: Origin) oborio sve rekorde po broju doštampavanja i prodatih primeraka, svedočeci o izvanrednoj popularnosti ovog lika i interesovanju za njegovu životnu priču.

Interesantno je da je upravo „Poreklo“ označilo i početak perioda u kome „Marvel“ više neće biti siguran šta da radi sa „Vulverinom“. Iako su popularnost i interesovanje za njega dostigli vrhunac, ona osetljiva osnova uspostavljena od strane Klermonta i Birna, mešavina misteriozne prošlosti i bezbožničkog morala koja je od Vulverina paralelno pravila i ubilačkog sociopatu i pravdoljubivog heroja iz senke biće nepovratno narušena poznavanjem njegovog porekla. Par godina kasnije će Brajan Majkl Bendis (Brian Michael Bendis) tokom krossovera „Kuća M“ (House of M) Vulverinu i zvanično vratiti sećanja na čitav njegov proživljeni vek i posle toga više ništa neće biti isto.

Vulverin se tokom sedamdesetih i osamdesetih godina isticao između ostalog i time što je bio jedan od retkih likova u „Marvelovom“ univerzumu koji je spreman da ubije kada okolnosti to nalažu, mračno prisustvo u masi heroja kojima je ljudski život uvek bio svetinja. Sa nadiranjem ekstremnih koncepata u superherojskom stripu devedesetih godina, heroji sa sečivima i pištoljima u rukama postaću opšte mesto, a ulazak autora poput Brajana Bendisa ili Marka Milara (Mark Millar) u „Marvelovu“ ergelu u prvoj deceniji narednog veka dodatno će uozbiljiti ton i atmosferu stripova do te mere da će Vulverin postati više pravilo nego izuzetak u univerzumu sada sastavljeno od kostimiranih sociopata sklonih ekstremnim rešenjima, koji će se sve češće sukobljavati međusobno umesto da štite građanstvo od drugih pretnji. Kulminacija ove dispergovane „Vulverinovštine“ u krossoveru „Građanski rat“ (Civil War) polovinom decenije biće signal i za naglašenije gubljenje kompasu „Marvelovih“ urednika u pogledu toga šta da rade sa popularnim kanadskim mutantom.

Vulverin je lik koji bi trebalo da se piše sam, bilo da je u kostimu i predvodi supertajni tim mutantskih operativaca koji daleko od očiju javnosti eliminišu pretnje rasi, bilo da nosi povez preko oka, fedora šešir i u gradu-državi poroka u jugoistočnoj Aziji, Madripuru, održava osetljivu ravnotežu između kriminalnih grupa, bilo da po kanadskim vrljetima vodi još jednu borbu na život i smrt sa svojim arhinepriateljem Sabljozubim (Sabretooth) – no, Vulverinove priče poslednjih godina su приметно neuspešne u korišćenju obilja podataka o Loganovoj prošlosti koji su sada autorima na raspolaganju.

U tipično marvelovskom stilu će tako gotovo sve što je sada poznato o Loganovoj prošlosti biti ignorisano, samo da bi tekući serijal „Vulverin:

Porekla“ (Wolverine Origins), kao i glavni serijal „Vulverin“, počeli da pišu novu Vulverinovu prošlost, u kojoj će Logan biti predstavljen kao jedan od potomaka neobične rase ljudi-vukova, manipulisane kroz istoriju od strane misterioznog Romulusa, koji danas kontroliše i Vulverinovog sina, Dakena. Oh, uzgred, Vulverin ima sina, Dakena, za koga do malopre ni on nije znao.

Problemi sa pisanjem novih istorija likova kojima ni stare istorije još nisu pošteno sazrele multiplicirali su se sa smenjivanjima autora i urednika na Vulverinovim stripovima. Ideja o Vulverinovom (polu)vučijem poreklu je apsurdna već utoliko što žderavci pripadaju rodu kuna, a nikako vukova, da ne pominjemo da je tri i po decenije ranije zaprepašćeni Sten Li rekao Lenu Veinu kako ideja o tome da je Vulverin nastao mutiranjem pravog žderavca u mladića divljačnog izgleda u njemu izaziva samo gađenje, pa je tako i Logan godinama bio bez pravog porekla. Misteriozno, nedorečeno poreklo je svakako bilo bolje od komplikovane pseudoistorijske/pseudobiološke sapunske opere koju su za Vulverina izmaštali scenaristi Džef Loub (Jeph Loeb) i Danijel Vei (Daniel Way), svaki u svom serijalu, a njegov sin, Daken ostaće zanevek jedna od najantipatičnijih kreacija među „Marvelovim“ likovima, kao nekakav recidiv najcrnjeg dela devedesetih godina, samo korigovan za postmarkmlarovski „Marvelov“ univerzum. Okićen ne samo tribalnim tetovažama već i mohok frizurom, Daken je karikaturalno otelotvorenje mladalačkog bunta protiv roditelja, loše zamišljen i loše implementiran, pa prepušten na korišćenje drugim scenaristima sa kojima je trebalo da dobaci do statusa antiheroja, nikada ne prebacujući stadijum neprijatnog psihopate.

No, Danijel Vej je makar pokušao da nepetost između lošeg oca i goreg sina iskoristi za nekakav razvoj Loganovog lika, pa je time ironičnije što je po njegovom odlasku sa serijala novi scenarista Džejson Eron (Jason Aaron) celu ovu priču promptno ignorisao i umesto toga, nakon produžene epizode Vulverinovog odlaska u pakao i sukoba sa samim đavolom, napisao svoju priču u kojoj Vulverin ima ne jedno već petoro dece koju će morati, zahvaljujući užasnim manipulacijama zlih ljudi – da svojeručno pobije.

Odlasci u pakao, posednutost demonima, razapinjane na krst i mučenje, infanticid... Ovo su motivi kojima se Eron bavio u svom recentnom radu na serijalu „Vulverin“, skoro kao da je u sebi čuvao nekakvu posebnu mržnju za ovaj lik. Malo je to verovatno uzevši u obzir nekoliko uspešnih ranijih miniserijala koje je napisao, stavljajući Vulverina između ostalog i u urnebesni omaž kung-fu filmovima sedamdesetih godina, bacajući ga zajedno sa Spajdermenom kroz prostor i vreme u jednoj slepstik avanturi, i pišući novu inkarnaciju „Oružije X“ serijala u kojoj je Vulverin prošao ceo put od samotnjaka u mračnom horor stripu, do predvodnika svog sopstvenog superherojskog tima koji spasava svet.

U neku ruku, Vulverinovo učešće u mnogo timova poslednjih godina – Osvetnici (Avengers), Iks-Fors (X-Force), Iks-Men – je doprinelo i rasipanju njegovog identiteta, gubitku fokusa, pogotovo uzevši u obzir njegovu suštinsku samotnjačku prirodu. Eron koji je briljirao na sopstvenom „Panišer“ (Punisher) serijalu je na kraju „Vulverina“ pretvorio u lako avanturističko štivo na tragu pustolovnih hollywoodskih filmova četrdesetih godina a posle kratkog rada Kalina Bana (Cullen Bunn) na serijalu, strip će konačno biti predat u ruke Pola Kornela (Paul Cornell), britanskog scenariste poznatog po pisanju za „Dr. Who“, a koji je obećao novu, smelu orijentaciju ovog stripa.

Nažalost, za sada Kornelova nova orijentacija znači da je Vulverin po ko zna koji put izgubio svoje regenerativne moći i mada Kornel makar piše strip koji ovaj motiv koristi da u Loganu nađe najdublju herojsku suštinu, najave da će naredne epizode serijala videti omiljenog mutanta kako (nevoljno) radi za kriminalce, nosi vatreno oružje i ponaša se decido „izvan karaktera“ ne daju mnogo razloga za optimizam.

Sa druge strane, ima i recentnih primera uspešnog tretmana četrdeset godina starog lika: isti onaj Džejson Eron odozgo već tri i po godine piše urnebesno zabavan serijal „Vulverin i Iks-Men“ (Wolverine & the X-Men) u kome ne samo da uspeva da spoji putovanja u kosmos, zombi-cirkus i potomke Viktora Frankenštajna sa slepstik komedijom, već i da uverljivo pokaže Vulverina u ulozi direktora škole za mlade mutante koji posle toliko godina cinizma i samotnjaštva veruje u viziju o mutantskoj edukaciji i integraciji pokojnog Čarlsa Eksavijera (Charlesa Xaviera).

Na potpuno drugoj strani emotivnog spektra, netom završeni serijal „Vulverin Maks“ (Wolverine MAX), iz pera (mahom) proznog autora Džejsona Stara (Jasona Starr) je i pokazao kako je lako i osvežavajuće odbaciti nagomilane podatke iz Vulverinove lične i političke istorije i napisati uzbudljiv strip sveden na sržne elemente njegove ličnosti: čovek bez sećanja ali sa mračnom prošlošću, svet kriminalaca, pornografa, kockara, manipulanata i lažova kroz koje će u nemoćnom gnevu prosecati sebi put kandžama od adamantijuma, traganje za identitetom koji možda i ne može biti pronađen u prošlosti već izgrađen u budućnosti – Star je još jednom podsetio šta su motivi koji Vulverina čine likom što četiri decenije posle debija u „Neverovatnom Hulku“ i dalje ume da općini čitaoca. Loši, a skupi filmovi, meandriranje među nekoliko timova, te stalni dotok novih scenarista koji ili nastoje da pokažu kako strip mogu da učine još mračnijim i krvavijim nego što je do nedavno bio, ili recikliraju tri decenije stare zaplete – ništa od ovoga ne uspeva da sasvim potamni zvezdu mutanta koji je samom sebi uvek bio najstroži sudija i najveći neprijatelj. Samuraj bez gospodara, ali sa osećajem za čast koji prevazilazi žudnju za životom – Vulverin će uvek biti podsećanje da besmrtnost nije garancija dobrog života, a da neranjivost nikoga ne čini imunim na bol.

VELJA JE SA PUSTOG OSTRVA NEMO POSMATRAO SVOJU ŠIKLJU KAKO TONE, KROZ GLAVU MU SE POLAKO PREMOTAVAO CEO ŽIVOT:

JOŠ, KAO VEOMA MLAD VELJA JE POSTAO SLAVAN KROKET IGRAČ, I UBRZO POSTAO VRLO BOGAT...

„STAJNE VILE ZAMENISE RODITELJSKI DOM A HEROINSKA POGAČA ZAMENI OMIJENU BAKINU POGAČU...

„VELJA POLETE VIŠE NEGO IKADA, MISLUO JE: CEO SVET JE MOJ!

A ONA KAKO TO I OBICNO BI VA JEDAN POZIV MENJASVE!

RAZOČARAN! POSTIGEN, VELJA NAPUSTA SVE I REŠAVA DA SE VRATI PRIRODI...

„POSLE VIŠE GODINA OSAMUJENJA REŠAVA DA OPET PODIGNESIDRO I POTRAZI ODGOVOR NA DRUGOM MESTU...

PRVO JE PUTOVAO BRODOM A POTOM IVOZOM...

ONDA JE PREŠAO OKEAN BALONOM.

A U AZIJI JE NASTAVIO U OBICNOJ ŠIKLJI...

NEGDE KOD JUN KU OCU OSTRVA I ČAMAC GA JE IZDAO. I TAKO ZAVRŠI

NA PUSTOM OSTRVU PITAJU EI SE GDE JE ON U CELUJ TOJ PRIČI.

GLAVNI STRIP

OVO JE GLAVNI STRIP OVOG IZDANJE, AKO VAM SE ČU NE DOKUJE - HOĆETE SLEDEĆE OPOSRETI ŽE SUŠE OSTRVO I OSTRVJE

— DA LI MISLITE DA JE NEKO USPEO I DOUVE DA IZDRŽI SA ČITANJEM, POŠTO JE JASNO IZVEŠNO DA NIKO POSLE OVOG UPOZORENJA NEĆE NASTAVITI SA ČITANJEM?

— JA SAM SASVIM UBEREN DA SU SVI KOJI SU POČELI SA ČITANJEM OVOG IZDANJA, STIGLI I DOUVE. TAKOĐE SAM SIGURAN DA ĆE I PORED UPOZORENJA NASTAVITI SA ČITANJEM.

— ZAŠTO STE UBERENI U TO? IZDANJE JE VAN SERIJSKI GLUPO, I KRITICARI SU GA SAHRANILI.

— PA KAKO TO DA KAŽEM: ČITAOCI VOLE GLUPE STVARI. OPĆINJENO IH KONZUMIRAJU, PODSVESNO RAZMISLJAJUĆI: KAD JE ONA DILEJA MOGLA OVO DA NAPRAVI - PA ONDA MOGU I JA!

I TO IM DAJE UTISAK ZADOKOLJ-NEŠTI JOBOM I SIGURNOST.

HORIZONTALNA FRAKCIJA SRBIJE IZBORILA SE ZA TRI SUPERVIDE 1:4,5 FORMATA NA OVOJ STRANICI. TOM PRILIKOM 14 OSOBA JE TEŠKO POKREĐENO.

ČAO ZOKI, JEL SI TI JUČE BIO U BOSKOPU SA AUTOROM?

JESAM, ŠTO PITAS?

I ŠTA JTE GLEDALI?

NEKO AKCIONO SKRANJE OD ŽENNA VU-A!

ZNAO SAM! SAD IMA NEDELJU DANA DA ME SMARAJU OVE LUNITE I DA MI SE KRIVI HORIZONT!

PISMA ČITALACA
REAKCIJA NA ŠALU BR. 1, STR. 44

EVO... LEPO PIŠE U KNJIZI: KAŽE SE KUKURIKU !!!

44

PLANETA MAJMUNE

MOJA TAŠTA MOŽE SVAŠTA, BIJE, LOMI PA OPRAŠTA!

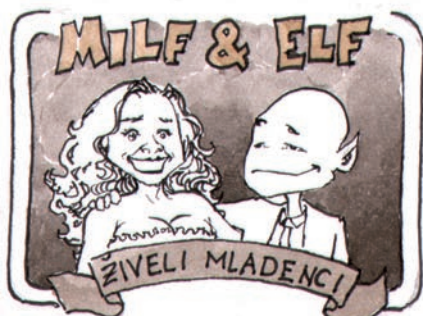
I DA... AUTOR NI OVAK POT NIJE IZNEBERIO SVOJE ČITAOCE. TRADICIONALAN CRTEŽ RADIJATORA CRVENOM BOJOM, VRATIO JE OSMEH NA MNOGA LICA

KAD TU PESMU ČUJEM JA NA OČI ZAŽMURIM SEĆANJA SE PROBUDE PA NA VENTIL PROCURIM

GOSPODINE GAJIĆU, ZBOG SVE ČEŠĆIH NASRTAJA ČITAOCA OVE KNJIGE NA NAŠU REDAKCIJU, UPRAVA JE OBEĆALA DA ĆE POTRAŽITI ODGOVOR AUTORA NA PITANJE: WTF JE ONIH 10 SLIČICA NA STRANI 40. I 41. U IME SVIH ZAPOSLENIH, UNAPRED VAM SE ZAHVALJUJEM NA ODGOVORU.

UHH... PA NE ZNAM DALI BI TREBALO

A NE ZNAM NI DALI BI SMEO... ZAPRAVO NE ZNAM NI DALI BI UMEO... USTVARI NE ZNAM NI DALI BI HTEO...

UŽAS I STRAHOTA

LESKOVAČKI KERBER PRIMEČEN 2010 NA DANIMA STRIPA. TOM PRILIKOM TRIDESET DVA DOAJENA SRPSKOG STRIPA IZGUBILO JE ŽIVOT, SREĆOM, AUTOR OVOG TEKSTA PROČAO JE ŠAMO SA LAKŠIM POVREDAMA.

MOŠUSNI LOS U MUSU

Preživio od gladi

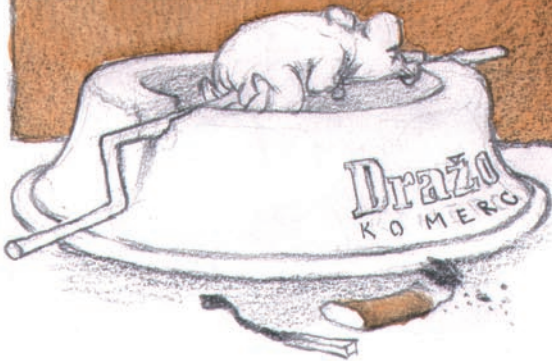

RADIVOJ MRMALJ IZ KOLAŠINA (27) TVRDI DA JE TRI DANA PREŽIVEO OD GLADI. NA LICE MESTA VEĆ JE IZAŠLA EKIPA JEHOVINIH SVEDOKA DA UTVRDI OVAJ SLUČAJ.

* OVA NAKAZA PRIRODE NE LAŽE VEĆ LEONJE

KUDA VEČERAS?
PREDLOG AUTORA
Romantično
veče uz miša
na žaru

UZ SKROMNO ULAGANJE, NAPRAVITE SEBI NEZABORAVNO VEČE UZ MIRIS MIŠETINE

KRIKUKRIKU

rljoidi

STVORENJA NASTALA DOCRITAVANJEM OKICA, NOŽICA I OSTALOG NA FLEKE OD BOJE NASTALE NA MOM RADNOM STOLU, PRILIKOM ČETKANJA.

NE RAZUMEM ZAŠTO SE LJUTIŠ? KAKO SALVADOR DALI, I ONI NJEGOVI ČASOVNICI? UČI ĆEŠ U ANALE LIKOVNE KULTURE...

KAD SMO VEĆ KOD ANALA; ZNAŠ GDE MOŽEŠ DA STAVIŠ TOG SVOG SALVADORA SVE ZAJEDNO SA ČASOVNIKOM?

SNEBIVLJIVI AUTOR & OHOLO DELO

E MOJ ŽILE, VIDI TI NA ŠTA OVO LIČI... KO DA SMO U NEKOM HOROR FILMU - KOROZJA I KOROZJA SVE IZJEKŠE. JA KAD SAM BIO DOŠO U FIRMU, TO SREBRE BILU NOVO, LETO, BELO... KO U APOTEKU. A SAD? RUGLO I SRAMOTA.

MAČKE LOHE CREPOME

DOVRAGA, ZAMO SAM DA ĆE SE TO DESITI

DIALOG OVOG STRIPA TOLIKO JE SIVANUT, DA JE JEDINI RAZLOG DA PO NJEMU UKRADIM CRTEŽ, ČINJEDICH DA SE ZAŠTA I DESIO. KOD MOG BRATA 10. MICA